

STEEN
HUIS
MEURS

522|2023

De Wielewaal, Eindhoven

Cultuurhistorisch en tuinhistorisch onderzoek

mei 2023

Inhoudsopgave

Inleiding	5
A. Aanleg en gebruiksgeschiedenis	9
Drie landschappen in een eeuw tijd	11
Anton Philips en het Zwarthuis/Withuis	19
De tuinontwerpen van Dirk Tersteeg	26
Frits Philips en de Wielewaal	41
B. Beschrijving en ruimtelijke analyse van de huidige situatie	57
C. Cultuurhistorische waardestelling	97
Kernwaarden	98
Cultuurhistorische waardering	103
Bijlage	110
Eindnoten	112
Literatuur	113
Colofon	113

BEDRIJFSKAART VAN HET LANPBOED „DE WIELEWAAL”

GELEGEN ONDER DE GEMEENTE STRUP
SCHAAL 1:2500

5	BOUWINGEN	WATERS	BOESLAND	BOESLAND MET BOESWASSEL
6	BOESLAND	WASSER AAN DE TOEGANG	BOESLAND	BOESLAND MET BOESWASSEL
7	BOESLAND	PASTUREN OF TOEWASSEL	BOESLAND	BOESLAND MET BOESWASSEL
8	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
9	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
10	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
11	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
12	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
13	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
14	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
15	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
16	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND
17	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND	BOESLAND

Inleiding

Landgoed De Wielewaal aan de Oirschotsedijk in Eindhoven was bijna een eeuw lang in het bezit van de familie Philips. Eerst Anton Philips (1874-1951) en vervolgens zijn zoon Frits Philips (1905-2005) transformeerden een productiebos tot een uniek twintigste-eeuws landgoed aan de rand van de stad, grenzend aan de fabriekscomplexen van Philips in Strijp. De erven Philips verkochten een groot gedeelte van De Wielewaal in 2007 aan ondernemer Marc Brouwers, die het landhuis grondig heeft verbouwd. Nu de gemeente Eindhoven dit bezit heeft verworven met de intentie het een publieke betekenis voor de stad te geven, is de vraag wat de cultuurhistorische waarde van De Wielewaal inhoudt en hoe deze door nieuw gebruik herkenbaar is te maken en nieuwe betekenis kan krijgen. Dat is ook de aanleiding voor dit cultuurhistorisch en tuinhistorisch onderzoek, dat in opdracht van de gemeente Eindhoven is opgesteld.

Plan van Onderzoek

Het onderzoek is gebaseerd op de Richtlijnen Tuinhistorisch Onderzoek (z.j.) en een Plan van Onderzoek (PvO), dat de gemeente Eindhoven opstelde (R. Aarts, 7 juli 2022). Dit PvO vermeldt onder meer het volgende. Het onderzoek richt zich op De Wielewaal en betreft daar ook de omgeving bij (het brede Philips erfgoed, de twee aangrenzende parken, Welschap, etc.). De formele erfgoedstatus van De Wielewaal is een zeer hoog gewaardeerd historisch cultuurlandschap (historisch landschap op de gemeentelijke cultuurhistorische waardenkaart). Op het terrein bevinden zich twee gemeentelijke monumenten (Withuis en

Zwarthuis). Voor de groene zoom van Eindhoven stelde onderzoeksbureau RAAP in 2017 een cultuurhistorische waardenkaart op (onderzoeksrapport met kaartbijlagen).¹ De vorming en ontwikkeling van het landschap rondom Eindhoven is hierin beschreven en gewaardeerd. Het doel van het onderzoek naar de Wielewaal is om hier een verdiepingsslag op uit te voeren, met name voor de transformatie van de heideontginning tot het landgoed van de familie Philips en de verdere ontwikkeling daarvan. Andere cultuurhistorische onderzoeken over het landschap en de parken in en om Eindhoven kunnen als input voor deze studie worden gebruikt.²

Het doel van de onderhavige studie is, zo stelt het Plan van Onderzoek, om de cultuurhistorische en tuinhistorische waarden van De Wielewaal in beeld te brengen, ten behoeve van de visievorming op het grotere stadsbos van Eindhoven (aansluitend op het Gebiedsprogramma Eindhoven Noordwest) en het opstellen van een ontwikkelingsplan voor De Wielewaal. Het onderzoek zal als afwegingskader dienen bij vraagstukken rondom beheer en onderhoud van de aanleg. Ten aanzien van vorm en inhoud vraagt het PvO om een gedetailleerde beschrijving van het verworven bezit en een beschouwing over verschillende niveaus, variërend van het gebied tot de componenten. Van de aanwezige opstallen (Hut van Oom Ton, landhuis De Wielewaal) dienen de architectuurhistorische waarden van de buitenzijde geformuleerd te worden.

Verantwoording

Landgoed De Wielewaal is samengesteld uit verschillende percelen die door Anton Philips werden aangekocht. De kern bestaat uit de ontginning bij het Zwarthuis, in 1914 verworven, en een uitbreiding uit 1920 met de ontginning bij het Withuis. De naam De Wielewaal dook pas in de jaren dertig voor eerst op, als aanduiding voor het landhuis dat Frits Philips op het terrein liet bouwen. Vanaf dat moment werd de naam voor het hele landgoed gebruikt. In de historische schets in dit rapport houden we tot 1934 voornamelijk de namen Zwarthuis en Withuis aan en daarna De Wielewaal. Het landgoed wordt tegenwoordig begrensd door de Oirschotsedijk, de Tegenboschweg, de Tilburgseweg en de Elburglaan. Het grondbezit van de familie strekte zich ook uit tot buiten deze grenzen, maar kreeg andere bestemmingen, zoals een park (Philips-De Jongh Wandelpark en Philips Van Lennepark), sportcomplex (De Heerdgang en Tegenbosch) of golfbaan (Welschap). Op het terrein van De Wielewaal werden in de loop van de jaren percelen afgescheiden en met villa's bebouwd. Dit onderzoek richt zich op het landgoed, zoals dat als een geheel functioneert – waarbij de afgesplitste villapercelen en hun tuinen niet of zijdelings zijn meegenomen.

Het rapport bestaat uit een historische en ruimtelijke analyse van het landgoed en de belangrijkste gebouwen, uitmondend in een cultuurhistorische waardering op hoofdlijnen, aan de hand van kernwaarden en een beschrijving van de materiële en immateriële waarden van het landgoed en de gebouwen. We konden voortbouwen op een cultuurhistorische scan, die we in 2020 in opdracht van Schipper Bosch uitvoerden. Bij het onderzoek waren de disciplines architectuur, architectuur- en landschapsgeschiedenis en landsontwerp betrokken. We baseerden ons op veldwerk, literatuur, archiefmateriaal (Regionaal Historisch Archief Centrum Eindhoven, gemeente Eindhoven Universiteit Wageningen, Nationaal Archief). Het was niet mogelijk om de Philips Company Archives en de privé archieven van de familie Philips te raadplegen. Van de op het terrein aanwezige gebouwen kon alleen huis De Wielewaal worden bezocht (in 2020), met dank aan de eigenaar Marc Brouwer. Voor het onderzoek werden gesprekken gevoerd met Warner Philips (†) en zijn vrouw Nel, Frits Philips jr, David van Lennep, de bewoner van de Hut van Oom Ton, en tuinman Frans Schepers.

SteenhuisMeurs
23 mei 2023

A. Aanleg en gebruiksgeschiedenis

↓ Het heidelandschap bij Eindhoven. De huidige contour van de Wielewaal is wit gestippeld. Ca. 1885. [Topotijdreis]

Drie landschappen in een eeuw tijd

Dopheide (links) en struikheide. [ecopedia.nl]

Op negentiende-eeuwse kaarten van Eindhoven en omgeving is het vergeefs zoeken naar landgoed De Wielewaal. Ten westen van de dorpen Strijp en Woensel lag in plaats daarvan een uitgestrekt heidegebied, dat bestond uit de Strijpsche Heide, de Woenselsche Heide, de Zeeltsche Heide en iets verder weg de Achtsche Heide. Over de heidevelden liepen slingerpanden en enkele rechte wegen, waarin de Oirschotsedijk en de Postdijk zijn te herkennen. Latere kaarten, bijvoorbeeld uit 1885, laten zien dat het landschap een metamorfose tot productiebos had ondergaan. De heide was veranderd in een bos, waarin de paden een ruitjespatroon vormden dat aansloot op de bestaande dijken en wegen in het gebied. Tijdens het interbellum volgde een nieuwe transformatie en veranderde de ontginning in een landgoed, eerst om te ontspannen en daarna om er te wonen. Binnen het bosareaal werden open ruimten gecreëerd en prachtige tuinen aangelegd. Zo transformeerde het landschap in nog geen eeuw tijd van heide, via productiebos tot een weelderig landgoed. De drie fases worden in dit hoofdstuk geïntroduceerd, waarbij dankbaar gebruik is gemaakt van onderzoeken van BRO en RAAP.³

De heide

Het natuurlijk landschap in de omgeving van Eindhoven is gevormd door dekzandafzettingen, die na de laatste ijstijd plaatsvonden. Via breuklijnen in het zandpakket kon het water in noordwestelijke richting afstromen. Door het

verdichten van de begroeiing kwam er een einde aan de zandafzettingen. Geleidelijk aan ontstond het kenmerkende Brabantse oerlandschap, met een stelsel van beken en begroeiing. De woeste gronden raakten op de natte plekken begroeid met dopheide. Op de drogere delen groeide struikheide, met hier en daar zandverstuivingen.⁴

De hogere dekzandruggen langs de beekdalen leenden zich uitstekend voor menselijke vestiging. Hoewel de oudst bekende sporen van bewoning zo'n 10.000 jaar oud zijn en akkerbouw en veeteelt al in de jonge steentijd (3.000-1.500 voor Christus) hun intrede deden, kwam de landbouw pas in de Middeleeuwen tot bloei.⁵ De natuurlijke omstandigheden leenden zich voor een afwisseling van hooi- en weilanden in de beekdalen en akkerbouw op de hogere gronden, die met pluggen vruchtbaar werden gemaakt. Boerenhoeven, zoals de Mispelhoef, den Hurk en Tegenbosch, dateren in hun eerste aanleg vermoedelijk uit de veertiende of vijftiende eeuw. Eeuwenlang bleef het landschap min of meer gelijk, met grote heidevelden, onderbroken door akkers.

Ter plekke van de huidige Wielewaal liep vanouds de Postdijk als verbindingsroute tussen Eindhoven en Oirschot. In 1773 nam de nieuw aangelegde Oirschotsedijk deze functie over. Naast deze routes behoren ook het ven (bij de Hut van Oom Ton) en de beide beken tot de herkenbare sporen van de Strijpsche Heide die in De Wielewaal zijn terug te vinden.

- ↓ Het bosbouwlandschap bij Eindhoven. De huidige contour van de Wielewaal is wit gestippeld. Ca. 1915. [Topotijdreis]

Het bos

Halverwege de negentiende eeuw veranderde het landschap rondom Eindhoven drastisch. In korte tijd werden grote stukken van de heide ontgonnen en met bos beplant. Een concrete aanleiding voor deze ontwikkeling was de vraag naar dennenhout vanuit de mijnen in België en later Limburg. Het hout was nodig om de mijnschachten en -gangen te kunnen stutten. De bossen dienden zowel nut als lust, want naast de productie van hout boden ze een ideale setting voor jachtpartijen.⁶ Om de schrale heidegronden met hout te kunnen beplanten, waren soms wel maatregelen nodig. Zo kon de grond in de negentiende eeuw worden bemest met guano, de voorloper van kunstmest. Guano was een soort versteende vogelpoep uit Peru en Ecuador, die rijk was aan meststoffen. Vanaf 1843 werd deze meststof door twee Nederlandse bedrijven geïmporteerd, maar de voorraden raakten snel uitgeput en in de late negentiende eeuw werd Guano nog maar mondjesmaat ingevoerd.

Een van de stuwende krachten achter de ontginning van de woeste gronden was jonkheer Michael Alexander Joseph van der Beken Pasteel (1789-1864), een telg uit een Belgisch-Nederlandse familie.⁷ Hij was geboren en als jurist opgeleid in Leuven en vestigde zich in 1808 te Eindhoven. Van der Beken Pasteel was jarenlang president van de arrondissementsrechtbank, een functie die hij combineerde met lidmaatschappen van Provinciale Staten van Noord-Brabant (1823-1849) en de Eerste Kamer der Staten Generaal (1850-1859). Als 'adjunct houtvester' was hij tussen 1818 en 1852 namens de overheid verantwoordelijk voor het beheer van de woeste gronden rond Eindhoven. Dat weerhield hem er niet van zelf veel van deze gronden aan te kopen, zoals de heerlijkheid Aalst (1823) en

uitgestrekte terreinen in Stratum, Woensel en Strijp. Hij verwierf onder meer de Woenselsche en Strijpsche heide, waar hij bossen aanplante en het Withuis, het Zwarthuis en de houtvestershoeve bij de tegenwoordige Philips Fruittuin liet bouwen.⁸

In de natte omstandigheden rond de Oirschotsedijk konden zowel naald- als loofbomen groeien. Vanwege de grote vraag naar snelgroeiend dennenhout werd een aanzienlijk deel van het terrein met naaldbomen beplant. De bomen stonden in bosvakken, omgeven door wallen met hakhout en eikenlanen.⁹ Voor het ontwateren werden greppels tussen de bomenrijen gegraven. De vrijgekomen grond werd tussen de greppels opgebracht, zodat de bomen op hogere ruggen kwamen te staan. Dit wordt een 'rabatbos' genoemd. Opmerkelijk was dat bij de Oirschotsedijk, ter plaatse van het tegenwoordige Philips-De Jongh Wandelpark, aanvankelijk ook een agrarisch bedrijf werd aangelegd, Heidelust geheten. Een succes werd dit niet, want nog voor 1900 was deze onderneming omgevormd voor de bosbouw.¹⁰

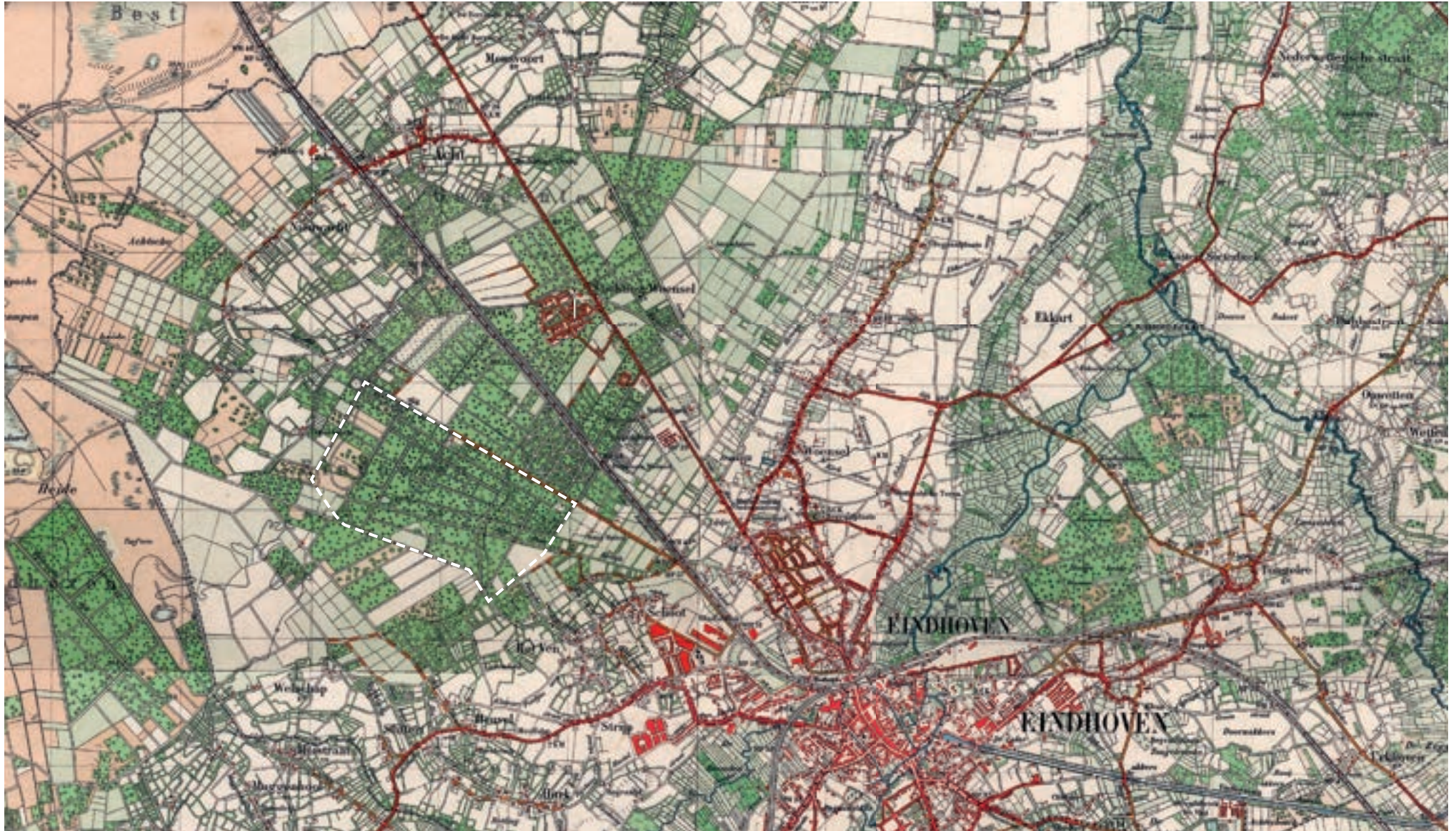
Enkele jaren na de dood van Van der Beken-Pasteel werden zijn landerijen in opdracht van mevrouw de douairière en de erven op een openbare veiling verkocht. Aangeboden werd ruim 212 hectare bewerkte en onbewerkte heide in de gemeente Woensel, 'voor het grootste gedeelte beplant met eene groote massa welwassende eikenboomen, dennen- en ander hout', met daarop vier boerenhoeven. In de gemeente Strijp ging het om ruim 100 hectare 'welwassende dennenbosschen en opgaande boomen van verschillende wasdom', grenzend aan het bezit in Woensel en daarmee 'een schoon geheel uitmakende'. In de directe nabijheid maakte nog eens 133 hectare heide in de gemeente Zeelst

deel uit van de te verkopen terreinen.¹¹ Het eigendom raakte bij deze verkoop versnipperd. Het Withuis was aan het einde van de eeuw eigendom van Emile Steyaert uit het Waalse Saint Ghislain (1893-1896). Hij overleed rond 1897, waarna de ontginning eerst overging op Salpieter Steyaert uit Antwerpen en vervolgens op Leon Steyaert uit Brussel. Het Zwarthuis was destijds in bezit van Caspar Houben uit Tilburg (1823-1899), een industrieel die in 1850 een textielververij was begonnen. Jaarlijks verschenen er advertenties in de plaatselijke kranten, met de aankondiging van houtverkopingen voor de bouseigenaren (door een notaris), die meestal bij het Withuis of het Zwarthuis werden gehouden.

Rondom de Oirschotsedijk en met name op het terrein van De Wielewaal herinnert veel aan de fase van de bosontginning: de orthogonale verkavelingsstructuur, de bosaanleg met dennen en eikenlanen, de rabatten, alsmede het Withuis en het Zwarthuis.

- ↓ Het bosbouwlandschap bij Eindhoven. De huidige contour van de Wielewaal is wit gestippeld. Ca. 1930. [Topotijdreis]

Het landgoed

De volgende fase in de ontwikkeling van wat nu De Wielewaal is, was een direct gevolg van de industrialisatie van Eindhoven en de opkomst van een nieuwe elite van fabrikanten en ondernemers. Mede door het graven van het Eindhovens kanaal (1846) en de aanleg van het spoor (1866) kon Eindhoven zich ontwikkelen tot een industrieel centrum van de textiel-, sigaren-, lucifer-, hout- en gloeilampenindustrie. De eerste fabrieken van Eindhoven concentreerden zich rond de oude stad en in het Dommeldal. De gloeilampenfabriek van Philips groeide vanaf de oprichting in 1891 vanaf de Emmasingel naar het noorden en het westen – richting de voormalige heidevelden en bosplantages. Eerst werd alle grond tussen de Emmasingel, de Willemstraat, de Vonderweg en het spoor opgekocht en volgebouwd. Halverwege de jaren twintig was dit gebied volledig in gebruik.

Tot 1920 was de gemeente Eindhoven bescheiden van omvang en waren de omliggende dorpen allemaal zelfstandige gemeenten: Strijp, Woensel, Tongelre, Stratum en Gestel. Om de stedelijke ontwikkeling, aangewakkerd door de industriële groei, in goede banen te leiden vond vanaf 1915 overleg tussen de verschillende gemeenten plaats. Dit ging echter zeer moeizaam, omdat de buurgemeenten het eigen belang van de dorpen boven het belang van 'Groot-Eindhoven' stelden. Om samenwerking af te dwingen werd gesproken over annexatie. Deze

'dreiging' leidde tot een wilde uitverkoop van grond. Philips, dat mede door het tijdelijk wegvallen van de Duitse concurrentie enorme winsten behaalde, profiteerde van de situatie. Zowel van particulieren, als van de gemeenten en de kerk werd op grote schaal grond ingekocht. Het ging om arme en daarmee goedkope heidegrond en landbouwgrond met boerderijen. De percelen vormden samen een aaneengesloten gebied met een lengte van wel vijf kilometer in noordwestelijke richting langs de spoorlijn naar Boxtel.

Na het volbouwen van de Emmasingel en omgeving kon de NV Philips verder groeien richting Strijp. In 1927 werd gestart met de bouw van Strijp I, het huidige Strijp S, dat onder meer werd bestemd voor de productie van radio's. Philips' Bouwbureau realiseerde hier de zogenaamde Hoge Rug, een lange rij hoge betonnen fabrieksgebouwen. Met de oplevering van het Veembegebouw in 1942 was Strijp I (S) volledig bebouwd. Halverwege het oude en het nieuwe fabriekscomplex was Philipsdorp, waar het bedrijf tussen 1910 en 1923 honderden woningen voor de arbeiders had gebouwd. Iets verderop ontstond een andere Philips arbeidersbuurt, het Drents Dorp, dat grensde aan het landgoed bij het Withuis.

Met de aankoop van boerderij Sans Souci kreeg Philips rond 1920 de beschikking over een terrein van 12 hectare aan weerszijden van de Oirschotsedijk. Tot het moment dat

het bedrijf er kon bouwen, bleef het melkveebedrijf bestaan. Het terrein werd na de oorlog ontwikkeld, als onderdeel van Strijp II en III (T en R), met daartussen de Zwaanstraat. Ter plaatse van Strijp II (T) verdween de Oirschotsedijk. De historische structuur werd overschreven door een stelsel van spoor- en rangeerbanen. Beide terreinen II en III grensden aan de bossen van het Withuis, een terrein dat Anton Philips ongeveer tegelijk met Sans Souci voor zichzelf kocht. De helft van het landgoed, aan de zijde van het spoor (26 hectare), werd als openbaar park ingericht: het Philips-De Jongh Wandelpark. Het park was een cadeau van de familie Philips aan de gemeente Eindhoven, ter gelegenheid van de samenvoeging van de stad met de vijf randgemeenten in 1920.

De andere helft van het Withuis, gelegen ten zuiden van de Oirschotsedijk werd bij het zes jaar eerder verworven grondbezit achter het Zwarthuis gevoegd. Zo ontstond een groot particulier landgoed in het bos, vlak tegen de bedrijfsterreinen van Philips aan. Bij de schenking van het Wandelpark werd de Postdijk ter plaatse van het landgoed als openbare weg opgeheven, de Oirschotsedijk bleef openbaar. De volgende hoofdstukken gaan nader in op gebruik en inrichting van het landgoed van de familie Philips.

- ↓ Verkoopadvertentie van het Zwarthuis. [Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 12 september 1871]
- ↓↓ Overlijdensbericht timmerman van het Withuis. [Tilburgsche Courant, 29 juni 1895]

- ↘ Advertentie tot de verkoop van meubelen wegens afloop van de huur. [De Peel- en Kempenbode, 21 mei 1904]
- ↘ Verkoopadvertentie van dennenbossen met twee huzien, een boomgaard, bouwland en weiland. [Nieuwe Rotterdamse Courant, 23 mei 1914]

- ↓ Verkoopadvertentie van het Withuis. [Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbosseche courant, 14 februari 1920]

De Notaris **E. M. Jonckbloet**, te EINDHOVEN, zal voor zijnen principaal op **MAANDAG den 18 September 1871**, in het **»HAAGSCH KOFFIJHUIS»**, bij **P. VAN DE VEL**, te **Eindhoven**, Veilen en acht dagen later, alzo den **25 September**, in het **»NEDERLANDSCH KOFFIJHUIS»**, bij de Kinderen **M. HANWAGOU**, aldaar, telkens des middags ten 12 ure, in onze naam, Verkoopen:

DE BOUWHOEVE,

GENAAMD

het Zwarthuis,

bevattende **HUIS**, grooten **STAL**, **SCHUUR**, **SCHOP**, **ERF**, **TUIN**, **BOUWLAND**, **WEILAND**, **DENNENBOSCH**, opgaande **BOOMEN**, bewerkte **HEIDE** en **WATER**, beplant met onderscheidene **BOOMEN**, waaronder **925** veelzijdig grootjesde **Eiken**; groot te zamen omkrent **dertig Hectaren**, alles **aan elkant**, gelegen onder de recente **Woensel**, langs den Oirschotschedijk, drie kwart uur van het **Spoorstation Eindhoven**.

Eene Kaart of Schetssteekening der te verkoopen Goedereu, ligt ter inzage in de Koffijhuizen, alwaar de Verkoop zal worden gehouden, alsmede ten kantore van den Notaris **JONCKBLOET** voornemen; bij wien verdere inlichtingen te bekomen zijn. (8710)

Een treurig ongeluk had Dinsdagavond te Woensel plaats. De 26-jarige timmerman **C. v. H.**, aan de Woenselsche kerk woonachtig en werkzaam aan „Het Withuis”, gelegen langs den Oirschotschen weg, was zich in de lanen aldaar aan het vermaken met het uithalen van vogelnesten. Hij wilde van den eenen boom in de takken van den anderen springen doch miste, viel, kwam alzo met het hoofd terecht op een zwaren balk, en daardoor zwaar gewond, werd hij levenloos van den grond opgenomen.

De dokter constateerde, dat de dood was veroorzaakt tengevolge van hevige hersenschudding.

Advertentiën.

DE NOTARIS
J. J. Fens te Eindhoven,

zal op **Woensdag 1 Juli 1904**, des morgens ten 10 ure, te **Woensel** op het buitengoed genaamd het **Withuis** langs den Oirschotschen Dijk, wegens afloop van huur,

Publiek Verkoopen:

Eene partij fraaie en solide **MEUBELIEN** hoofdzakelijk bestaande uit:

2 notenhouten Ledikanten

met sprivredren Matrassen en Bedden (2-perzonen), 2 dito Was-tafels met marmeren blad, 2 dito Nachttafeltjes, 2 geschilderde Penselkastjes, Notenhouten Spiegelskast, Cassinetafel met inlegbladen, staande Klok, 2 Conaps 2 Fauteuils, Washtafel met marmeren blad, 1 jaars Ledikanten met beddegoederen, lang- en staande Lampen, koperen Kastik, Klorentent, Loupergordijnen, 8 Stoelen met rieten zittingen, Kolonischeltje, Schrijf- en Toekentafel, allerlei Poten, Pannen en Balken, Glas- en Hardwerk, Leukagerief, 2 jaars Ondertellen voor Tuintafeltjes, 1 jaars Oud- en Nieuw Vleeschwerk Tuintergeschiedt enz.

Vaorts eene partij gemest Hooizins.

Te bezichtigen één uur voor de verkoop.

Posten van f 2.— en daarboven zont, overzins bezichtiging 1 October 1904.

Belangrijke Publieke Verkoop

VAN
126.59.60 H.A. Dennebosschen

met twee Huizen, Boomgaard,
Bouwland en Weiland.

De Notarissen **J. J. FENS**, te Eindhoven, en **LOVEN** en **MAAS** te Tilburg zullen op **Woensdag 18 Juni 1914**, ten koffiehuis van den heer **AUG. MEULEMANS**, a. d. Markt te Eindhoven, voor inzet, en op **Woensdag 24 Juni 1914** ten koffiehuis van den heer **F. SCHIMMELPENNINK**, a. h. Stationsplein aldaar, voor toewijzing, telkens des namiddags ten 4 ure, ten verzoeks van de Erven van den WelEd. Heer **C. HOUBEN**, te Tilburg

publiek verkoopen:

uitgestrekte goed wassende **Dennebosschen**, **Hakhout** en **gerooid Bosch**, benevens twee goed onderhouden **Huizen** met **Tuinen**, **Bouwland** en **Weiland**, drevan met opgaande **Boomen** en **Voorposting**, alles gunstig geheel aan één gelegen te **Woensel** aan weerszijden van den Oirschotschen Dijk, begrensd door de **Gte. Strijp**, den **Staatspoorweg** en den **Nieuwen Dijk** naar **Acht**, ter gezamenlijke grootte van **126.59.60 H.A.**

Koop 1 omvat het **Withuis** genaamd „**Het Zwarthuis**” met aangelag.

Voor verkaveling, aanvaarding en verdere condities zie men de publicaties met kaart en veilingboekjes, te verkrijgen ten kantore der notarissen.

Inlichtingen geven de voornemde notarissen; aanwijzing ter plaats doet de heer **P. VELTANTVOORT**, Wethouder te Stratum, iederen **Maandag**, op aanvraag aan deze tijdig te doen.

Op **Woensdag 1 Juli 1914** zullen des morgens ten 10 ure, ten koffiehuis van **Mej. Wel. F. RAYMAKERS**, a. d. Markt te Eindhoven, publiek worden verkocht circa **500 EIKEN** en eenige **CANADA's**, wassende langs den Oirschotschen Dijk en een binnenveg, nader gespecificeerd op publicaties en veilingboekjes, 20506.67

INZET.

De Notaris
Van de Westelaken,

ter standplaats **Woensel** (Eindhoven) zal te Eindhoven in het **Stationkoffiehuis** van den heer **SCHIMMELPENNINCK** **Dinsdag 2 Maart 1920**, namiddag 4 ure voor den WelEd. Heer **LEON STEYAERT** te Brussel e.s.

FINAAL VERKOOPEN:

Het Landgoed Het Withuis,

ook genaamd

villa Anna,

aangensam gelegen te **Woensel**, gemeente Eindhoven, bestaande in ruime villa van alle gemakken voorzien, terras, boomgaard, tuin, bouwland en prachtige dennenbosschen en eikeboomen, alles aan elkander gelegen aan de spoorhalte **Woensel**, groot **50.25.10** hectaren.

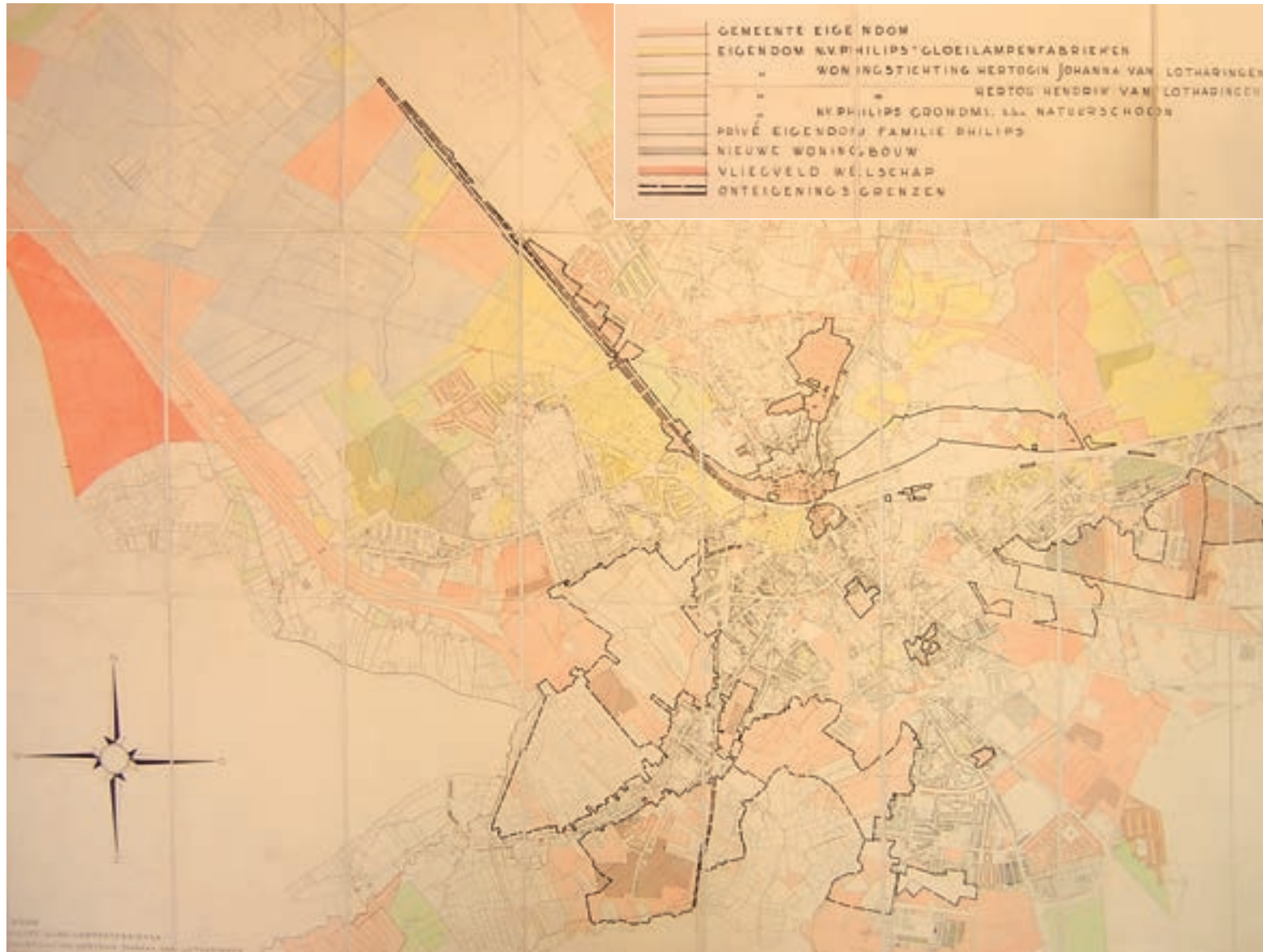
Te aanvaarden villa met tuin, groot **153.00** hectaren, één jaar na de toewijzing en het overige bij de betaling, d.i. 2 maanden na den toelag.

Zeer laag ingezet op **f 100.500.—**

Het landgoed is dagelijks te bezichtigen.

Publicatie met kaart bij den Notaris verkrijgbaar 45

- ↓ Grondeigendom van NV Philips en de familie Philips (geel en lichtgrijs), ongedateerd. [RHCE]

Anton Philips en het Zwarthuis/Withuis

Tuinarchitect D.F. Tersteeg in de tuin van de Vijverhof, de villa van Gerard Philips. [WUR]

Over het ontstaan en de stormachtige ontwikkeling van de firma Philips zijn vele boeken geschreven.¹² Het initiatief tot de oprichting van een gloeilampenfabriek kwam van Gerard Philips (1858-1942). Hij reisde na zijn opleiding Werktuigbouwkunde aan de Polytechnische School in Delft naar Glasgow, waar hij gegrepen werd door de magie van het elektrisch licht. Na vijf jaar van omzwervingen, studie en experiment besloot hij om zich in Nederland op de productie van kooldraadgloeilampen toe te leggen. Een financier voor deze startup was gauw gevonden: vader Frederik Philips (1830-1900), een bankier uit Zaltbommel. Ze kochten een oude fabriek aan de Emmasingel in Eindhoven en richtten in 1891 'Philips en Co' op. Pas vier jaar later kwam Gerards zestien jaar jongere broer Anton (1874-1951) in het bedrijf. In één gezin kwam alles samen: kapitaal (vader), technisch vernuft (Gerard) en zakelijk instinct (Anton). Dankzij dit driemanschap kon Philips vanuit het niets in enkele decennia tijd uitgroeien tot een wereldmerk. Na de Eerste Wereldoorlog richtte Philips zich behalve op gloeilampen ook op radio's en scheerapparaten. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen daar televisies en tal van andere elektrische apparaten bij.

De Vijverhof

Gerard Philips woonde met zijn vrouw Jo van der Willigen vanaf 1896 in villa Vijverhof aan de Vestdijk, ongeveer op de plek waar nu een deel van Hotel Cocagne (Pullman) staat. In verband met De Wielewaal is het opmerkelijk dat hun tuin werd ontworpen door tuinarchitect D.F. Tersteeg (1876-1942) uit Naarden. Op een foto uit 1903 staat Tersteeg in de pas aangelegde tuin. Vanuit het huis voerden enkele treden naar beneden de tuin in, die met een structuur van recht op elkaar staande paden was ingedeeld in vakken met beplanting. Het centrale element was een verdiept terras

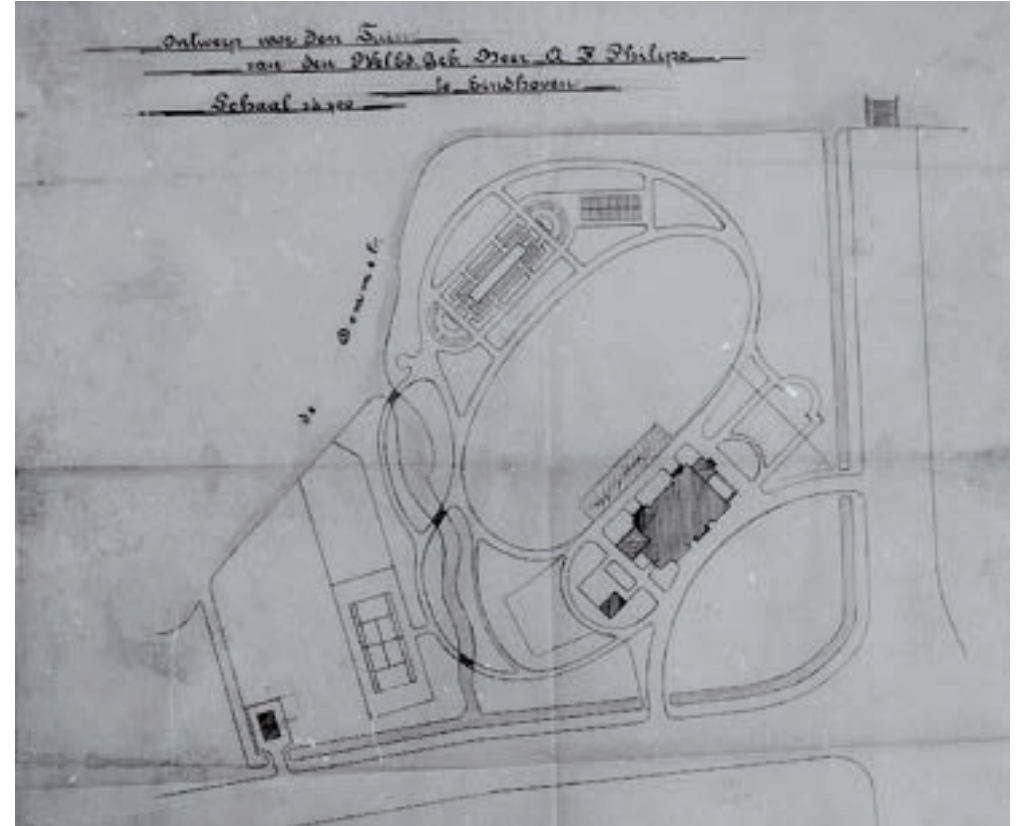
aan een vijver. Verder naar achter volgden een boomgaard en enige bijgebouwen. Bij zijn pensionering verkocht Gerard Philips de villa eind 1921 op een openbare veiling en vertrok naar Frankrijk. In advertenties voor de verkoop werd vooral de tuin aangeprezen, het ging om een 'villa

met garage, planten- en kweekkasten, broeibakken, een tuinkoepel, bergplaatsen en een grooten tuin'.¹³ V. Gubbels kocht het pand met de drie achtergelegen bouwterreinen voor f. 51.800,-.¹⁴

↓ Villa de Laak van Gerard Philips, ontworpen door J.W. Hanrath.

↓ Tuinontwerp voor De Laak van L.A. Springer met de Dommel en de Lakerloop, 1905. [WUR]

De Laak

Anton Philips vestigde zich na zijn verhuizing naar Eindhoven in 1895 in een pension. Drie jaar later huwde hij Annetje de Jongh uit Rotterdam (Anna Henriette Elisabeth Maria, 1878-1970). Ze gingen in een villa aan de Vestdijk wonen, tegenover een oude begraafplaats.¹⁵ Hier werden vier kinderen geboren: Anna Elisabeth Cornelia (1899-1996), Beppie (1900-1904), Frederik Jacques ('Frits', 1905-2005) en Henriëtte Anna ('Jetty', 1906-2007). In 1907 verhuisde het gezin naar de immense villa De Laak, een ontwerp van de Gooise architect J.W. Hanrath. De Laak had de grandeur van een buitenplaats aan de Vecht en besloeg met zijn tuin bijna drie hectare.¹⁶ Het huis verrees op steenworp afstand van de Vestdijk, bij de monding van de Lakerloop op de Dommel. Destijds lag het perceel nog in de gemeente Tongelre. Tegenover De Laak liet sigarenkistenfabrikant J. Brüning tegelijkertijd villa Elsheim bouwen.¹⁷ Philips en Brüning namen samen met de erven van luciferfabrikant C.H.F. Mennen, die hier in 1900 de eerste villa had gebouwd, het initiatief voor de oprichting van de Grondmaatschappij Stratum-Tongelre, die grond in de omgeving aankocht voor de ontwikkeling van het villapark, met de Parklaan als centraal element.

L.A. Springer (1855-1940) uit Haarlem ontwierp de tuin van De Laak. Hij was een aanhanger van de zogenaamde 'gemengde stijl', waarin een organische, landschappelijke parkaanleg met geometrische vormen werd gecombineerd. Zo konden sportvelden en grote gebouwen makkelijk in een parkontwerp een plek krijgen. In zijn latere werk

kreeg de functionele en rechtlijnige opzet de overhand in zijn ontwerpen. Opvallend aan de tuinen van De Laak was dat de Lakerloop werd omgelegd om de vijvers met karpers en forellen te voeden. Philips liet met een mallejan volwassen eikenbomen uit een bosje dat hij in Nuenen bezat overkomen.¹⁸ Volgens de biograaf van Anton Philips, Marcel Metze, was De Laak niet zomaar een huis: 'Het was een manifest, waarmee de nu drieëndertigjarige Anton zijn statuut van Tycoon in wording openlijk demonstreerde. Te openlijk misschien, voor sommigen'.¹⁹

De Laak was (en is) een villa in de overtreffende trap – met de afmetingen van een paleis, omringd door een enorme tuin waarin stallen, garages, vijvers, een boomgaard en een tennisbaan waren opgenomen.²⁰ In het huis vond een grote kunstcollectie onderdak, die was begonnen met Delfts Blauw en antiek, maar uitgroeide tot een grote schilderijenverzameling met werken van de Amsterdamse en Haagse school (Maris, Breitner, Mauve, Israëls en Toorop) en oude meesters als Rembrandt, Van de Capelle, Steen, Cuyp, Hals, Potter, Rubens en Ruysdael.²¹ Al in 1898 had Anton Philips in Rotterdam voor 350 gulden een Van Gogh gekocht ('de vleermuis'), slechts negen jaar na de dood van de schilder.²² De kunstcollectie van Anton Philips kon zich meten met die van de Rotterdamse havenbaronnen D.G. van Beuningen (1877-1955) en het echtpaar A.G. Müller (1862-1941) en H.E.L. J. Krölller (1869-1939). Veel kunst van Anton Philips verhuisde later naar De Wielewaal en zou in 2007 door de erfgenamen worden geveild.²³

In De Laak liepen werk en privé in elkaar over. Tal van vriendjes en vriendinnetjes van de kinderen kwamen hier spelen. Er logeerden (beroemde) gasten van over de hele wereld, artiesten, 'royals', politici en ondernemers. Ten tijde van de Eerste Wereldoorlog vonden tientallen Belgische vluchtelingen er onderdak. Tegelijk was het op De Laak een komen en gaan van functionarissen van het bedrijf, die kwamen tennissen of waren uitgenodigd door Anton Philips. Niet toevallig werden twee schoonzoons en zoon Frits later allemaal president-directeur van Philips. P.F.S. (Frans) Otten (1895-1969) was gehuwd met Anna en werkte bijna zijn hele werkzame leven voor het bedrijf. Hij was president-directeur van 1939 tot 1961. Zijn opvolger was Frits Philips, die op zijn beurt plaatsmaakte voor H.A.C. (Henk) van Riemsdijk (1911-2005), de derde man van Jetty. Van Riemsdijk, president-directeur van 1971 tot 1977, was het laatste familielid op deze post.

De Laak vormde geregeld het decor voor defilés van het personeel, hoewel in levensbeschrijvingen van Anton Philips ook vaak wordt benadrukt dat hij wars was van uiterlijk vertoon en het liefst normaal contact met de Eindhovense bevolking en het personeel onderhield. Anna Philips-De Jongh bleef tot haar dood in 1970 in huize De Laak wonen. Sinds 1975 is het huis bezit van de N.V. Philips.

Het Zwarthuis en het Withuis

De erven van de industrieel Caspar Houben uit Tilburg lieten op 10 en 24 juni 1914 het Zwarthuis aan de Oirschotsedijk veilen. Het ging om 'uitgestrekte goed wassende dennenbosschen, hakhout en gerooid bos, benevens twee goed onderhouden huizen met tuinen, bouwland en weiland, dreven met opgaande boomen en verpooting, alles gunstig aan één gelegen te Woensel aan weerszijden van den Oirschotschen Dijk'. Het landgoed was ruim 126 hectare groot. Op de eerste dag van de veiling werd ingezet op f. 43.100,- in percelen en f. 49.500,- in massa.²⁴ Een week later bezegelde Anton Philips de koop, over deze transactie en de prijs die werd betaald is in de kranten van toen niets teruggevonden.

Net als andere beseigenaren verkocht ook Philips geregeld hout uit zijn bossen. Tussen 1915 en 1930 verschenen tientallen annonces in het Eindhovensche Dagblad waarin hout in allerlei soorten en maten werd aangeboden. Steevast werd de verkoop onder leiding van een notaris georganiseerd bij het Zwarthuis en vanaf 1920 soms ook bij het Withuis. Een greep uit het aanbod: kastanjabomen, appelbomen, eiken en dennen mutsaards (takkenbossen), zwaar elzen schaarhout, eiken snoeisels, populieren, gekapte lariks, (zware) dennenbomen voor heipalen of planken, dennen puisten, brandhout, tophout, Canadabomen (industrie- of klomphout) en masthout. Dat laatste was geschikt voor boonstaken, bouwhout, mijnhout, latten, weidepalen, heininghout en geriefhout. Een enkele keer werden ook andere zaken aangeboden, zoals het bovenstel van een laagkar.²⁵

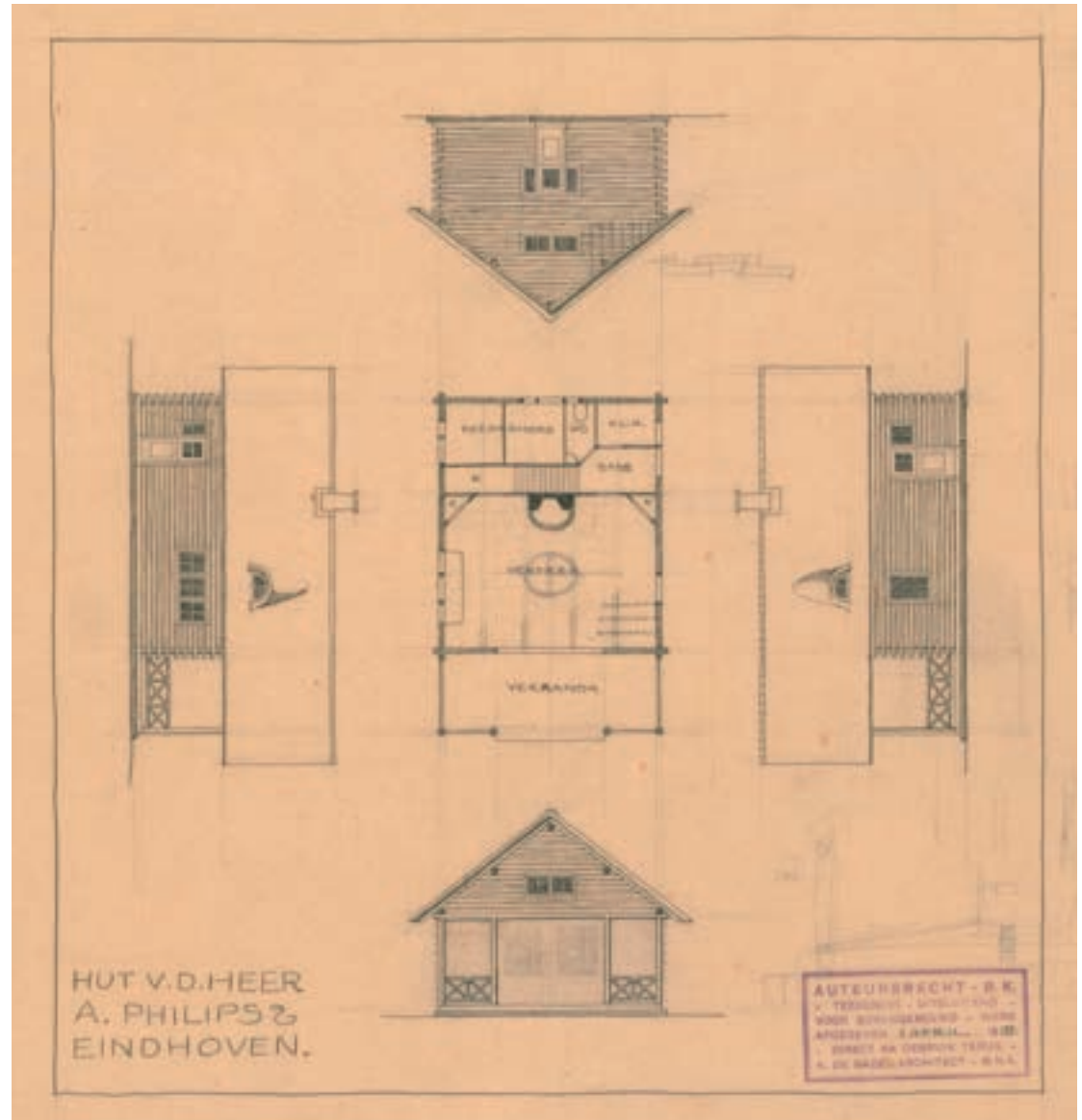

↓ De Hut van Anton Philips, ontwerp van architect De Bazel, 1918.
[HNI]

De Hut van Oom Ton

Behalve voor de bosbouw diende het Zwarthuis voor het gezin van Anton Philips als vrijetijdsbestemming. Het Zwarthuis betekende een uitvlucht voor de familie, weg van De Laak en van de fabrieken en uit de stad die zozeer door de gloeilampenfabriek beheerst werd. In de bossen van het Zwarthuis kwam het gezin tot rust. Anton Philips had volgens zijn kleinzoon Frits geen bijzondere belangstelling voor de jacht, het gebruikelijke vertier in de bossen.²⁶ De vakanties bracht de familie doorgaans al wandelend in Zwitserland door. Met het buiten bij Eindhoven kon het gezin naar hartenlust wandelen in de eigen bossen. Anton Philips ging er graag met bomen in de weer en schijnt in zijn vrije tijd zelfs zwarte varkens te hebben gefokt.²⁷

De grootste attractie van het bos was het ven, zeker voor de kinderen. Philips liet het uitdiepen en zo ontstond een prachtige zwembijver, waar mevrouw Philips-De Jongh 's-zomers de kinderen na schooltijd graag mee naartoe nam. Er werd ook met vriendjes en familie gekampeerd. Tijdens een reis naar Amerika in 1913 had Anton Philips bij een zakenrelatie een houten blokhut gezien.²⁸ Hij vroeg architect K.P.C. de Bazel zo'n hut voor bij het ven te ontwerpen. De Bazel, die voor Philips arbeiderswoningen bouwde in Philipsdorp (1916-1918) en beambten- en ingenieurswoningen in Villapark Tongelre (1916-1919), maakte een schets die op 1 april 1918 is gedateerd. De 'Hut van Oom Ton' werd gebouwd met hout van het landgoed, brandde af in de jaren dertig, werd herbouwd en bestaat, in verlengde vorm, nog steeds.

Ter verdere verfraaiing van de bossen achter het Zwarthuis, trok Philips tuinarchitect D.F. Tersteeg aan. Springer, de tuinarchitect van De Laak, was inmiddels op leeftijd en liep een beetje uit het werk. De bijna 20 jaar jongere Tersteeg, die in 1903 de tuin van Gerard Philips aan de Vestdijk had ontworpen, had een bloeiende praktijk en stond voor een nieuwe, 'Architectonische Tuinstijl'- waarover meer in het volgende hoofdstuk. Tersteeg had reeds verschillende projecten in Eindhoven gerealiseerd, waaronder de tuin bij kasteel Eckart (1906). Welke opdracht Anton Philips precies aan Tersteeg gaf is niet helemaal duidelijk, in het archief zijn enkele ontwerptekeningen voor tuinen in het bos achter het Zwarthuis bewaard. Concreet ging het om een rotstuintuin naast het ven (ongedateerd), een doolhof (1917), het pinetum (1917-1919) en een sterrenbos (1920) bij de Postdijk. Tersteeg ontwierp voorts het Philips-De Jongh wandelpark voor een terrein dat oorspronkelijk bij het Withuis hoorde (1920). Hij was ook betrokken bij de tuinaanleg rondom huize De Wielewaal, het woonhuis voor Frits, de zoon van Anton Philips, dat in 1934 in gebruik werd genomen. Hiervan is geen ontwerp, maar wel een beplantingslijst bewaard gebleven. De tuinontwerpen komen in het volgende hoofdstuk aan bod.

De Pan en De Golf

Naast de kunstverzameling was het grondbezit een grote hobby voor Anton Philips.²⁹ De natuur en het tuinieren gaven hem ontspanning, hoewel hij ook hier vol energie inging. Zijn biograaf Metzke: 'En al nam hij een boer in dienst voor het verzorgen van vee en varkens, een boswachter en een aantal bosarbeiders, hij bleef zich zijn leven lang persoonlijk bemoeien met details als beplanting en de aankoop van eikels en tamme kastanjes als zaaigoed'.³⁰ Na

de aankoop van het Zwarthuis en het Withuis volgden andere terreinen op iets meer afstand van Eindhoven. Zo kocht Philips in 1924 landgoed De Pan, een gebied van 320 hectare tussen Maarheeze en Someren. Het was een verwaarloosd jachtterrein met bossen en een moeras. Hier richtte Philips zich op het herstel van de ontginning, door de afwatering te verbeteren en nieuwe bossen aan te planten. De heide werd zoveel mogelijk ontzien.³¹

Een volgende grote grondaankoop betrof een landgoed van 330 hectare in Valkenswaard in 1929. Op dit terrein waren verschillende vennen en dennenbosjes, die behoorden tot de mooiste plekken van Brabant. Bij de aankoop werd bedongen dat een deel van het landgoed een natuurterrein bleef, maar daar wel de aanleg van een golfterrein mogelijk was. Philips was er van overtuigd dat 'gepaste' recreatie het natuurbehoud ten goede kwam en zou bijdragen aan een positieve landschapsbeleving. Na enige aarzeling ging de gemeente Valkenswaard akkoord met het aanbrengen van 18 gaatjes (holes) in het natuurgebied.³² Naast 70 hectare natuur en 20 hectare voor de golfbaan, werd nog eens 30 hectare bij de Eindhovenseweg als openbaar park ingericht, het tweede Philips-De Jongh Wandelpark.

Het kan moeilijk anders of het project voor 'de golf' deed de aandacht van Anton Philips voor zijn bezit aan de Oirschotsedijk verslappen. Hij stortte zich met hart en ziel op de aanleg van de golfbaan en de inrichting van het omringende landschap: 'Geen boom werd zonder zijn toestemming gekapt. Langs de zoom van het dennenbos, op de punten waar men tussen de golfbanen mooie doorkijkjes had, werden loofbomen geplant: berken, eiken en beuken. Verder gaven brem, slangenkruid en

toortsen kleur aan het landschap.³³ Ook bij de golf werd een vennetje uitgediept tot zwemplas. Na de opening van de golfclub, waarvan het lidmaatschap alleen op invitatie mogelijk was, bleef Philips zich om het landschapsschoon bekommeren. Hij nam plantenzaden uit het buitenland mee en kwam soms met bremstruiken of veldkeien aanzetten, die allemaal een plek op het terrein kregen.

Dat de aandacht van Anton Philips verschoof van de Hut van Oom Ton met de zwemplas naar de privé golfclub in Valkenswaard, paste bij de fase waarin het gezinsleven terecht was gekomen. De kinderen waren volwassen, Anna Philips-De Jongh kreeg meer tijd voor de door haar zo geliefde sportbeoefening en in het prachtige decor van de golfbaan konden vrienden en relaties worden ontvangen. De zondagen werden voortaan doorgebracht op 'de golf'. Philips zelf was het niet zozeer om het golfen te doen, hij zocht vooral de natuur. De golfclub in Valkenswaard bestaat nog steeds, onder de naam Eindhovensche Golfclub.

Net als met zijn kunstverzameling was Philips met het grootgrondbezit een kind van zijn tijd. Tal van havenbaronnen en industriëlen uit Rotterdam en andere steden, kochten enorme landerijen en stortten zich op de bosbouw en het genot van het buitenleven in de natuur. Zo kocht het echtpaar Müller-Krüller vanaf 1909 jachtterreinen op de Veluwe, die zouden uitgroeien tot een gebied van 9.000 hectare: de Hoge Veluwe met het Jachtslot van architect H.P. Berlage en een museum voor de kunstverzameling. D.G. van Beuningen verwierf in 1920 het landgoed Noorderheide in de gemeente Ermelo, waar een grote villa verrees en het terrein met waterpartijen en tuinaanleg werd verfraaid.

- ↓ Met de klok mee: fruittuin Philips, Duitse woning en de Constant Rebecque Kazerne.

Fruittuin en kazerne

Gedurende de jaren dertig liet Anton Philips vlakbij De Wielewaal in het kader van de werkverschaffing de Philips Fruittuin aanleggen. Het betrof een complex met moestuinen en boomgaarden, waarin personeel van het bedrijf gedurende de crisisjaren kon werken. De oogst kwam dan weer ten goede aan het personeel. De Fruittuin kwam tussen de Oirschotsedijk en de spoorlijn te liggen, even voorbij het Zwarthuis. De tuin bestaat nog steeds en is nu een bezoekerscentrum met streekwinkel en restaurant. Een ander werkverschaffingsproject in de omgeving was de aanleg van vliegveld Welschap in 1932 (nu: Eindhoven Airport). Tussen de Fruittuin en het Philips-De Jongh Wandelpark bouwde het Ministerie van Oorlog in 1938 de Constant Rebecque Kazerne aan de Oirschotsedijk. Het was er een van in totaal 16 nieuwe zogenaamde Boostkazernes, die vanwege de oorlogsdreiging verspreid over Nederland ontstonden. De kazerne werd tijdens de oorlog door de Duitsers gevorderd en met verschillende gebouwen uitgebreid. De kazerne behield tot 1996 een militaire functie en is tegenwoordig in gebruik als Internationale School.

De tuinontwerpen van Dirk Tersteeg

Dirk Tersteeg. [WUR]

Na de aankoop van het Zwarthuis in 1914 betrok Anton Philips de landschapsarchitect en kweker D.F. Tersteeg bij het verfraaien van het landgoed. In het tekeningenarchief van Tersteeg is geen integraal ontwerp voor het Zwarthuis gevonden, alleen voor losse tuinen in het bos. Er is wel een ontwerp-tekening van het gehele Philips-De Jongh Wandelpark, dat in 1920 van het Withuis werd afgescheiden. Het doet vermoeden dat Philips de ingrepen aan het Zwart- en Withuis op ad hoc basis aanpakte, terwijl het Wandelpark, dat aan de gemeente Eindhoven cadeau werd gedaan, in één keer werd ingericht. Voor dit hoofdstuk was het onderzoek van Bonica Zijlstra uit 1986 naar de Nederlandse Tuinarchitectuur tussen 1850 en 1940 een belangrijke bron.³⁴

Vorming

Dirk Frederik Tersteeg werd in 1876 geboren in Amsterdam en verhuisde toen hij vijftien jaar oud was naar Bussum. Zijn vader was aannemer. Zelf bezocht hij de HBS en daarna de Tuinbouwschool Linnaeus in Amsterdam (1892). Twee jaar later brandde deze school in de Watergraafsmeer af, om niet meer herbouwd te worden.³⁵ Noodgedwongen zette Tersteeg zijn opleiding in de praktijk voort. Tussen 1894 en 1899 werkte hij bij rozenkwekers in Naarden en Trier en op een boomkwekerij in Orleans. Samen met zijn broer Jan richtte hij in 1899 een eigen kwekerij op in Naarden, die hij vanaf 1903 alleen voortzette. Dat jaar kreeg hij de eerste opdrachten voor het maken van tuinontwerpen, waaronder de tuin van de Vijverhof van Gerard Philips aan de Vestdijk in Eindhoven.

In een interview ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag vertelde Tersteeg in de Gooi- en Eemlander hoe hij als tuinontwerper bekend werd: 'In mijn jeugd

begon de groote trek naar buiten en dat was mijn geluk. Er kwam ambitie in buitenplaatsen en men begon zich tevens te interesseren voor den stand en de omgeving van het gebouw, twee factoren die van zeer veel belang zijn. Ik kreeg al spoedig relaties met architecten. Ik heb o.a. gewerkt onder De Bazel, Hanrath en Ed. Cuypers. Zij bouwden het hele land door en zoo kreeg ik ook allengs vrij veel bekendheid'.³⁶

Architectonische Tuinstijl

Dat het ontwerpen van tuinen in de villawijken een andere aanpak vereiste dan de aanleg van parken met een gesublimeerde landschapsaanleg werd Tersteeg snel duidelijk. Geïnspireerd door ontwikkelingen in het buitenland, zoals de Arts and Crafts Movement in Engeland, aangevoerd door William Morris (1834-1896) en John Ruskin (1819-1900), en de denkbeelden van Duitse architecten als Hermann Muthesius (1861-1927) en Paul Schulze-Naumburg (1869-1949), werd Tersteeg in Nederland het boegbeeld van de Architectonische Tuinstijl. Deze stijl was hem op het lijf geschreven, zoals hij zelf zei: 'Oorspronkelijk (...) voelde ik veel voor het bouwvak, temeer omdat ik veel van teekenen hield. Toen ik tot den tuinbouw overging voelde ik mij dan ook speciaal aangetrokken tot het bouwen in het tuinvak: n.l. de architectuur'.³⁷

De Architectonische Tuinstijl werd in 1907 door Tersteeg toegelicht in 'Het Huis Oud en Nieuw', het tijdschrift van architect Eduard Cuypers: 'Goede oplossingen te vinden voor den aanleg van middelmatig groote en kleinere tuinen bij nieuw-gebouwde buitenhuizen is een eisch van deze tijd. Nu moet de tuin als verruiming van die woningen beschouwd worden (...) [en] evenals het huis een architectonisch karakter dragen. (...) De tuin moet afgesloten

zijn van de omgeving – bij 't huis behooren. Om zo'n tuin verlangt men een flinke omheining, die alle stoornissen van buiten weert. (...) Door de indeeling ontstaan te beplanten vakken voor groepen, dienende als afscheiding of insluiting, die nooit een willekeurige vorm kunnen hebben, zoo ook de bloemvakken. Op vele punten zal de aanleg plaats bieden voor zich in vrijheid ontwikkelende planten, terwijl de architectuur ook punten zal aanwijzen die om strakke vormen vragen.³⁸

De architectonische benadering van de tuinaanleg van Tersteeg is terug te zien in zijn tuinen, die als verlengstuk van de huizen werden ontworpen. Rondom het huis werden als het ware openluchtkamers gemaakt, waarin het interieur zich buiten de woning voortzette. Door architectonische elementen te gebruiken, zoals gemetselde tuinmuren, prieltjes, trappen, bestrating en bouwkundige constructies, werd dit effect versterkt. De tuinkamers werden meestal met hoog opgaand groen van de buitenwereld afgeschermd. Zo werd de tuin een besloten interieur om het huis. Zoals Zijlstra al opmerkte, paste Tersteeg deze aanpak in allerlei variaties toe in zijn villatuinen, maar bood zij geen soelaas voor grote openbare parken.³⁹ Deze gaf hij een landschappelijke aanleg, waarin hij altijd wel plek vond voor zijn architectonisch repertoire van kiosken, pergola's, muurtjes, gemetselde banken en openluchtkamers, dat met zorgvuldig ontworpen overgangen op het omringende landschapspark aansloot.

Tersteeg en het landgoed van Philips

De ontginning achter het Zwarthuis zag er in 1914 weinig landschappelijk, bekoorlijk of gastvrij uit. Op het landgoed aan de Oirschotsedijk stond een beklemmende hoeveelheid dennenbomen in vakken op elkaar gepakt. De bomenzee werd slechts onderbroken door een orthogonaal patroon van eikenlanen. Alleen bij het vennetje was er wat lucht en reikte het zonlicht tot op de grond. Om een gerieflijk landgoed te krijgen, werden letterlijk ruimtes in het bos open gekapt, zodat er kamers ontstonden. Iedere open ruimte werd als een openluchtkamer ingericht, net zoals Tersteeg dat bij zijn villatuinen gewoon was te doen.

De aanblik van kale boomstammen rondom de open gehakte ruimtes kon worden verzacht door de randen van iedere kamer te stofferen met kleinere bomen, struiken of bijzondere begroeiing. Tersteeg gebruikte hier grote aantallen rododendrons voor, die met hun massa en bladerdek een adequaat overgangselement tussen de open ruimtes en de bosplantage opleverden. Verder werden slingerende paden door de bosvakken toegevoegd, die samen met de al bestaande eikenlanen allerlei wandelroutes opleverden en de boskamers onderling verbonden. Binnen enkele jaren tijd ontstond een wandelpark, dat naar believen met boskamers of paden kon worden uitgebreid.

↓
Andere tuinontwerpen van Tersteeg. Boven een villatuin aan de Beethovenlaan in Hilversum, onder een villatuin aan de 's-Gravelandseweg in Bussum. [WUR]

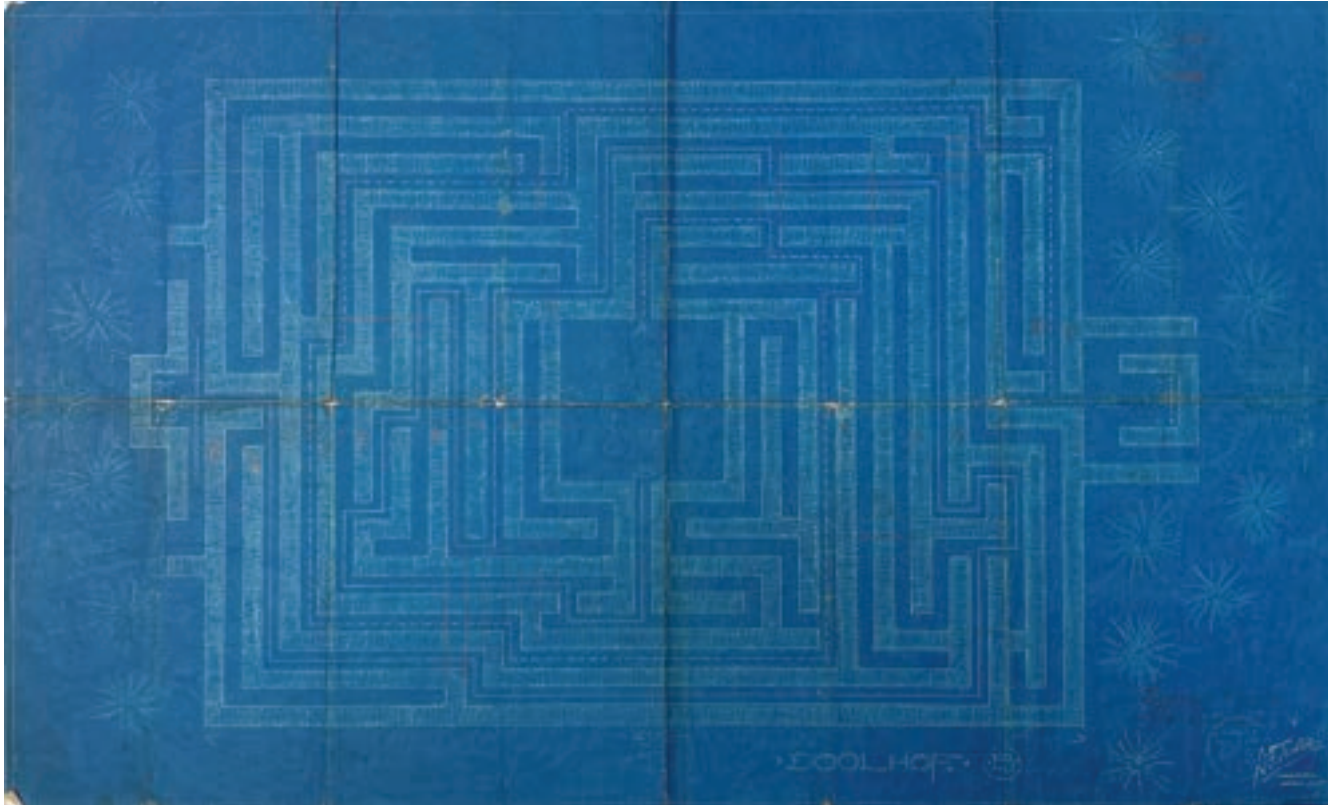

- ← Ontwerptekening van de rotstui van Tersteeg, ca. 1917-1919.
[WUR]
- ↓ Trap in de rotstui. [WUR]

De rotstui

De eerste boskamers die Tersteeg ontwierp, lagen bij het venntje en achter de Oirschotsedijk, iets terzijde van het Zwarthuis. Vlakbij het ven, precies tegenover de Hut van Oom Ton, kwam een rockery of rotstui. Mogelijk werd deze tuin aangelegd op de bagger die uit het ven was gehaald. De ontwerptekening van Tersteeg laat een padenstelsel zien op verschillende niveaus met daartussen enkele stenen trappen. De paden zijn getekend met een verharding van grote, onregelmatige stenen. De inkleuring van de langgerekte perken tussen de paden suggereert een talud. Met enige moeite zijn op de ontwerptekening plantennamen te onderscheiden, waaronder *cotoneaster horizontalis* (dwegmispel), *halictum dipterocarpum* (akelei), *primilus*, *chelona barbata* (?) en *delph* (ridderspoor). Een foto in het archief van Tersteeg van een van de trappen in de rotstui laat een trap van gestapelde stenen en een uitbundige bloemenpracht zien, tegen een decor van opgaande coniferen. Restanten van de rotstui zijn nog terug te vinden op De Wielewaal, maar de tuin is vervallen en in een overwoekerde staat.

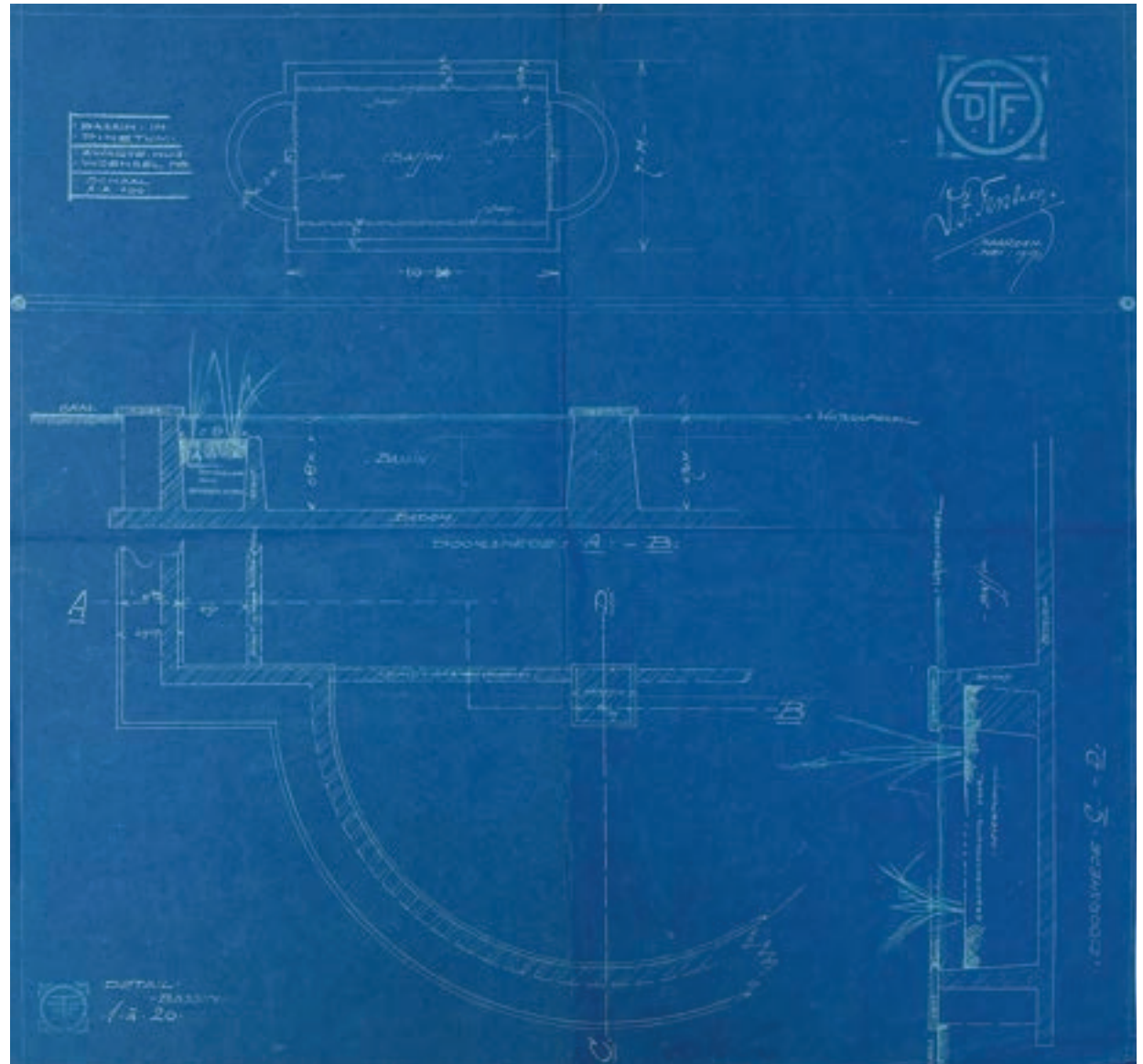
Het doolhof, 1917

Op korte afstand van de rotstuijn werd in de jaren tien voor de kinderen en gasten van Anton Philips een flink doolhof aangelegd. De ontwerptekening van Tersteeg is gedateerd april 1917. Het labyrint had een rechthoekig grondplan (47 bij 35 meter) en was van twee zijden te betreden. Vanaf elke entree was het middelpunt op slechts één manier te bereiken. Philips liet het doolhof aanleggen op aandrang van zijn vrouw en wist de benodigde taxussen goedkoop op de kop te tikken. Vanwege de oorlog konden veel boomkwekerijen namelijk niet of minder exporteren en kwamen zij met interessante aanbiedingen.⁴⁰ Van het doolhof rest tegenwoordig alleen een min of meer open plaats in het bos.

Het Pinetum, 1917

Het pinetum, oftewel de naaldbomentuin, is een ontwerp van Tersteeg op De Wielewaal dat bewaard is gebleven. Het gaat om een langwerpige tuin nabij het Zwarthuis. Rondom een rechthoekig gazon zijn vele soorten naald- en dennenbomen verzameld. In de brede en gelaagde bosrand kunnen de bomen individueel worden beleefd. Tijdens de aanleg van deze tuin stuurde Anton Philips de bosbaas naar Zuid-Frankrijk om zeldzame boomsoorten te verzamelen.⁴¹ Het pinetum is van vier zijden te betreden via enigszins verborgen entrees en heeft de sfeer van een verstilde binnenwereld. Op het gazon werden vazen en beelden opgesteld en zijn solitaire coniferen geplant. Na de dood van Frits Philips zijn verschillende tuinvazen en beelden uit het pinetum geveild.⁴²

In het midden van het pinetum is een waterbassin. De ontwerptekening hiervan is bewaard gebleven en dateert uit mei 1917. Tersteeg legde de waterspiegel precies op het niveau van het gazon. Langs de zijkanten kon in een strook van de vijver grond worden aangebracht voor waterplanten. De brede stenen rand werd vlak boven maaiveld neergelegd. Het ontwerp klopt precies met hetgeen hij tien jaar eerder over vijvers had geschreven: 'Waar het aanwezig zijn van water zoo weldaadig kan aandoen en gelegenheid geeft allerlei fraaie waterplanten in de nabijheid te hebben, daar moet de vijver ook passend in de geometrische tuinindeeling en, als behorend bij het huis, geheel architectonisch opgevat worden (...) Een waterdicht gemaakt bassin moet men niet laten doorgaan voor een natuurlijke waterplas. Men moet eerlijk laten zien dat dit bassin niet natuurlijk is door een boven het water uitstekende rand, die zo'n mooie afscheiding kan vormen met het omgevende pad of gazon'.⁴³

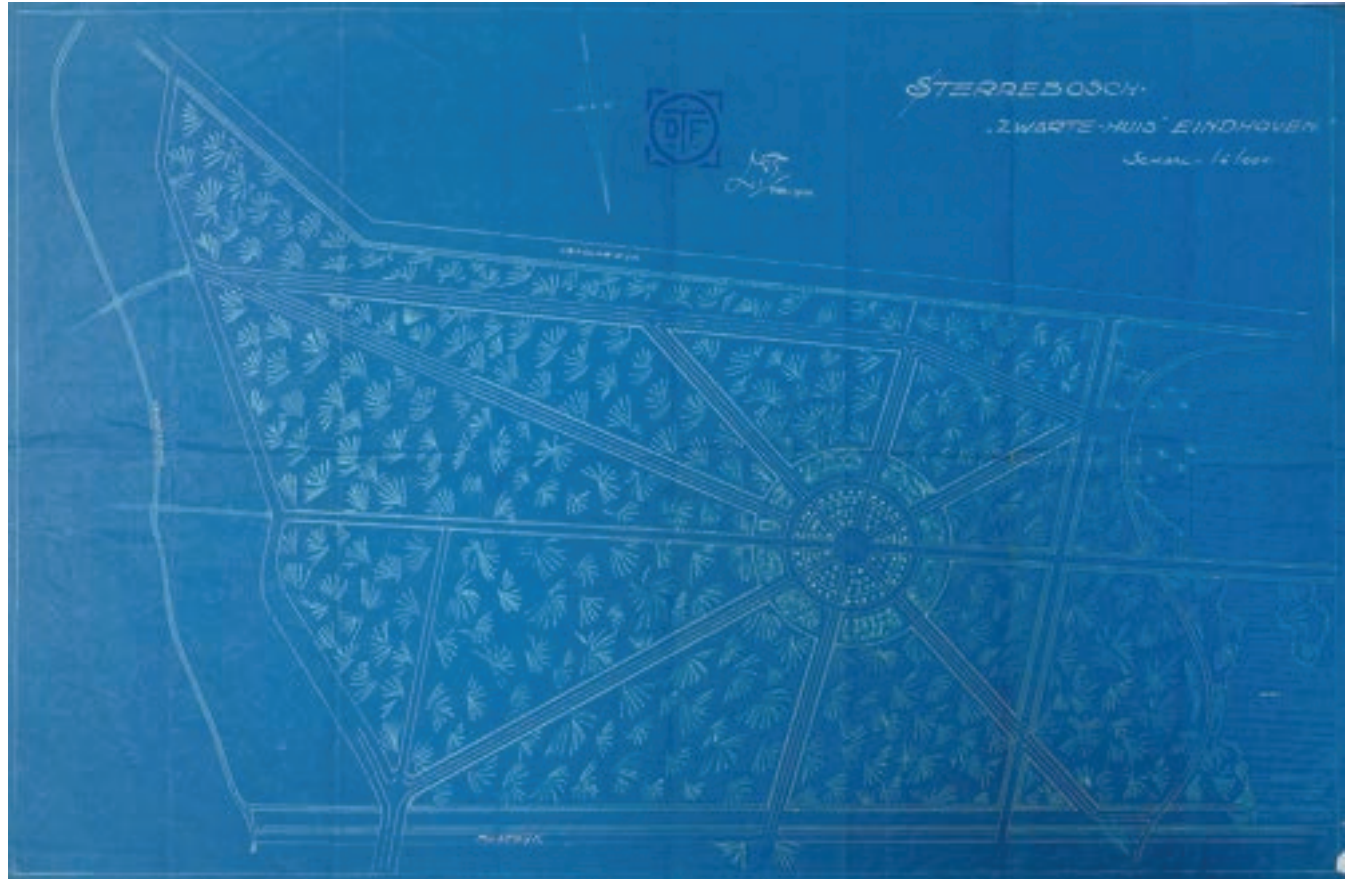

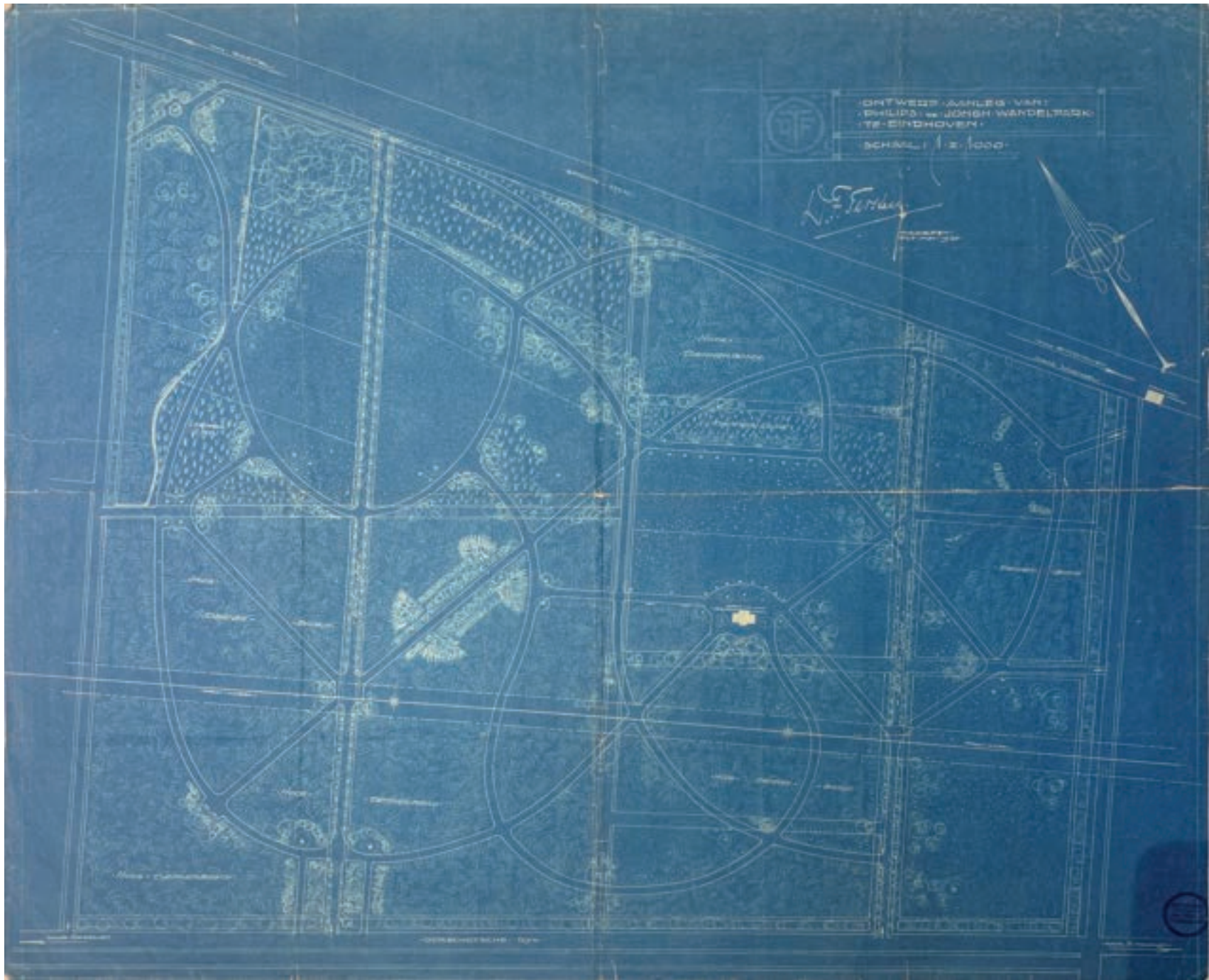
↓ Het Pinetum met vijver en tuinornamenten, z.j. [WUR]

Het sterrenbos, 1920

Tussen de Postdijk en de Vensedijk ontwierp Tersteeg eind 1920 een sterrenbos, waar in het middelpunt van de ster acht paden samenkomen. Omdat de bosvakken ter plekke trapeziumvormig zijn, komen de paden onder verschillende hoeken op de ster uit. De bosvakken zijn met dennenbomen begroeid, rond het 'rond-pointe' tekende Tersteeg een wand van hoge naaldbomen. In de ster zelf bedacht hij vakken met lage begroeiing. Het sterrenbos werd uitgevoerd en onderging enkele jaren later een aanpassing met de komst van het huis De Wielewaal. Een breed en langwerpig gazon ('de mall') werd daarbij vanaf het huis op een van de lanen van de ster aangesloten.

Het Philips de Jongh Wandelpark, 1920

Kort na de aankoop van het Withuis met omliggende landerijen in 1920, schonk de familie Philips de helft van de grond (26 ha) als wandelpark aan de gemeente Eindhoven. Het ging om een gedeelte tussen de Oirschotsedijk en de spoorlijn. In opdracht van Philips ontwierp Tersteeg de parkinrichting. Anders dan in het privé domein bij het Zwarthuis ging het daarbij niet om het ontwerpen van losse boskamers met 'thematische' tuinen, maar om een parkconcept voor het geheel.

Tersteeg behield de orthogonale structuur van de ontginning, met rechthoekige vakken met dennenbomen en eikenlanen. Hij voegde daar twee nieuwe structuren en beplanting aan toe, en veranderde daarmee de plantage in een wandelpark. Ten eerste creëerde Tersteeg grote open ruimten, waardoor er ruimte in het bos ontstond en het park aan de binnenzijde een bosrand kreeg. Ten tweede bedacht hij een nieuwe padenstructuur in het bos, in de vorm van een soort ingewikkelde krakeling met rechtlijnige en organisch gekromde paden. Opvallend is het grote aantal entreepaden dat het park insteekt, vanuit alle zijden en zelfs aan de kant van het spoor.

Met de open ruimten en de paden ontstond een geleding van het bos in zones met een specifieke sfeer, zoals organisch gevormde landschapselementen, een wat strenger, orthogonaal gedeelte, lange lijnen en centrale plekken. De randen en de nieuwe paden werden met bomen, struiken (zoals rododendrons) en dubbele of driedubbele laanbeplanting verbijzonderd. In de opzet van het park bleef, net als op De Wielewaal, de oudere ontginningsstructuur herkenbaar. Zo zijn de orthogonale bospaden, haaks op de Oirschotsedijk, in de

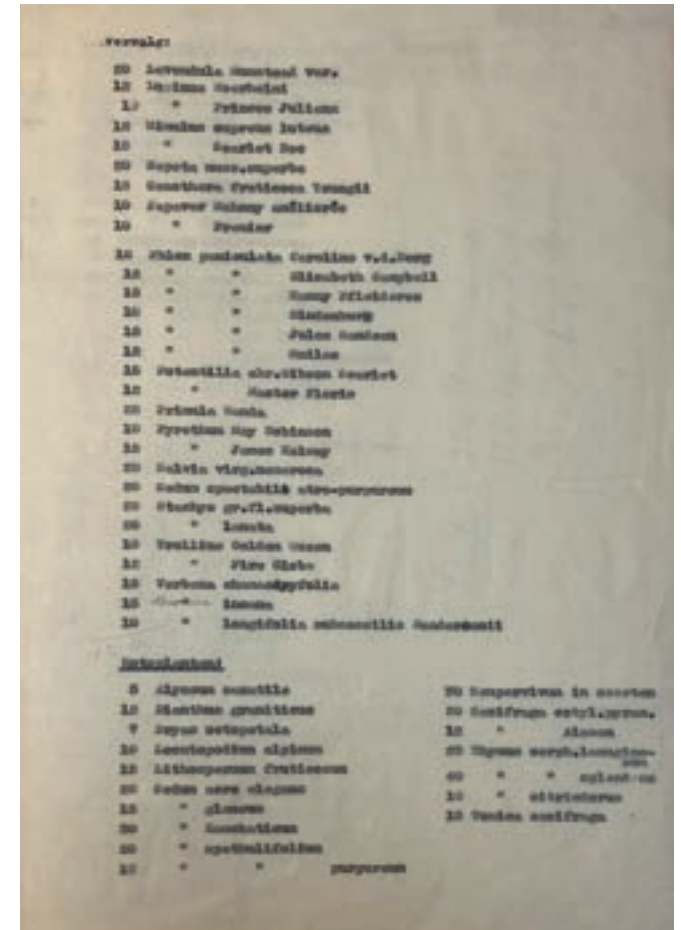
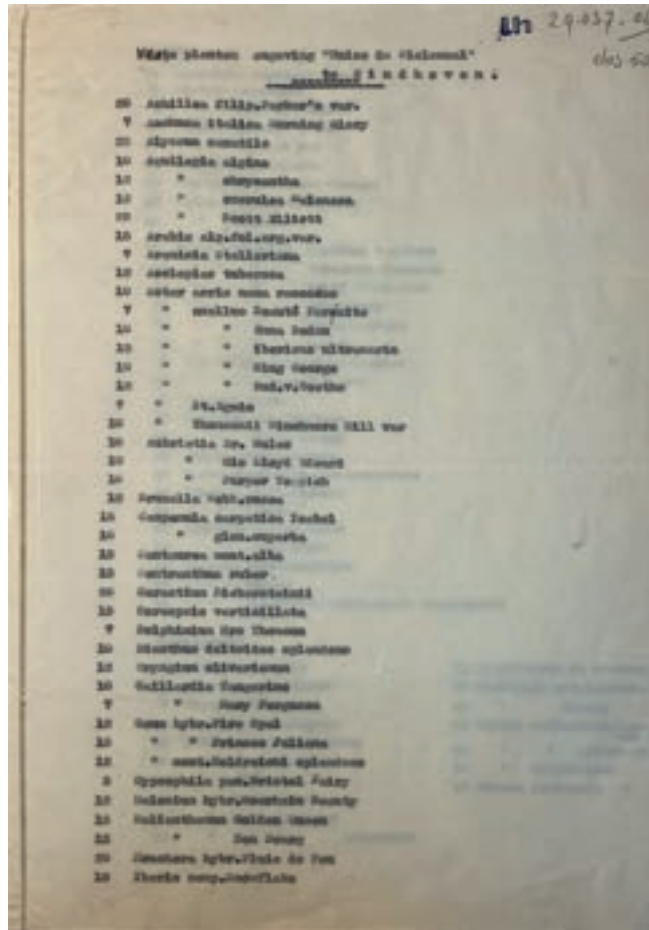
padenstructuur van het wandelpark opgenomen. Ze werden tussen 1832 en 1852 aangelegd als onderdeel van de landbouwontginning Heidelust en lopen aan de overkant van het spoorlijn (aangelegd in 1866) verder op het terrein van Gezondheidscentrum De Grote Beek.⁴⁴

In het hart van het park bouwde Tersteeg een kiosk voor versnaperingen. Voorts werden enkele tuinhuisjes gerealiseerd, om beschutting tegen wind en regen te bieden. De tuinhuisjes van hout en riet waren geen lang

leven beschoren, ze verdwenen in 1928. De muzikent, geschonken door Anton Philips ter gelegenheid van een koninklijk bezoek aan Eindhoven in 1927, ging in 1992 in vlammen op. Uit 1948 dateert de gemetselde entreepoort. Dit was een gift van de Raad van Commissarissen en de Raad van Bestuur van Philips aan het echtpaar Philips-De Jongh ter gelegenheid van hun gouden huwelijk.⁴⁵ Even verderop staat een gemetselde gedenkzuil, die tien jaar eerder voor het robijnen huwelijk (40 jaar) was opgetrokken.

De tuin rondom De Wielewaal

Huis De Wielewaal werd in 1934 gerealiseerd, in opdracht van Frits Philips. Dat Tersteeg bij de inrichting van de tuinen rondom de villa was betrokken, bewijst een (ongedateerd) beplantingsplan met een lange lijst vaste planten en rotsplanten. De bijbehorende ontwerptekeningen zijn evenwel niet bewaard. De bouw van de villa wordt in het volgende hoofdstuk besproken, waarbij de tuin wordt getypeerd. Het feit dat Tersteeg tenminste tussen 1917 en 1934 aan de ontwikkeling van het landgoed heeft gewerkt, voedt de veronderstelling dat hij mogelijk als adviseur ook een rol had bij de aanleg van andere tuinen van De Wielewaal.

↓ Het landgoed van Philips op een luchtfoto van Eindhoven, ca. 1930.
[NIMH]

Overige tuinen

Om een beeld te krijgen van het landgoed van Anton Philips zijn, naast de tuinontwerpen van Tersteeg, luchtfoto's van rond 1930 een belangrijke bron. Hierop is te zien hoe de ontginning was ontwikkeld tot een privé wandelpark, enkele jaren voordat huis De Wielewaal werd gebouwd. Rondom het ven zijn twee tuinen van Tersteeg zichtbaar: de rotstuin en het doolhof. Aan de achterzijde van de Hut van Oom Ton ligt een rosarium, met een diepte van ongeveer 200 meter. Het rosarium zelf bestaat tegenwoordig niet meer, maar de boskamer is als gazon bewaard gebleven.

Voor de hut langs loopt de Hutweg, richting Oirschotsedijk. Haaks op dit pad waren rond 1930 de autoweg met sierkers, de rhodolaan en 't Nieuwe Park aangelegd. Dit laatste was een bostuin die bestond uit een open vierkant, dat 45 graden ten opzichte van de orthogonale structuur was gedraaid, met daaraan een driehoekige open ruimte. De Hutweg liep kort voor de Oirschotsedijk uit op een stenen bank, waarmee de zichtlijn werd afgesloten. Ten westen van deze as bestonden rond 1930 open ruimten, zoals de oude kwekerij en akkerland bij de Oirschotsedijk en een open veld in het bos, genaamd De Wildhoek. Erachter lag, ter hoogte van het Doolhof, een heideveld en huis Heideheem.

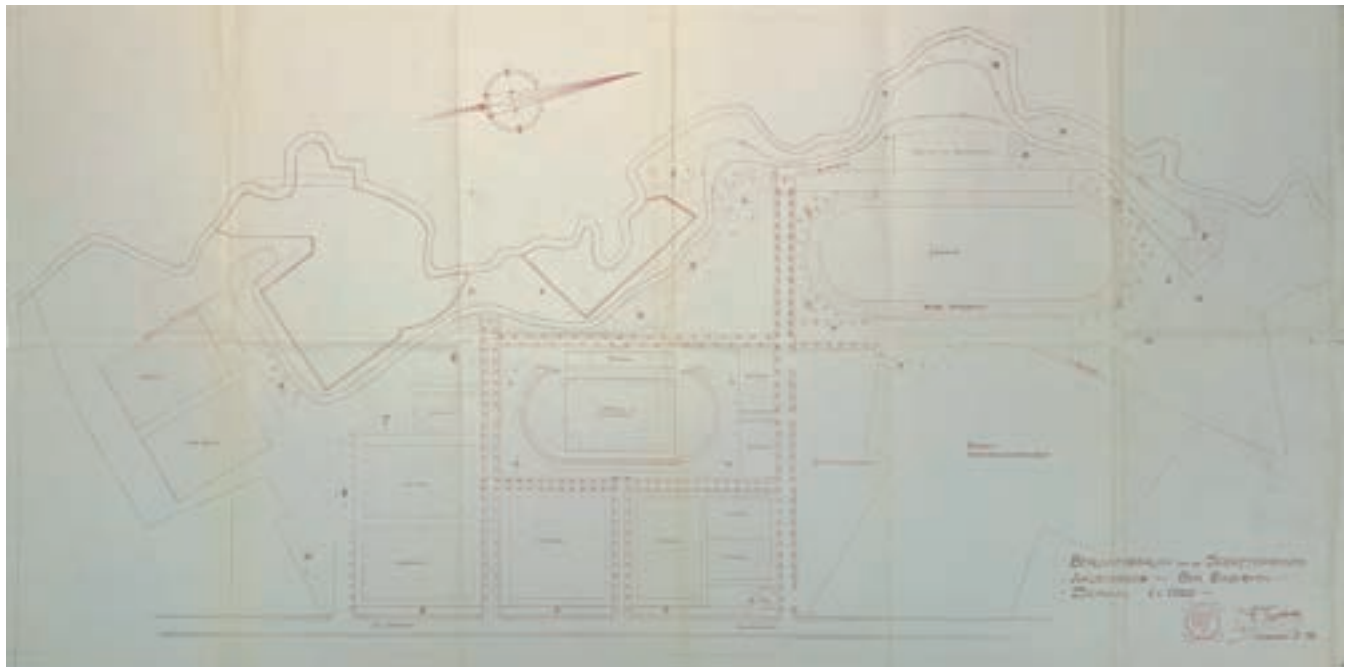
Ten oosten van het Zwarthuis is op de luchtfoto van rond 1930 een boomgaard langs de Oirschotsedijk zichtbaar. Ten zuidoosten hiervan waren drie bomentuinen: het pinetum, het cederpark en het arboretum. Ze lagen alle drie als een aparte open ruimte in het ontginningsbos uitgespaard. Vanuit het cederpark liepen schuine paden het bos in, waarin het Azalealaantje is te herkennen. Verder naar het zuiden is het Sterrenbos van Tersteeg te zien, dat met een diagonaal pad uitliep op de moestuin (ook als 'kerkhof'

aangeduid) en het naastgelegen bouwland. Interessant aan deze opzet is dat de drie tuinen rondom het latere woonhuis De Wielewaal (cederpark, arboretum en de as van het sterrenbos) alle drie reeds rond 1930 als afzonderlijke, kleinere tuinen in het bos aanwezig waren.

- ↓ Door Tersteeg ontworpen tuinen van kasteel Eckhart in Eindhoven. Foto's 1940. [WUR]
- ↓↓ Tuinaanleg van sportterrein Aalsterweg, ontworpen door Tersteeg, 1933. [WUR]

Het is niet met zekerheid te zeggen of Tersteeg betrokken was bij de aanleg van het rosarium, 't nieuwe park, het cederpark, het arboretum en de mall tussen De Wielewaal en het sterrenbos. Wel is bekend dat Tersteeg in de jaren twintig en dertig vaak in Eindhoven was. Na de aanleg van het Philips-De Jongh Wandelpark kreeg hij verschillende opdrachten van de gemeente Eindhoven, zoals voor het villapark Den Elzent (1921), het Dommelplantsoen (1926) en het sportterrein Aalsterweg (1933). Ook bleef hij actief voor de familie Philips, zoals bij de aanleg van het golfterrein en het Philips-De Jongh Wandelpark in Valkenswaard, en het ontwerp van een villa aan de Parklaan 26 in Eindhoven in 1930. Dit laatste was het huis waar Antons jongste dochter Jetty ging wonen met haar man Adriaan Knappert, die twee jaar later met zijn auto zou verongelukken.

Pinetum.

Frits Philips en de Wielewaal

Met de aankoop van Landgoed 'De Pan' in 1924 en de aanleg van 'de golf' vanaf 1929 kon Anton Philips zijn natuurliefhebberij over verschillende landgoederen verdelen. Zijn kinderen waren inmiddels volwassen en allengs werd de golfbaan in Valkenswaard de favoriete weekendbestemming. Het landgoed aan de Oirschotsedijk kon worden doorgegeven aan de volgende generatie. Antons zoon Frits Philips maakte al tijdens zijn studietijd in Delft plannen om daar een droomhuis te bouwen, dat hij De Wielewaal zou noemen. Frits Philips was in 1923 in Delft Werktuigbouwkunde gaan studeren en ontmoette een jaar later zijn toekomstige vrouw Sylvia van Lennep (1905-1992). Ze trouwden in 1929 en woonden eerst in Bloemendaal, in verband met de dienstplicht van Frits.⁴⁶ In 1930 volgde de verhuizing naar Parklaan 11 in Eindhoven. Frits startte dat jaar bij het familiebedrijf als chef van de Philitefabriek (bakeliet). Het echtpaar zou zeven kinderen krijgen: Digna (1930-2018), Anton Frederik (1932), Anne Jetje (1933-2007), Sylvia (1936-1988), Warner (1938-2022), Frits jr. (ca. 1939) en Maria H. (ca. 1947).

Ook Frits Philips was, volgens zijn zoon Frits, geen verwoed jager. Hij organiseerde jachtpartijen vooral om het sociale aspect. Zijn grote hobby was zijn tin-collectie. Het echtpaar was zeer actief in de Oxfordgroep en de Morele Herbewapening, een kerkelijke beweging die zich inzette voor de wereldvrede en tegen het communisme en de klassenstrijd. In het voorjaar, wanneer de rododendrons bloeiden, nodigde Philips vaak honderden relaties en personeelsleden uit om in de Wielewaal te wandelen. Speciaal daarvoor werd een wandelkaart vervaardigd.

Architect Frans Stam

Over de bouw van huis De Wielewaal schreef Frits Philips een gedetailleerd verslag in zijn memoires (zie kader). Kort na hun verloving in 1925 zag het stel in Wassenaar een villa in aanbouw, die hen zeer aansprak. Via de aannemer werd de architect benaderd: Frans Stam (1879-1972). Over deze architect, voluit Franciscus Wenzlaus Stam geheten, is maar weinig bekend. Hij werd geboren en was gevestigd in Dordrecht. Daar trad hij in 1909 in het huwelijk met Gonda Tromer en kreeg hij twee dochters. Zijn bouwkundige oeuvre bleef klein en bestond onder meer uit de verbouwing van het pand Wolwevershaven 46 in Dordrecht (1913).

Het ontwerp van een droomhuis

Midden jaren twintig zat Stam verlegen om werk en begon hij min of meer voor eigen rekening aan een ontwerp van een villa voor Philips. Van het een kwam het ander en lang voor het paar was getrouwd, hadden zij al uitgebreid met de architect gestudeerd op het huis van hun dromen, met veel kinderkamers, open schouwen om de verzameling Delftse tegels te kunnen etaleren, een leiendak en tal van details. Hoewel het nog jaren zou duren eer het droomhuis gebouwd zou worden, hield Stam het contact warm en kwam hij jaarlijks langs om verder te praten over het huis en de tekeningen aan te passen en verder uit te werken. Tijdens de crisis stelde Anton Philips zijn zoon voor om te gaan bouwen, omdat de prijzen in de bouw gunstig waren. De bouw van De Wielewaal werd aanbesteed aan NV Ingenieur-Bureau voor de Bouwnijverheid te Oegstgeest, op 18 oktober 1933 voor de prijs van f. 95.350,-, inclusief garage met chauffeurswoning.⁴⁷ In 1939 zou Stam nog een uitbreiding van De Wielewaal met een nieuwe vleugel ontwerpen, die pas in 1946 tot stand kwam.⁴⁸ De Wielewaal was het laatste grote werk van Stam.

↓ Frits Philips tijdens een jachtpartij op het landgoed, 1986.
[De Wielewaal]

Frits Philips over de bouw van De Wielewaal:

‘Wij zijn als jonggehuwden in ons huis te Bloemendaal en later in onze ingenieurswoning te Eindhoven dolgelukkig geweest, maar voor ons bracht 1934 nogmaals een grote gebeurtenis, toen wij ons nieuwe huis De Wielewaal konden betrekken. Dat huis had een lange voorgeschiedenis, die voor een deel begon in 1912, toen mijn ouders aan de Oirschotsedijk het bos “Het Zwarte Huis” kochten. Het was een dennenbos, doorkruist met eikenlanen. Het geheel deed wat saai aan. In de loop der jaren hebben mijn ouders daarin allerlei veranderingen aangebracht, met medewerking van de uitstekende tuinarchitect Tersteeg uit Naarden, die met veel fantasie een prachtig pinetum aanlegde en mooie rododendrons aanplante. Het is nu een lusthof geworden.

De geschiedenis van het huis De Wielewaal zelf begon pas veel later, op een dag dat Sylvia van Lennep en ik enige tijd na onze verloving een wandeling door Wassenaar maakten. Daar werd een huis gebouwd, dat ons beiden bijzonder aantrekkelijk voorkwam. Zelfs zozeer dat ik besloot naar de architect te informeren. Ik schreef de aannemer een briefje met het verzoek mij de naam van deze architect mee te delen. Daarop vernam ik taal nog teken, maar enige weken later stond er op de stoep van Oude Delft 170 een meneer, die zich voorstelde als Frans Stam, de architect van dat huis in Wassenaar. Dadelijk vroeg hij mij, of ik een huis wilde laten bouwen, waarop ik hem zei, dat ik nog niet helemaal getrouwd was.

“Maar als u eenmaal getrouwd bent, zou u dan niet aan een huis denken?” “Denken misschien wel, meneer Stam, maar hoe lang dat bij denken zal blijven weet ik niet.” “Heeft u daar toch niet enige idee over? Want ziet u, blijkbaar heeft u belangstelling voor mijn werk. Nu heb ik toevallig momenteel geen werk omhanden en daarom zou ik willen voorstellen, dat u mij eens een plan voor uw toekomstig huis laat maken.”

Ik was een onervaren student, wel geïnteresseerd in de architectuur; ik zei hem, dat ik volkomen vrij wilde blijven en er ook niet aan dacht enige kosten te maken. Maar hij hield aan: “Vertelt u mij dan in elk geval, aan wat voor kamers u voor uw toekomstig huis zou denken.” Ik dacht hardop: “Een woonkamer, een hall, de eetkamer, een kamer voor mijzelf, een kinderkamer...” “En hoeveel slaapkamers?” “Dat hangt van de kinderen af.” “Op hoeveel hoopt u dan?” Daarover had ik met mijn verloofde meermalen gepraat, met ruime verwachtingen. Ik antwoordde grif: “Zes.”

“Dat worden dan voor de kinderen drie dubbele slaapkamers,” concludeerde hij, waarop hij na nog enig heen en weer praten weer vertrok. Enkele maanden later stond hij weer voor mijn deur, met een koker onder de arm. Daarin zat het plan van het huis onzer dromen. Natuurlijk wilde ik de tekeningen aan mijn verloofde laten zien en het stond ons wel aan. Voorlopig borgen wij het geval zorgvuldig

op, maar wel gingen wij voortaan meer op huizen letten, op details van woningen van vrienden en kennissen, die wij beslist niet in ons huis wilden hebben, naast zulke die wij aantrekkelijk vonden.

Meneer Stam kwam weer eens praten en nu was mijn meisje erbij. Ik kreeg meer en meer het gevoel, dat wij ééns met deze architect in zee zouden gaan. Terwijl wij druk aan het overleggen waren zei ik opeens wat voor soort steen ik wenste, als we gingen bouwen. En dat ik een open schouw wilde, om mijn Delftse tegels, die ik met een ware hartstocht verzamelde, te gebruiken. We praatten over de dakbedekking. De villa in Wassenaar had een rieten dak en dat wilde de architect nu weer toepassen. Ik had met mijn vader over die vasthoudende architect gesproken, of hij waarschuwde mij: “Zo’n dak moeten jullie nooit nemen! Dan zitten jullie altijd in angst voor brand.” Dus ik vertelde de architect, dat ik niet voelde voor een rieten dak.

“Goed. dan zou ik voorstellen Limburgse leipannen te nemen.” Geanimeerd fantaseerden wij verder over een toekomstig huis. Wat voor goten moesten het worden? En welke raamindeling was voor ons het meest geschikt?

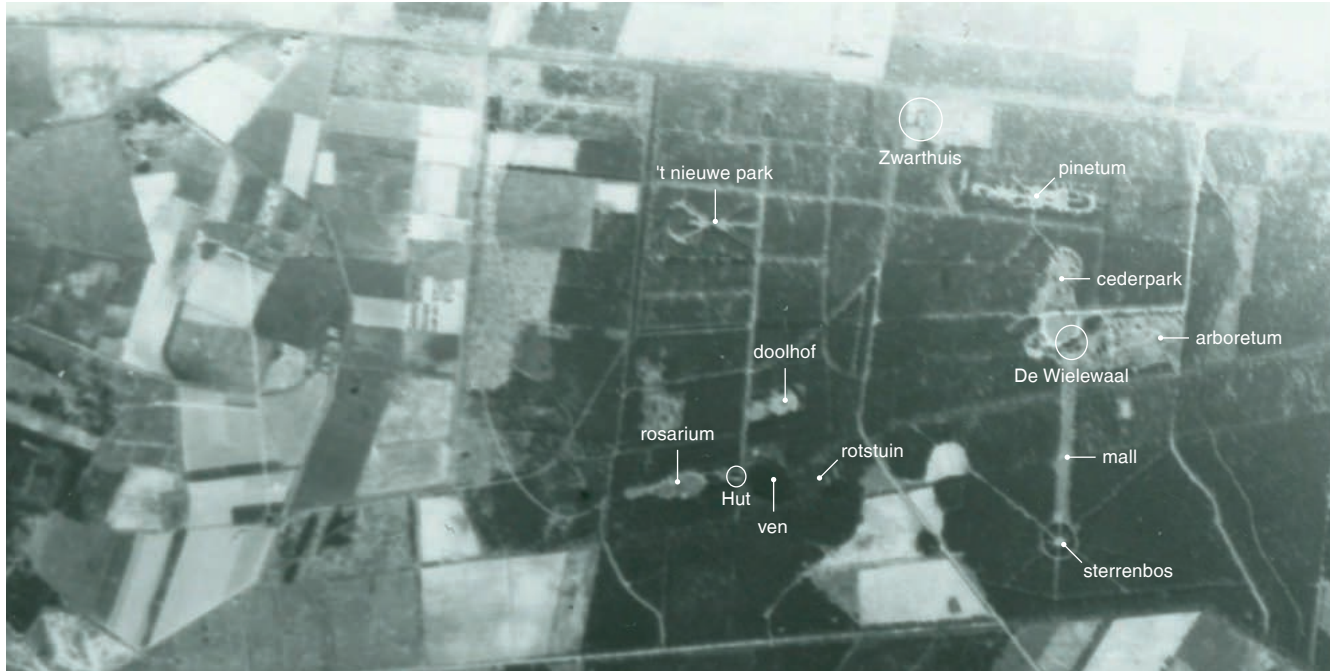
Meneer Stam kwam nog eens met nieuwe tekeningen, maar toen ons huwelijk voor de deur stond, hadden wij nog volstrekt geen haast met dat huis. Wel wilden we

in de toekomst een huis, dat geheel naar onze zin zou zijn. Wij nodigden meneer Stam uit naar Bloemendaal te komen, later kwam hij één keer per jaar naar Eindhoven en telkens werden de tekeningen bijgewerkt. Altijd werden er verbeteringen in aangebracht, voornamelijk op initiatief van mijn vrouw, die de indeling van de ruimte op millimeterpapier overbracht, zodat zij het huis al kende, voordat er iets van stond. Zij wist precies hoe de deuren opengingen, waar de wastafels moesten zijn, waar de meubels zouden staan. Intussen werkte ik aan het ontwerp van de open haarden.

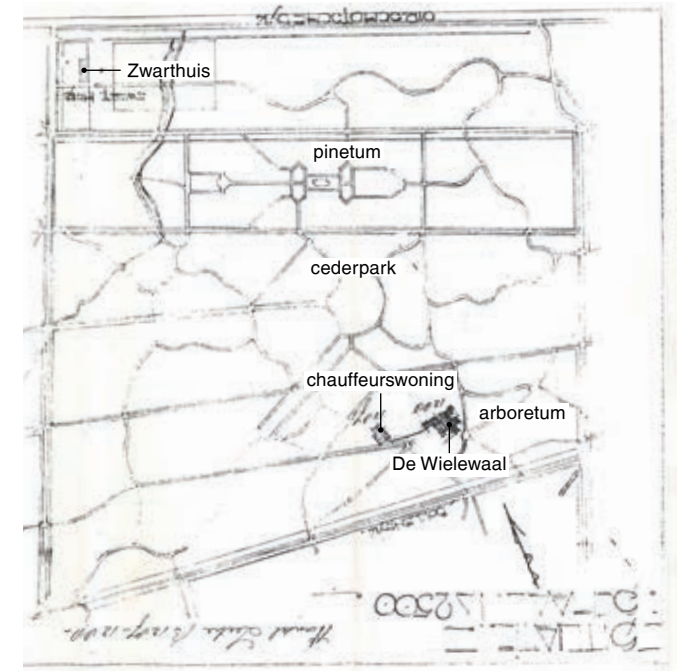
Mijn ouders hadden de hele procedure met belangstelling gevolgd en op een dag in 1934 zei mijn vader: “Frits, die crisis zie ik nog niet dadelijk voorbijgaan, maar de prijzen in de bouwerij zijn nu heel gunstig. We moesten maar eens aan dat huis van jullie beginnen. Jullie hebben nu drie kinderen, dus een grotere woning komt wel van pas.”

Zo kwam ons huis De Wielewaal tot stand, naar de plannen van de architect F.W. Stam, met onze inbreng van wensen en ideeën en met medewerking van mijn vriend Youk Boissevain uit Delft. Nog altijd vinden wij dat hij voor ons een ideaal huis heeft ontworpen, waarin wij met ons gezin gelukkig hebben geleefd. Jammer genoeg is De Wielewaal het laatste grote werk van deze architect geweest.¹⁴⁹

- ↓ De Wielewaal in 1943-1944. Met de bouw van De Wielewaal zijn arboretum, cederpark en sterrenbos met elkaar verbonden, via het huis. [NIMH]

- ↓ Situatietekening van het huis De Wielewaal, 1934. [gemeente Eindhoven]

De plek van De Wielewaal

Het woonhuis van Frits Philips kreeg een centrale positie op het landgoed, tussen het pinetum en het Sterrenbos in. Door het pand precies op het zuiden te oriënteren, kwam het enigszins scheef ten opzichte van de ontginningsassen te liggen. Vanuit het huis ontstonden lange zichtlijnen naar het oosten (bij het arboretum) en het zuiden (de 'mall' tot aan het sterrenbos). Het voorplein sloot aan op het cederpark, zodat ook hier een grote open ruimte kwam. Luchtfoto's uit de jaren dertig maken duidelijk dat de boskamers van het cederpark, arboretum en het sterrenbos werden vergroot en aan elkaar geschakeld

tot een ruimtelijke structuur met het huis als middelpunt. Deze verandering was bepalend om van het wandelpark een bewoond landgoed te maken. Met uitzondering van het pinetum raakten de overige tuinen in de boskamers geleidelijk in verval. De Wielewaal veranderde in een systeem van aan elkaar geschakelde parktuinen rondom het huis, met zichtlijnen van honderden meters lengte. De in het bos uitgespaarde, verborgen binnenwereld, maakt dat huis De Wielewaal vanuit de omgeving onzichtbaar is. De Wielewaal is wat dat betreft het tegenovergestelde van Huize De Laak, met zijn dominante positie in de stad.

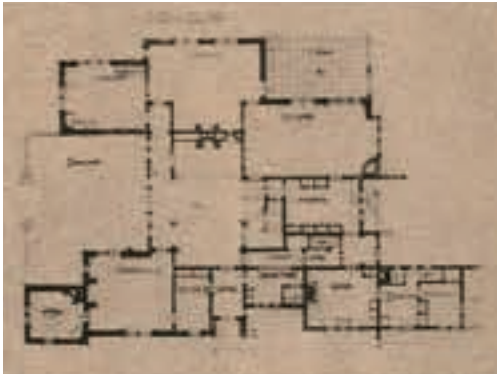
- ↓ Huis De Wielewaal met de chauffeurswoning (boven),
ca. 1930-1940. [In de buurt Eindhoven]

Huis De Wielewaal

Het complex is opgebouwd rondom een centraal hoofdvolume, in noord-zuidrichting, met aan de oostzijde twee korte zijvleugels aan weerszijden van een terras en aan de westzijde twee grotere zijvleugels die tegen elkaar aan werden gezet. Alle volumes werden van een kap met wolfseinden voorzien, waardoor een gevarieerd en kenmerkende daklandschap ontstond. In het interieur was een belangrijke rol ingeruimd voor een forse centrale hal, met het trappenhuis. Deze hal sloot aan op een groot terras aan de oostzijde, met uitzicht op het arboretum. De eetkamer en de zitkamer waren aan de zijde van het lange gazon richting sterrenbos geprojecteerd.

↓ Plattegronden en foto's van de Wielewaal gepubliceerd in het tijdschrift *Het Landhuis*. [*Het Landhuis*, 1935, p. 548]

- ↓ Cederpark ten noorden van De Wielewaal, met een 18e-eeuws beeld van een atleet.

De tuinen om de Wielewaal

Aan de voorzijde van het huis werd een voorplein aangelegd: een gazon met enkele bomen en een ovaalvormig voorrijbaan voor het huis langs. In het verlengde van het huis werd het voorplein begeleid door een tuinmuur die met een bocht doorliep tot de garage met chauffeurswoning. Langs het huis en de tuinmuur werden klimplanten en enkele kleinere bomen geplant. Rondom de chauffeurswoning was een tuin met een haag afgeschermd. De tuin van De Wielewaal was via het huis of een poort in de tuinmuur te bereiken. De tuinen ten zuiden en ten oosten van het huis werden ingericht met de voor Tersteeg kenmerkende elementen als tuinenmuren, orthogonale paden, gemetselde elementen en vijvers. Er ontstonden enkele tuinkamers rondom het huis, die evenwel niet van de omgeving werden afgeschermd, maar met overgangselementen aansloten op het omringende landgoed. Zo ontstond een duidelijke driedeling van voorgrond, middelzone en achtergrond. De voorgrond bestond uit een erf met tuinkamers, terrassen en plantenborders direct rond het huis. De middelzone was opgebouwd uit gazons, met vijverpartijen, langwerpige borders en enkele solitaire bomen. De overgang naar de achtergrond van het park bestond uit gemetselde tuinenmuren en taluds, voorzien van beplanting en hagen. Tezamen levert het een opeenvolging van buitenruimtes op, die terrasgewijs aftrapten naar de omringende parkaanleg.

↓ Op de reliëfkaart zijn de kraters van bominslagen uit de Tweede Wereldoorlog zichtbaar op het terrein van De Wielewaal. [AHN]

Oorlog op De Wielewaal

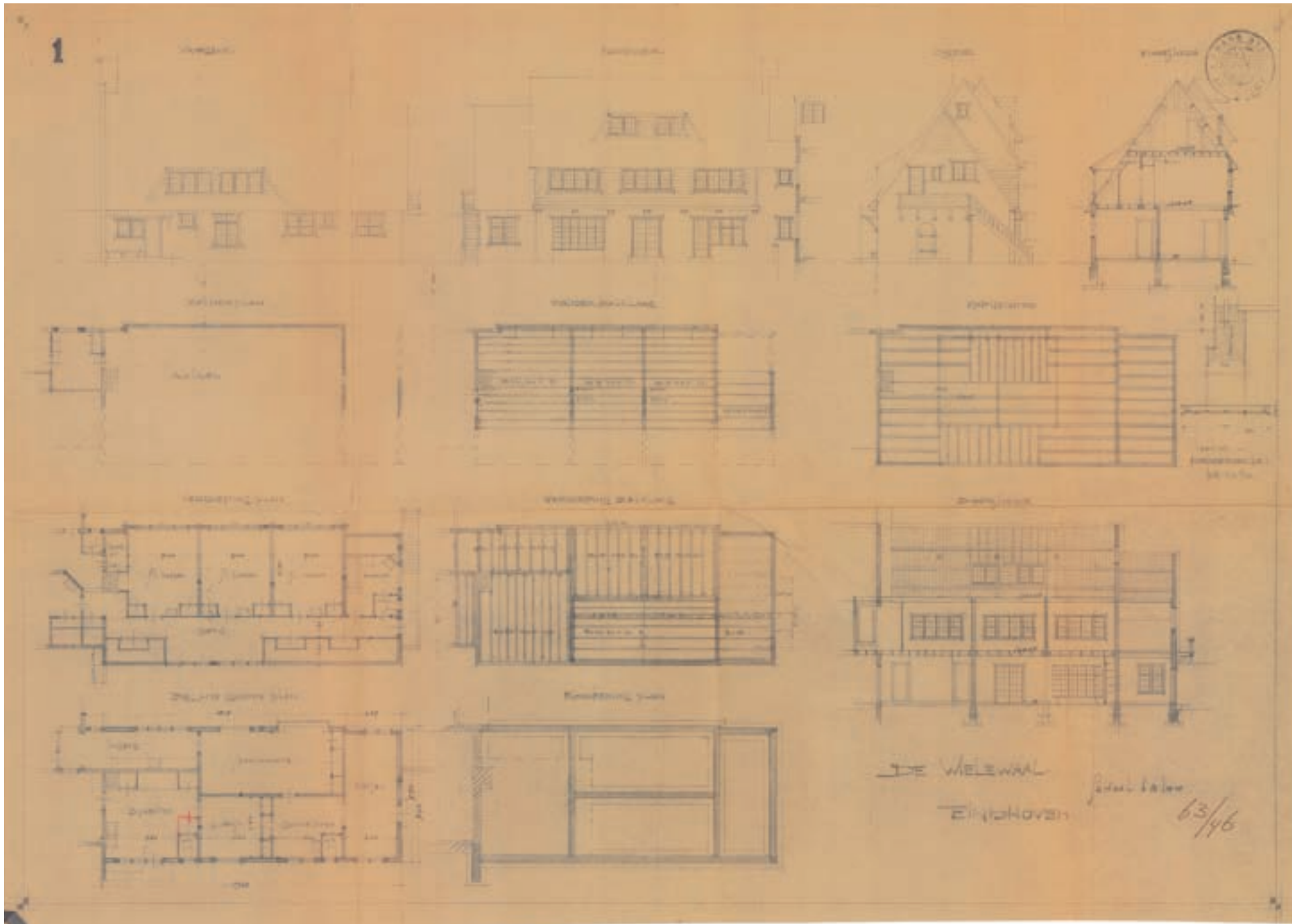
Eind jaren dertig trof het bedrijf grote voorbereidingen voor een mogelijke oorlog. Hoe grondig dit was voorbereid, blijkt wel uit het feit dat in de meidagen van 1940 de staf van Philips naar Engeland uitweek, in dezelfde militaire operatie waarmee ook de regering en de koninklijke familie werd geëvacueerd. Vanuit Londen en later vanuit New York werd het multinationale bedrijf, dat tijdelijk op Curacao werd gevestigd, geleid. Frits Philips bleef als enige directielid in Eindhoven en groeide gedurende de oorlogsjaren uit tot een geliefd boegbeeld van het concern. Vanwege de ligging van De Wielewaal, pal naast het militaire vliegveld Welschap en de Constant Rebecque Kazerne, werd het landgoed al in 1940 door de Duitsers gevorderd. Frits Philips week met zijn gezin uit naar De Laak, waar hij de oorlogsjaren doorbracht.

Tijdens de oorlog werden twee oude boerderijen op het Tegenbosch, vlak voorbij het Zwarthuis, afgebroken door de Duitsers.⁵⁰ Bij de Fruittuin werden manschappenwoningen gebouwd, in een onopvallende, landelijke stijl – maar met zwaar uitgevoerde betonnen constructies. Tijdens bombardementen op het vliegveld sloegen honderden bommen op het terrein van De Wielewaal in. Tot op de dag van vandaag zijn de vele bomkraters in het terrein zichtbaar. Tijdens de winter van 1944 werd een derde van alle bomen op het landgoed gekapt om als brandstof te dienen.⁵¹ Huis De Wielewaal raakte kort na de bevrijding in 1944 zwaar beschadigd tijdens een Duits bombardement.

Bij het herstel van de oorlogsschade aan het landhuis vond ook de uitbreiding plaats, zoals die in 1939 door Stam was ontworpen. Deze bestond uit een vleugel ten westen van het hoofdvolume, ter plaatse van de tuinmuur. De uitbreiding bood plaats aan drie extra kinderkamers op de

verdieping en een bijkeuken, speelkamer en dienstruimten op de begane grond. Het bouwdeel kende een zelfde massaopbouw en vormgeving als het bestaande gedeelte. De schetsen van Stam uit 1939 illustreren hoe met deze toevoeging de voorzijde van het huis tot een haast stedelijke gevelwand uitgroeide.

- ← Bestektekening van de uitbreiding in 1946. [Gemeente Eindhoven]
- ↓ Wielewaal vanuit de lucht, met de uitbreiding uit 1947. [Eindhoven vanuit de lucht, 2007]

- ↓ Huis De Wielewaal, tuinzijde. [Familie Warner Philips]

- ↓ Het bezit van Warner Philips, met een ven.
- ↓↓ Portierswoning, Elburglaan 2, 1949. [gemeente Eindhoven]

- ↓ Het bezit van Warner Philips, met een tuin, door zijn vrouw aangelegd.
- ↓↓ Villa aan de zijde van de Elburglaan.

Naoorlogse ontwikkelingen op De Wielewaal

Gedurende de vele decennia die Frits Philips op De Wielewaal doorbracht, vonden tal van grotere en kleinere aanpassingen aan het landgoed en de omgeving plaats. Toch valt vooral op hoe goed het landgoed zijn karakter uit de jaren dertig heeft behouden. Bij het herstel van de oorlogsschade en de uitbreiding van het huis direct na de oorlog, werd besloten de chauffeurswoning naast bij de garage niet terug te bouwen. In 1947 verrees een nieuwe chauffeurswoning aan de Bokkendijk bij de moestuin, ontworpen door Philips' Woningbouw bureau. Later kwam hier de jachttopziener te wonen. Achter de garage naast De Wielewaal werd een loods voor het terreinbeheer gebouwd. Een tweede dienstwoning volgde in 1949 bij de ingang van De Wielewaal aan de Elburglaan 2. In de omgeving van De Wielewaal kwam een tennisbaan. De aanleg van een zwembad met sauna in 1975 leidde tot commotie in de pers, omdat er geen bouwvergunning was aangevraagd. Hoewel deze bouwactiviteit strijdig was met het (concept) bestemmingsplan Eindhovense natuurgebieden, kwam de vergunning alsnog.⁵²

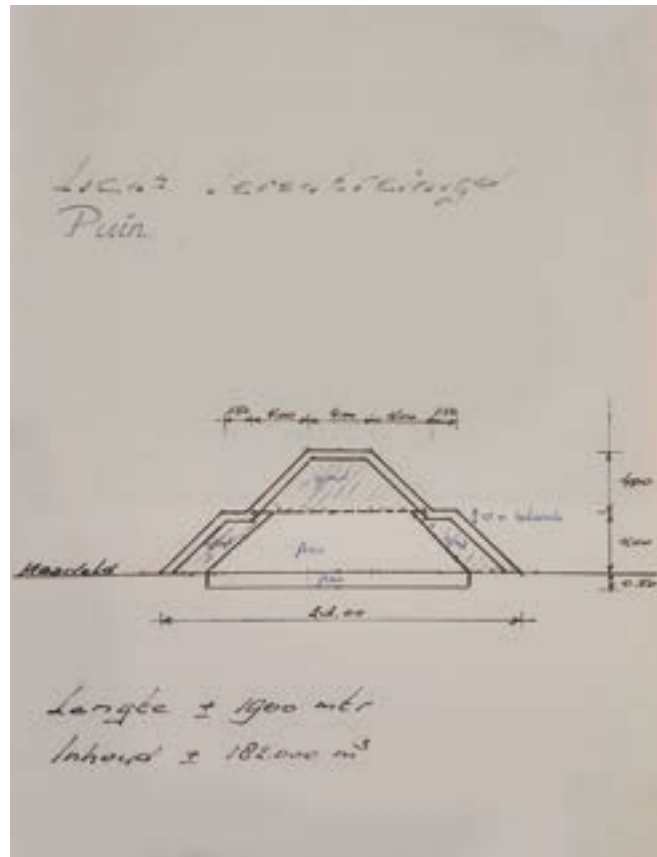
De meest ingrijpende verandering was de bouw van enkele villa's op de koppen van het landgoed. Frits Philips verzocht de gemeente in 1978 om vier villa's voor familieleden en vrienden te mogen realiseren op het terrein van De Wielewaal, hoewel dat volgens het bestemmingplan onmogelijk was.⁵³ Dit bleek te kunnen. De ontwikkeling aan de oostzijde vond ten zuiden van de Bokkendijk plaats. Hier werden drie percelen afgescheiden. Op het langgerekte perceel langs de Elburglaan werd achter de genoemde portierwoning een villa gebouwd. Het terrein is tegenwoordig ingericht als Voedselbos Eindhoven, een initiatief van Jan Post, een oud Philips-directeur die

op De Wielewaal een huis mocht bouwen. Direct ten westen van het voedselbos zijn nog twee villa's met tuinen afgescheiden. Ook de historische panden van het Zwarthuis en het Withuis aan de Oirschotsedijk zijn afgesplitst. Het Withuis is uitgebreid en wordt door Frits Philips jr. bewoond. De kopse kant aan de westzijde van de Wielewaal, langs de Tegenbosweg, is eveneens ontwikkeld. Hier bouwde Warner Philips een huis. Hij legde de grens van dit perceel

halverwege 't Nieuwe Park, zodat wandelaars niet vlak langs zijn tuin zouden lopen.⁵⁴ Zijn woonhuis werd rond het jaar 2000 ontworpen door Marty van de Ven. De villa wordt ontsloten via een hortensiatuin, naar een ontwerp van Erik van Gelder. Op de zuidwesthoek van het perceel bevindt zich nog een heideveld en een ven, dat mogelijk ontstond voor zandwinning bij de aanleg van de A2.

↓ Schets voor de geluidswal langs de A2. [RHCE]

↓ Philips Van Lennepark.

Snelweg

Een ingrijpende verandering in de directe omgeving van De Wielewaal vond plaats aan de zuidrand van het terrein, waar de Tilburgseweg en de A2 werden aangelegd. In het Uitbreidingsplan van J.A. Kuiper uit 1943 was de Nieuwe Tilburgseweg opgenomen als nieuwe uitvalsweg. In de naoorlogse jaren ontstond een meningsverschil over hoe de weg uit Tilburg de stad in zou moeten voeren. Rijkswaterstaat hield vast aan het bestaande tracé over de Oirschotsedijk. De gemeente Eindhoven en de familie Philips wilden echter het voorstel van Kuiper volgen en de Nieuwe Tilburgseweg aanleggen. Pas in 1955 werd tot de tweede optie besloten. Het tracé kwam in 1960 in gebruik. Bij de aansluiting van de uitvalsweg op de ringweg (Beukenlaan) zou Philips in 1966 het Evoluon bouwen. In de loop van de jaren is de snelweg sterk verbreed en drukker geworden. Hij is nu onderdeel van de A2, waarbij ter hoogte van De Wielewaal de Nieuwe Tilburgseweg een afslag naar Striip is geworden. De toenemende overlast was voor Frits Philips in 1977 de reden om een geluidswal van ruim driehonderd meter lengte op te werpen, waarvoor bomen werden gekapt. Omdat hier geen vergunning voor was aangevraagd, ontstond er wederom de nodige commotie.⁵⁵

Philips bedrijvigheid

De naoorlogse ontwikkeling van Philips in Eindhoven vond gedeeltelijk plaats in de nabijheid van De Wielewaal. Striip II en III (T en R) werden in gebruik genomen voor de productie van beeldbuizen en de overkoepelende bedrijven, zoals een energiecentrale, waterzuivering en machinefabriek. De Oirschotsedijk werd hiervoor onderbroken, waarbij de doorgaande route via de Zwaanstraat kwam te lopen. Langs de Wielewaal werd

de Elburglaan aangelegd. Aan de overzijde van het spoor ontstond complex Vredeoord langs de Boschdijk. In Acht opende in 1958 het Philips Export Groepagecentrum, een knooppunt voor de expeditie.

De herstructurering van Philips in de jaren negentig, de beruchte operatie Centurion, had grote gevolgen voor Eindhoven. Bij het bedrijf verloren (wereldwijd) 45.000 mensen hun baan, vele productiefaciliteiten in Nederland werden opgedoekt en in 1997 verhuisde het hoofdkantoor zelfs naar Amsterdam. In de omgeving van De Wielewaal veranderden bedrijfsgebouwen van eigenaar en functie (zoals Striip T en Nieuw Acht). Andere gebieden zouden geleidelijk transformeren naar gemengde stedelijke functies, zoals Striip S, Striip R en Vredeoord.

Ontwikkelingen in het groen

In de jaren vijftig was tussen de kazerne en het wandelpark een sportcomplex ingericht, de Herdgang. Hier traint de selectie van PSV. In navolging van het Philips-De Jongh wandelpark, schonk Frits Philips in 1966 het Philips-Van Lennepark aan de stad, ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het bedrijf. Het park ligt op een driehoekige locatie tussen de Tilburgseweg en de A2, grenzend aan de woonwijk Lievendaal. Het ontwerp was van F.J. Fontaine, landschapsarchitect van de gemeente Eindhoven. De inrichting, met sport- en spelvoorzieningen, een rozentuin en een kinderboerderij sluit aan bij de naoorlogse recreatiebehoefte.

Op grond van Philips zijn sinds lang twee padvinderijclubs ondergebracht. Aan de Oirschotsedijk, iets voorbij de Fruittuin, is de accommodatie van Scouting Wielewaal.

Tegen de Elburglaan ligt, op de hoek van het landgoed, Scouting Sint Rafael. Er tegenover lag sportpark Het Schoot, pal naast het Drents Dorp. Het is enkele jaren geleden omgebouwd tot Urban Sportpark Eindhoven. In een hoek van dit terrein is een kerk uit de wederopbouwperiode, De Bron.

Aan de overzijde van de A2, in een groenstrook langs de snelweg, ontstond, op initiatief van Frits Philips, de golfclub Welschap. Het terrein was eerder in gebruik als oefenvelden van de Philips Sport Vereniging. De eerste negen holes van de golfbaan openden in 1986, de uitbreiding naar 18 holes was in 1992 een feit. De baan moest in 2005 worden verlegd, vanwege de verbreding van de A2. Sinds 2020 is de golfclub gesloten. Het terrein is door de familie Van der Leegte gekocht. Ten slotte ontwikkelde Frits Philips direct ten westen van het landgoed, tussen de Tegenboschweg en de Anthony Fokkerweg, een villawijkje in het groen.

De Wielewaal na Frits Philips

Frits Philips overleed in 2005, op de leeftijd van 100 jaar. Het jaar erop organiseerden de erfgenamen verschillende grote veilingen, waarbij de kunstverzameling en huisraad uit De Wielewaal werden verkocht. Ook de tegeltableaus uit het huis en verschillende beelden en banken uit de tuin gingen onder de hamer. Het huis zelf werd in 2007 verkocht aan Marc Brouwers (1963), oprichter van textielbedrijf Bremtex. Met de komst van deze selfmade zakenman, begon een nieuwe fase in de geschiedenis van het landgoed, en werd De Wielewaal aangepast voor een iets Bourgondischer levensstijl dan Frits Philips er op had nagehouden. Er volgde een zeer ingrijpende verbouwing van het hoofdhuis. Van buiten bleef het beeld redelijk zoals het was; binnenin veranderde de indeling totaal. Op de begane grond verdween de centrale hal en werden veel ruimtes samengevoegd tot grote woonvertrekken, een woonkeuken en een eetkamer. De uitbreiding uit de jaren veertig werd helemaal gesloopt, vernieuwd en verhoogd. De voordeur verschoof naar deze uitbreiding. Onder het pand kwam een oud keldergewelf uit Oostenrijk. Het complex werd, aan de zijde van de chauffeurswoning uitgebreid met een vleugel voor onder meer fitness. De architectuur verhoudt zich tot het oorspronkelijke werk van F.W. Stam, met uitzondering van een doorlopende glaspui op de plint. De tuinaanleg rondom het huis versoberde. Op de gazons werd een zwembad en jacuzzi toegevoegd. Aanpassingen elders op het landgoed waren onder meer de toevoegingen van entreepoorten op de toegangswegen naar de Wielewaal.

B. Beschrijving en ruimtelijke analyse van de huidige situatie

Beschrijving en ruimtelijke analyse van de huidige situatie

Dit hoofdstuk bevat een beschrijving en analyse van De Wielewaal in zijn huidige verschijningsvorm. Daarbij wordt van groot naar klein ingezoomd: van de schaal van de omgeving via de schaal van het landgoed tot aan de verschillende gebouwen daarin.

Het cultuurlandschap van Philips

Eindhoven is als stad in zijn ontwikkeling gedurende de twintigste eeuw in hoge mate bepaald door de activiteiten van de NV Gloeilampenfabriek Philips en in het bijzonder Anton en Frits Philips. Hun inzet beperkte zich niet tot de bedrijfsgebouwen, maar strekte zich uit tot de realisatie van woonwijken voor arbeiders, villawijken voor het hogere kader, educatieve en culturele voorzieningen, sport- en ontspanfaciliteiten, openbaar groen, natuurgebieden – kortom, het gehele maatschappelijke leven. Het cultuurlandschap van het Philipsimperium bestrijkt grote delen van het grondgebied van de gemeente Eindhoven en ver daarbuiten. Zo ontstond vanaf de Emmasingel naar het noordwesten een kilometers lange scheg met praktisch uitsluitend door Philips geïnitieerde ontwikkelingen: de fabrieken aan de Emmasingel, Striip S, T en R, het Evoluon, de bedrijfscampus Vredeoord, Philipsdorp, Drents Dorp, het Philips-De Jongh Wandelpark, sportpark

De Herdgang, het Philips-Van Lennepark, de golfclub Welschap, De Wielewaal, Philips Fruittuin en het Philips Export Groepagecentrum in Acht. De Wielewaal ligt op een centrale positie in dit geheel, als het oog in een orkaan. Het is het groene hart, maar tegelijk ook een ‘verborgen’ refuge, die de meeste Eindhovenaren alleen (nog) van buitenaf kennen – fietsend over de Oirschotsedijk of vanuit de auto op de Tilburgseweg of de A2.

Landelijk Striip

De Wielewaal is het middelpunt van landelijk Striip, een groene long die tot ver in Eindhoven doordringt. Het landelijke gebied bestaat aan de zuidkant verder uit golfbaan Welschap en het Philips-Van Lennepark, en naar het noorden toe het Philips-De Jong Wandelpark, De Herdgang, de Internationale School en de Fruittuin, en over het spoor landgoed De Grote Beek. Tussen de bedrijfsterreinen (Nieuw Acht, Flight Forum, Breeven en Philips Best), het vliegveld en de A2 door bereikt de groene long het buitengebied richting Oirschot. Door zijn grote omvang, de relatieve rust en de rijkdom aan flora en fauna, is De Wielewaal de cruciale groene schakel in het hoog-dynamische en verstedelijkte gebied.

↓ Poort Oirschotsedijk 1.

↓ Poort Oirschotsedijk 3.

Begrenzing van buiten

Het landgoed De Wielewaal is samengesteld uit verschillende ontginningen, die ten tijde van de Eerste Wereldoorlog door Anton Philips werden opgekocht en samengevoegd. Het privé bezit reikte destijds tot aan de tegenwoordige Anthony Fokkerweg, de spoorlijn richting Best en het grondgebied van het huidige Meerhoven. De locatie van de voormalige hoeve Tegenbosch werd niet bij het landgoed getrokken en kreeg een functie als sportpark. Al vanaf de jaren tien was de Oirschotsedijk de noordgrens van het landgoed. Het familiebezit aan de overzijde van de dijk kreeg een openbare of een groene bedrijfsfunctie: wandelpark, sportpark en fruittuin. Met de aanleg van de Tilburgseweg in 1960, die de Oirschotsedijk ontlastte, kreeg het landgoed een duidelijke begrenzing aan de zuidzijde. Strijp R gaf De Wielewaal een oostgrens: de Elburglaan. De toegang tot het landgoed over de Postdijk, de voorganger van de Oirschotsedijk en de Tilburgseweg als uitvalsweg van Eindhoven, is hier met een poort gemarkeerd.

Tegenbosch

De grond tussen landgoed De Wielewaal en de huidige Anthony Fokkerweg, in het totaal 36 hectare groot, behoorde aan de familie Philips, maar maakte geen deel uit van De Wielewaal. Ooit was hier boerderij Tegenbosch. In de Philips-tijd werd het een sportpark met tennisbanen, een hockeyclub, een clubhuis en een parkeerterrein. Het Frans

Otten Stadion kwam gereed in 1968 en vormde het decor voor wedstrijden van hockeyclub HTCC en het Nederlands elftal. Na een fusie in 1983 veranderde de naam van de club in PSV Tegenbosch. Het hockeystadion moest rond 1998 wijken, omdat Frits Philips het terrein wilde ontwikkelen tot een villawijk. Het schijnt dat de inkomsten nodig waren voor de instandhouding van De Wielewaal.⁵⁶ De tribune werd gedemonteerd en in Woensel herbouwd. Op Tegenbosch kwam een slotplaats (een langwerpige gazon) met daaromheen luxe slotplaats- en boswoningen, gebouwd in een landelijke bouwstijl. Cornelis van der Ven (1942) stelde een beeldkwaliteitsplan op en was supervisor, in opdracht van BAM Vastgoed (2005-2010).⁵⁷ Het wijkje is geleidelijk verder gegroeid met andere ontwikkelaars, eerst Herman Hinze en vervolgens Kero Vastgoed. Na de dood van Frits Philips verwierf Blauwhoed in 2007 een belendend perceel. Het terrein werd deels ontwikkeld, met vrijstaande villa's op de hoek van de Oirschotsedijk en de Anthony Fokkerweg. De resterende grond, 7,5 hectare in omvang, werd in 2022 door de gemeente Eindhoven aangekocht, met de intentie dit bij het landgoed te voegen.⁵⁸

Jarenlang was De Wielewaal niet met hekken afgesloten en stonden de poorten open. Het wild kon vrij naar binnen en naar buiten. Of zoals Frits Philips zei: 'We laten het hek open, dan zijn de reeën niet van ons' (.. en kunnen we nergens voor aansprakelijk worden gesteld).⁵⁹ Wel waren er

verschillende sloten en een geluidswal op de terreingrens. Door de maatschappelijke veranderingen zijn er uiteindelijk wel hekken gekomen, de afgelopen jaren zijn ook andere veiligheidsmaatregelen doorgevoerd. De Wielewaal is nu via zes poorten toegankelijk: vanaf de Elburglaan ter hoogte van de Bokkendijk, vier vanaf de Oirschotsedijk (bij huisnummers 1, 3, 5 en voorbij het Zwarthuis) en vanaf Tegenbosch (huisnummer 3D).

Begrenzing van binnen

Het landgoed heeft een oppervlakte van 232 hectare, verdeeld over zeven eigenaren. Het grootste aaneengesloten geheel is landhuis de Wielewaal met 142 hectare grond, sinds 2022 in bezit van de gemeente Eindhoven. De andere eigendommen betreffen het Withuis, het Zwarthuis, drie percelen bij de Elburglaan en een groot perceel tegen het wijkje Tegenbosch aan. Verschillende kavels waren of zijn nog in het bezit van leden van de familie Philips. Om de interne samenhang van het landgoed te bewaren, gold de ongeschreven regel dat binnen het landgoed eigendommen niet werden omheind en dat iedereen vrij mag wandelen, zolang hij of zij ervoor zorgt de huizen van de anderen niet in het zicht te krijgen – 'want als jij het huis niet ziet, kan het huis jou ook niet zien'.⁶⁰ Inmiddels zijn er op verschillende plaatsen op het terrein hekken opgesteld, vanwege de komst van (gretig grazende) schapen en moeflons na 2007.

↓ Toegangsroutes.

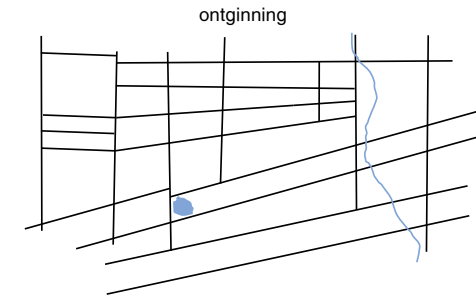
Typering landgoed

Op het landgoed De Wielewaal zijn de opeenvolgende ontwikkelingsfasen van de ontginning herkenbaar gebleven. Op enkele plaatsen, zoals in de zuidwesthoek, zijn nog fragmenten van de heide bewaard. Ook de beken en het ven (bij de blokhut) waren op de heide reeds aanwezig. De ontginning ten behoeve van de bosbouw, in het midden van de negentiende eeuw, heeft de huidige structuur grotendeels bepaald. Hierbij ontstonden paden evenwijdig aan en haaks op de Oirschotsedijk en de Postdijk. De orthogonale padenstructuur werd hoofdzakelijk met eikenbomen begeleid, de vakken daarachter waren ingevuld met dennen, sparren ('masthout') en loofhout. Het Withuis fungeerde na 1874 als jachthuis, het werd slechts sporadisch gebruikt. Het Zwarthuis diende het beheer van de ontginning.

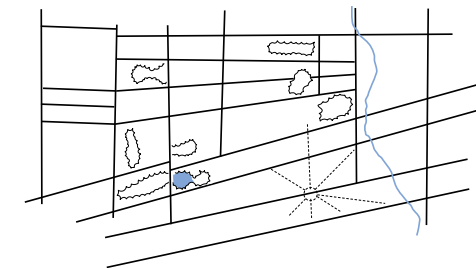
De toevoegingen van Anton Philips aan het landgoed richtten zich op het verfraaien van het bos. Het was hem te doen om de afwisseling en het scheppen van onverwachte elementen. Het centrale punt in de beginjaren was de Hut van Oom Ton bij het ven, aan de Hutweg. Hier vandaan waren te voet, per fiets of per auto tochten over het landgoed te maken. De boskamers met bijzondere tuinen vormden de verrassende bestemmingen: rotstuint, doolhof, rosarium, 't nieuwe park, pinetum, cederpark, arboretum en sterrenbos. Ook plaatste Philips beelden, zoals een sokkel met een hoofd, dat de Romeinse keizer werd genoemd.⁶¹ Van heinde en verre werden bijzondere bomen naar het

landgoed gehaald, die een plek kregen in de bijzondere tuinen zoals het pinetum, het cederpark en het arboretum.

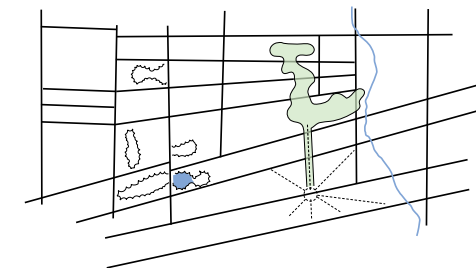
Met de komst van Frits Philips op De Wielewaal, die hier met zijn gezin ging wonen, onderging het landgoed een volgende transformatie. Van een wandelpark met bijzondere boskamers en een houten hut, veranderde De Wielewaal in een landgoed dat was georganiseerd rondom het hoofdhuis. Het cederpark, het arboretum en het sterrenbos werden 'omgebouwd' van boskamers naar een grote samenhangende ruimtelijke structuur, waarmee het landhuis een centrale positie op het terrein kreeg. Vanuit het huis ontstonden zichtlijnen van vele honderden meters lang. Het verlengde arboretum, het vergrote cederpark en het tot 'mall' verbrede pad uit het sterrenbos vormen een ruimtelijke structuur die het orthogonale ontginningspatroon overstijgt. Er ontstond een landschap in het bos, dat in iedere richting anders van opzet en aankleding is. De toegangsweg vanaf de Oirschotsedijk doorkruist dit landschap niet; de weg loopt evenwijdig aan het arboretum, maar is hiervan door een strook bebossing gescheiden. Het huis presenteert zich pas op het laatste moment, met zijn voorzijde, aan de bezoeker. De schuine plaatsing van het huis, precies op de noord-zuidas, versterkt de dynamiek van dit beeld. Het landhuis manifesteert zich naar zijn omgeving niet als een monumentaal front, maar met een schilderachtig, overhoeks silhouet en een uitbundig daklandschap.

kamers in het bos (Anton Philips)

samenhangende ruimtelijke structuur die het orthogonale patroon overstijgt (Frits Philips)

↓ Heidegronden op het landgoed.

↓ Lange, rechte paden uit de ontginningsperiode.

↓ Lange, rechte paden uit de ontginningsperiode.

De Hut van Oom Ton aan de Hutlaan.

De Hut van Oom Ton aan het ven.

↓ 't Nieuwe Park.

↓ Rosarium.

↓ De wildhoek.

↓ De moestuin.
↓↓ Chauffeurswoning.

↓ Azalealaantje.

↓ Sterrenbos.

↓ Tennisbaan.
↓↓ De plek van het doolhof.

- ← Het sierkerslaantje.
- ↓ Het pinetum.

↓ Het cederpark.

- ↓ Huis de Wielewaal aan de entreezijde, met uitzicht op het cederpark.

- ← Het arboretum.
- ↓ Terrassen van de tuin van De Wielewaal, met uitzicht naar het arboretum.

Door het opschalen van de boskamers naar een landschap in het bos, heeft de tuin rondom het huis een andere opzet dan de tuinen die Anton Philips liet aanleggen. Met overgangselementen wordt de intimiteit van de tuinkamer verbonden met de grote schaal van het landgoed. Tersteeg (er is weinig reden om aan te nemen dat hij hier niet bij was betrokken) ontwierp de overgang vanuit de voorgrond (het erf rond het huis, met terrassen en borders), via een middelschaal (gazons met vijvers en langgerekte borders) naar de grote schaal van de omliggende structuur (arboretum, cederpark, mall). De overgangen zijn met muurtjes, trappen, hagen, borders en dergelijke gemaakt. Met de tuinen nestelt De Wielewaal zich vanaf een kleine verhoging in zijn omgeving. Er is een duidelijke scheiding tussen de voorzijde (cederpark, voorrijlus, chauffeurswoning) en de achterzijde van het huis (tuinen, arboretum en mall). Vanuit het interieur keek de (nu verdwenen) 'publieke' centrale hal uit op een (niet meer aanwezige) plantenborder, die afdaalde naar het arboretum. Afgaande op de veilingcatalogus uit 2006, was een deel hiervan als een Japanse tuin ingericht, compleet met een bronzen Kasuge lantaren uit de Meiji periode.⁶² De woonkamer keek uit op een vijver met waterloop. De eetkamer grensde aan een overdekt terras, dat aftrapte naar de 'mall' richting het sterrenbos.

↓ Tuin bij huis De Wielewaal.

↓ Het huis vanuit het arboretum.

↓ De Mall.

↓ Doorzicht op de Mall en het huis vanaf het middelpunt van het sterrenbos.

↓ Overhoekse benadering van het huis aan de voorzijde.

↓ Doorkruising van de lange ontginningspaden door het arboretum.

De gebouwen op de Wielewaal

Het zwarthuis

Rond 1850 liet M.A.J. van der Beken Pasteel, de eigenaar en ontginner van de woeste gronden, boerderijen bouwen met de namen Withuis en Zwarthuis. Het Zwarthuis is altijd voor de bosbouw in gebruik gebleven. Geregeld hielden notarissen uit Eindhoven hier publieke verkopen van hout uit de omringende bossen. Dit ging door nadat Anton Philips de boerderij met de omringende gronden in 1914 had gekocht. Naast de boerderij bevindt zich een boomgaard. Tegenwoordig is het pand afgesplitst van De Wielewaal. Als gaaf voorbeeld van landelijke bebouwing in het buitengebied is het Zwarthuis aangewezen als gemeentelijk monument. Daar komt natuurlijk nog de betekenis bij die het pand heeft in relatie tot Anton Philips en De Wielewaal. Het Zwarthuis is de belangrijkste herinnering aan de bosontginning op het landgoed en een markant element aan de Oirschotsedijk.

Het Withuis

Het Withuis dateert in eerste aanleg vermoedelijk uit 1848. Er stond toen een langwerpige stal achter een boerderij. In 1874 werd de inboedel geveild en het pand geheel of gedeeltelijk gesloopt. Er kwam een jachthuis voor terug, met twee verdiepingen en een schilddak. De vensters werden voorzien van spaarnissen en met cordonlijsten en hoeklisenen verrijkt tot een verzorgd gevelbeeld. Na de aankoop van het Withuis door Anton Philips in 1920 kreeg de het huis de naam Villa Anna. Het huis is sindsdien altijd door familieleden bewoond geweest. Er volgden verschillende verbouwingen, waarbij op het terrein ook een karrenloods (garage) werd gebouwd. Het pand werd in 1947 uitgebreid met een plat deel. In 1979 en 1980 ontwierp architect Hubert-Jan Henket een bijkeuken en werd de voordeur naar voren geplaatst in een erker. De laatste verbouwing dateert uit 2002, waarbij architect Marty van de Ven een tuinkamer toevoegde. Het Withuis is nu een gemeentelijk monument, als voorbeeld van een

negentiende-eeuwse villa en vanwege de relatie met de familie Philips. Als jachthuis uit de periode voordat Anton Philips dit perceel aankocht, voegt het een unieke waarde toe aan het landgoed. De bescherming beperkt zich tot de voor- en zijgevels.

De Hut van Oom Ton

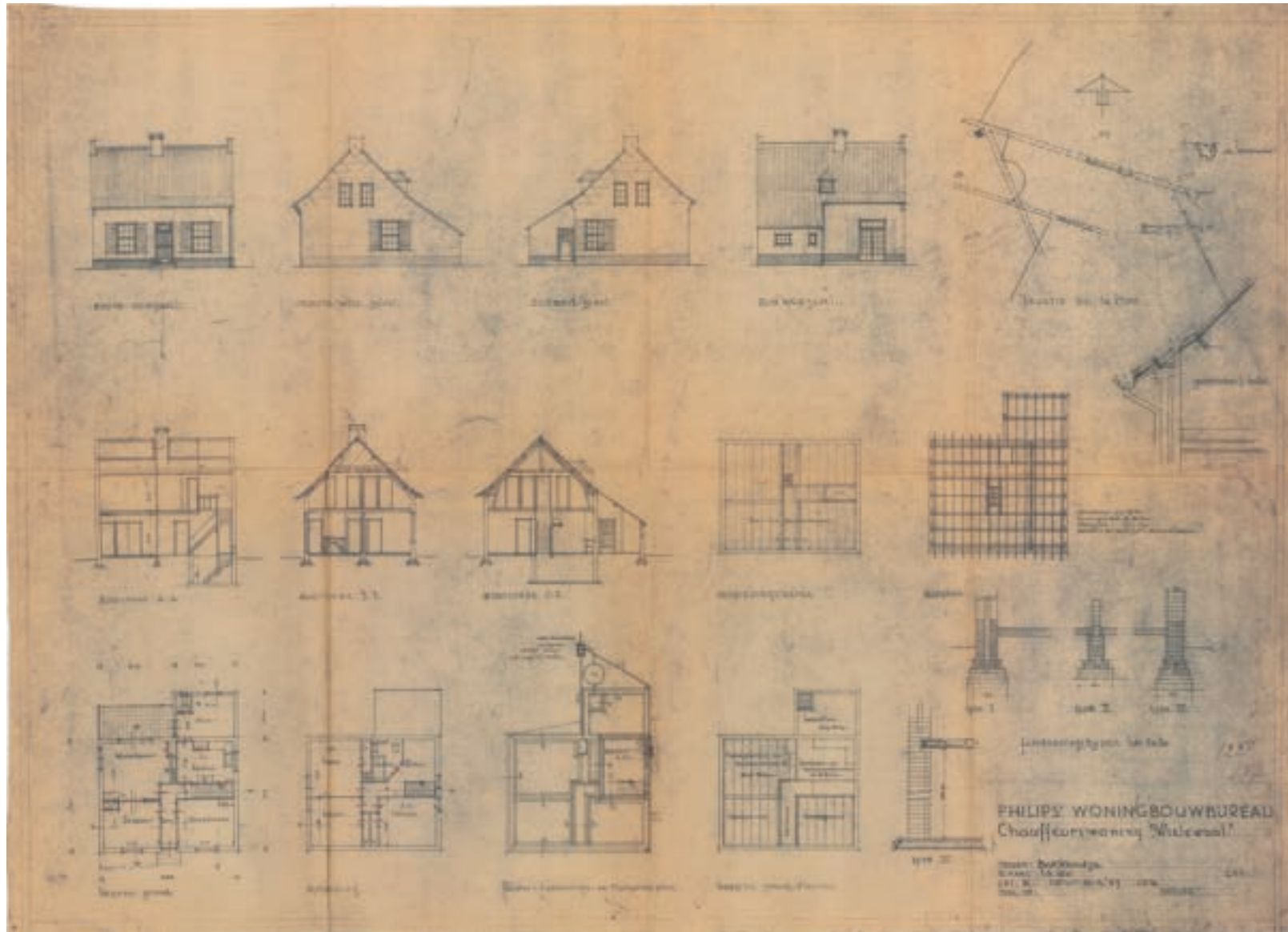
Enkele jaren na de aankoop van het Zwarthuis liet Anton Philips een blokhut bouwen aan de rand van het ven, dat zijn familie als zwemplas gebruikte. Het ontwerp van K.P.C. de Bazel is simpel, volledig gericht op het zomerse gebruik. De meeste ruimtes konden alleen van buitenaf worden betreden en stonden niet binnendoor met elkaar in verbinding. Aan de voorzijde bevond zich een veranda over de volle breedte van het huis. Daarachter was een centraal vertrek, met een tafel aan de zijgevel en schuine hoekkasten. Deze ruimte was uitsluitend via de veranda te bereiken. Het achterste deel van de hut bestond uit twee kleedkamers, die buitenom werden ontsloten, een gang met WC en daarnaast nog een kleedkamer. Een trap leidde uit de gang naar de zolder, waar mogelijk enkele rustplaatsen waren ingericht. Op de ontwerptekening zijn op de verdieping twee ramen in de kopgevels en twee koekoeken in het rieten dakvlak te onderscheiden.

In de jaren dertig brandde de hut af en werd herbouwd. Dat gebeurde met eikenhout en een pannendak. Mogelijk was deze catastrofe de reden waarom Anton Philips zijn zoon Frits sterk afraadde om De Wielewaal van een rieten kap te voorzien. De herbouwde hut had nog steeds de 'look and feel' van de eerste hut, met de grote veranda en het uiterlijk van een blokhut, maar was eigenlijk een gerieflijk huis geworden. Het pand liep verder naar achteren door en kreeg een conventionele inrichting met een entreehal aan de zijkant, een grote woonkamer aan de voorzijde – bij de veranda – en in de achterbouw een keuken en kamers op de verdieping. Naarmate de familie meer tijd besteedde op 'de golf' of elders rond Eindhoven, werd de Hut van Oom Ton minder belangrijk als familiebestemming. Het pand kreeg een tweede leven als woonhuis voor familieleden en aanverwanten.

De chauffeurswoning

↓ Bestektekening van de chauffeurswoning, 1947.
[Gemeente Eindhoven]

↓ Oostgevel van De Wielewaal.

De Wielewaal

Het landhuis dat naar een ontwerp van Frans Stam in 1934 in gebruik kwam, werd tijdens een bombardement in de Tweede Wereldoorlog beschadigd. Het dak werd opgetild en raakte ontwricht.⁶³ De reparatie werd aangegrepen om het huis met een vleugel uit te breiden, zoals Stam die in 1939 al had ontworpen. Zo ontstond het ensemble waarin Frits Philips tot zijn dood in 2005 heeft gewoond. Ook de naburige chauffeurswoning was in de oorlog door een bom geraakt. Bij het herstel koos Philips ervoor om alleen de garage te handhaven en een nieuwe chauffeurswoning elders op het landgoed, bij de moestuin te bouwen. Dit pand werd ontworpen door Philips Woningbouw bureau in 1946. Tegenwoordig staat het huis bekend als de woning van de jachttopziener.

Na de verkoop van De Wielewaal in 2007 vond een zeer ingrijpende verbouwing plaats. Het ontwerp werd gemaakt door Jacques Courtens te Stekene, ontwerp bureau voor residentiële projecten, en Piet Plasmans Bouwbureau (PBB) uit Diessen. De uitbreiding uit 1946 werd gesloopt en vervangen door een nieuwe vleugel. Bovendien werd schuin naar achteren een extra vleugel toegevoegd, met fitness en logeervertrekken. Dit deel heeft een fors dak, dat over een glazen plint uitkraagt. Op het scharnierpunt van beide nieuwe volumes werd een torentje toegevoegd, als beëindiging van het voorgevelfront. De nieuwbouw maakte het mogelijk om een nieuwe kelder te graven, met daarin

een historische Oostenrijkse wijnkelder van 400 m². De kelder, die deels onder het terras doorloopt, is gemaakt door wijnkelderbouwer Friedrich Grüber.⁶⁴

De hoofdentree werd in de nieuwe zijvleugel ondergebracht. Van het oude kernhuis bleven de muren overeind maar werd de indeling geheel gewijzigd. De kappen van de vleugels aan de westzijde kwamen onder een plat dak. Van het oude interieur bleef alleen het herenkamertje van Frits Philips intact. Dit is een uitbouw aan de oostzijde van het complex, dat tegen de zijvleugel is aangebouwd. We zouden het nu een 'mancave' noemen, een ruimte waar de heren na het eten cognac dronken en sigaren rookten. Nog steeds worden er verschillende attributen uit de Phillips erfenis bewaard, die deels door Marc Brouwers op de veiling van de Frits Philips Collection werden gekocht.

Door de nieuwe indeling van het interieur is de afstemming tussen binnenruimtes, tuinkamers en de omgeving verwaterd. De tuin is slechts op enkele plekken als intermediair tussen interieur en landschap te ervaren. Van de oorspronkelijke tuinen zijn enkele fragmenten bewaard, zoals de vijver en wat muurtjes. Andere keermuren en trappen zijn verdwenen, waardoor de getrapte en verzachte overgang van de tuinkamers naar het landschap is verdwenen. Het huis staat wat 'naakt' in zijn omgeving. Het zwembad en de jacuzzi doorbreken de geleiding van sferen die Tersteeg hier had bedacht.

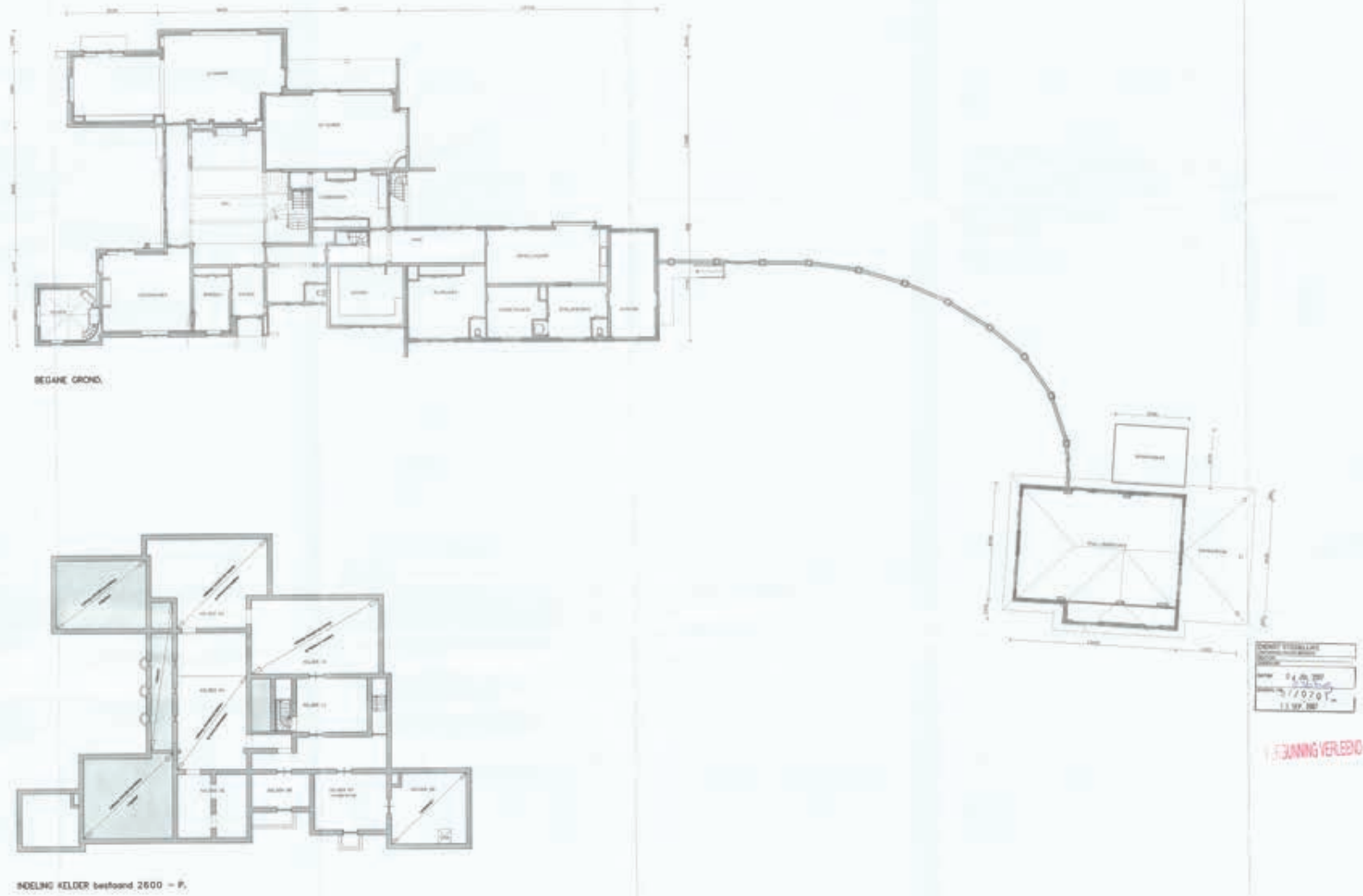
↓ Zuidzijde van De Wielewaal.

↓ Interieur: het 'herenkamertje' van Frits Philips.

Begane grond en kelder, oude situatie (tekening 2007).

07-08 S-01
Jaques Coustere
11.07.07

07-08 S-01

Jaques Coustere
11.07.07

ppb
Plan Projecten B.V.

11.07.07

11.07.07

11.07.07

11.07.07

11.07.07

11.07.07

11.07.07

Gevens, oude situatie (tekening 2006).

VOORGEVEL

RECHTER ZIJGEVEL

ACHTERGEVEL

LINKER ZIJGEVEL

Doornede A - A.

Doornede B - B.

Doornede C - C.

VERGUNNING VERLEEND

07-08 S-03

Jacques Coenen
 Architect
 Oude Herengracht 100, 1017 CA Amsterdam

ppb

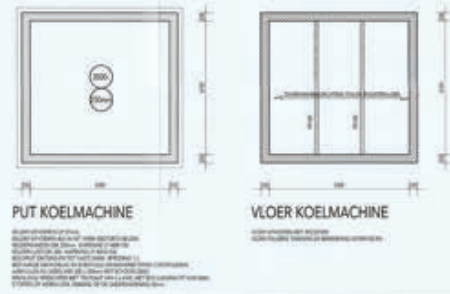
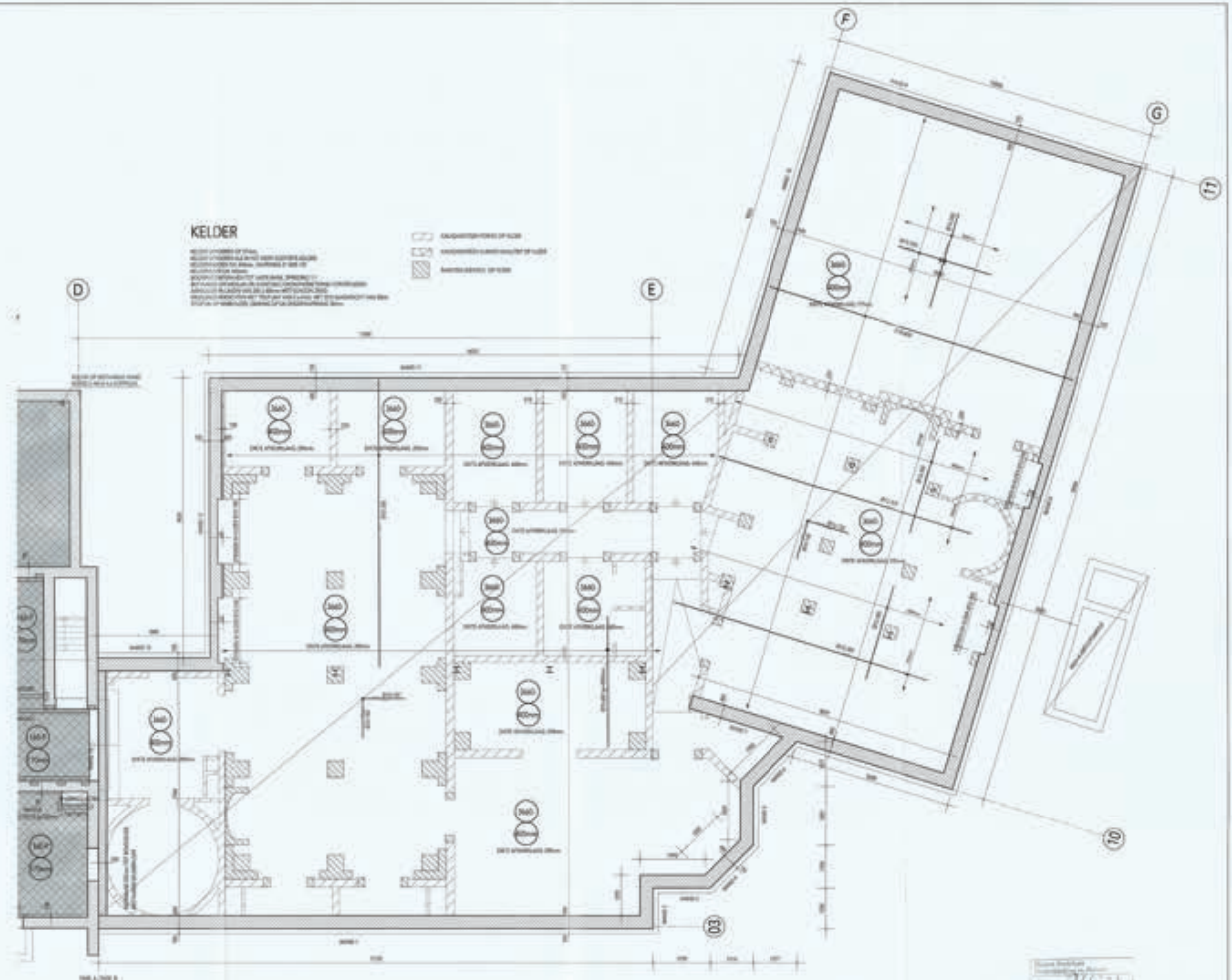
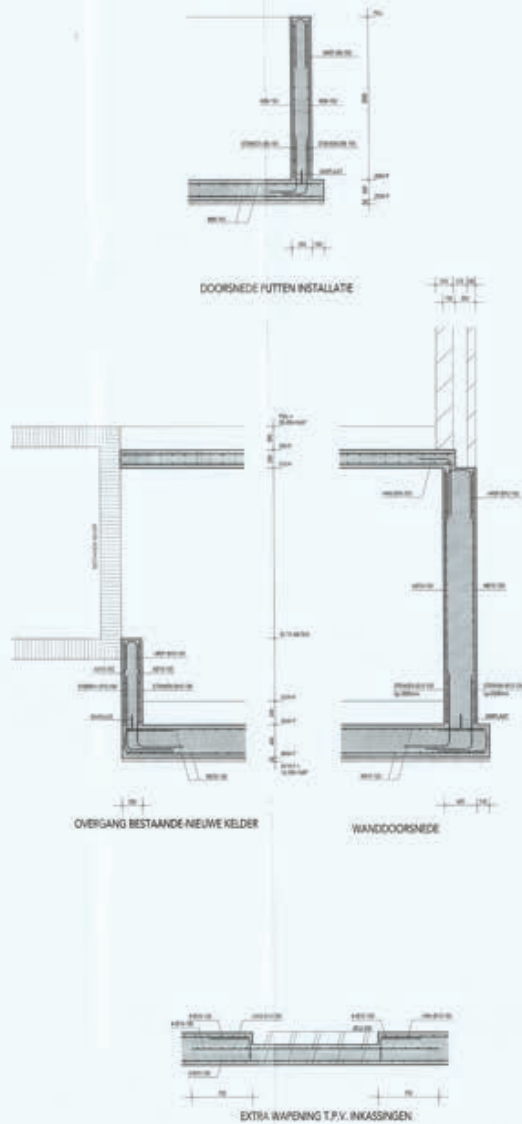
Plan Positioning Bureau v.o.f.
 Oude Herengracht 100
 1017 CA Amsterdam
 T +31 (0)20 691 61 00
 E info@ppb.nl

1:50
 1:100
 1:200

RECHENINGEN EN TEGENWERKEN VAN DE ARCHITECTUUR EN INGENIEUR

BESTAANDE SITUATIE

Oostenrijkse oude kelder onder de uitbreiding (tekening 2007).

MAATVOERING EN BESTAANDE CONSTRUCTIES IN HET WERK TE CONTROLLEREN

№	omschrijving	hoeveelheid	eenheid	toelichting
1	beton	100	m ³	
2	staal	100	kg	
3	beton	100	m ³	
4	staal	100	kg	
5	beton	100	m ³	
6	staal	100	kg	
7	beton	100	m ³	
8	staal	100	kg	
9	beton	100	m ³	
10	staal	100	kg	

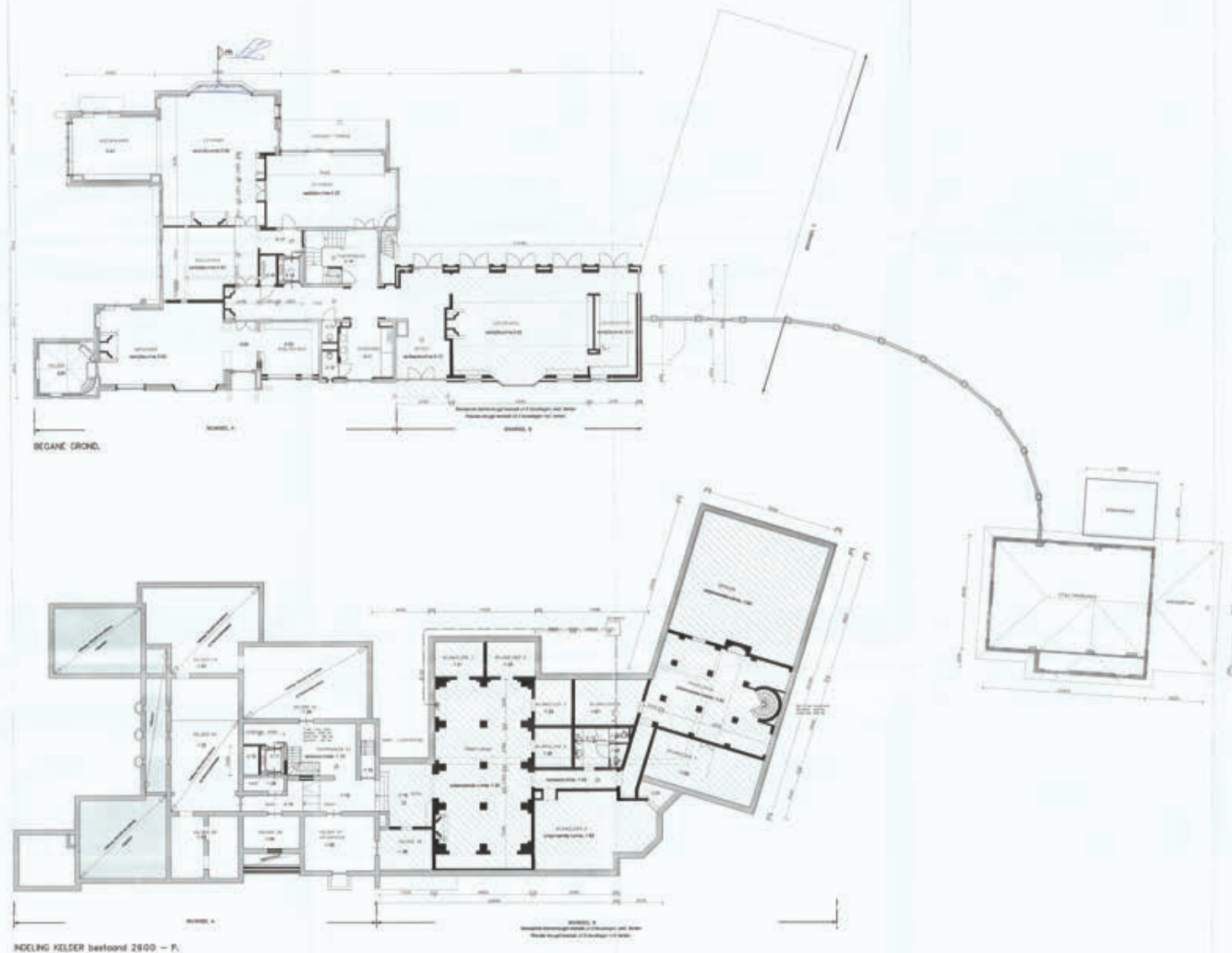
MAATVOERING EN BESTAANDE CONSTRUCTIES IN HET WERK TE CONTROLLEREN

W03-B

07250

bolwerk weekers

Begane grond en kelder, nieuwe situatie (tekening 2006).

DE WERK AFWAARDIGHEID VAN 'T VERBODEN
 Het ontwerp is bedoeld voor de realisatie van de beschreven werken. Het ontwerp is niet bedoeld voor andere doeleinden. Het ontwerp is niet bedoeld voor andere doeleinden. Het ontwerp is niet bedoeld voor andere doeleinden.

RENVOL
 De tekening is vervaardigd op basis van de volgende gegevens:
 - Bestemmingsplan: ...
 - Omgevingsvergunning: ...
 - Bestaande situatie: ...

ALGEMEN
 De tekening is vervaardigd op basis van de volgende gegevens:
 - Bestemmingsplan: ...
 - Omgevingsvergunning: ...
 - Bestaande situatie: ...

0178371
 18.08.2006

07-08 B-01A

Janssen Contracting
 Architectuur en Interieur

ppb
 Planologisch Permissie Bureau
 18.08.2006

VERGUNNING VERLEEND

VERGUNNING VERLEEND
 18.08.2006

Deel 3

Cultuurhistorische waardestelling

In dit hoofdstuk wordt de cultuurhistorische waarde van De Wielewaal beschreven. Allereerst worden zes kernwaarden benoemd. Vervolgens wordt de cultuurhistorische waarde geconcretiseerd in algemeen historische waarden, ensemblewaarden, tuinhistorische waarden en waarden vanuit de gebruikshistorie (conform de Richtlijnen Tuinhistorisch Onderzoek). Zoals gevraagd in het Plan van Onderzoek zijn voor de Hut van Oom Ton en landhuis De Wielewaal de architectuurhistorische waarden van de buitenzijde geformuleerd. Het hoofdstuk sluit af met enkele aanbevelingen vanuit cultuurhistorie.

Kernwaarden

Landgoed De Wielewaal heeft een belangrijke cultuurhistorische betekenis, die in zes kernwaarden is te omschrijven. Het gaat hierbij om landschappelijke en architectonische principes die bepalend zijn voor het landgoed, alsmede om (associatieve) waarden die later zijn ontstaan door het gebruik. Waar een waardenstelling met waarderingstekeningen een erfgoed typeert met een nadruk op de materiële verschijningsvorm (onderdelen van 'hoge waarde', 'positieve waarde' of 'indifferentie waarde'), krijgen in de kernwaarden ook de conceptuele en immateriële waarden een plaats. De kernwaarden duiden het karakter van het landgoed. Ze kunnen in de loop van de tijd anders worden ingevuld of veranderen. Dat kan bij voorbeeld met de kernwaarde 'besloten binnenwerelden'. Lang uitte dit zich in ontoegankelijkheid. Nu de Wielewaal een publieke plek in de stad wordt, is het de kunst om de beslotenheid en het gevoel van binnenwerelden te koesteren en te programmeren – maar wel in combinatie met een openbare toegankelijkheid.

1. Contramal van de industriestad

De Wielewaal getuigt van de snelle expansie van Philips' Gloeilampenfabriek aan het begin van de twintigste eeuw. Het terrein werd een groene oase, te midden van nieuwe fabriekscomplexen, expeditie centra en arbeiderswijken. Het bosgebied vormde een adempauze tussen al deze drukte en bood er een groen decor aan. Ruim een eeuw lang heeft de groene scheg van landelijk Strijp, met De Wielewaal als kern, de stedelijke dynamiek van Eindhoven gepareerd (Flight Forum, Eindhoven Airport, verbreding A2, Meerhoven, etc). Hoe meer drukte om De Wielewaal, des te krachtiger de contramal van verstilling en groen zich laat gelden.

2. De refuge van Philips

De kwaliteit en cultuurhistorische betekenis van De Wielewaal is onlosmakelijk met het bedrijf en de familie Philips verbonden. De Wielewaal vormt een uitzonderlijk onderdeel van het cultuurlandschap van Philips in Eindhoven. De opkomst van het bedrijf, opgericht in 1891, is een belangrijk hoofdstuk in de Nederlandse en internationale industriegeschiedenis. Voor de familie Philips zijn twee woonplekken in Eindhoven van uitzonderlijke betekenis: De Laak en De Wielewaal. Villa De Laak was het woonhuis van Anton Philips, gebouwd in 1906-1907. Met zijn formaat, uitstraling, de tuinen en de prominente plek in de stad is De Laak te zien als een manifest. Het huis maakte de statuur van de eigenaar als tycoon zichtbaar.⁶⁵ De Wielewaal is in zekere zin tegenovergesteld aan De Laak. Anton Philips kocht het landgoed als een ontspanningsoord vlak buiten de stad, om er met zijn gezin de zondagen door te brengen. Twintig jaar later bouwde Frits Philips, de zoon van Anton, er zijn woonhuis – en werd De Wielewaal een symbool voor de nuchtere en iets meer teruggetrokken levensstijl van het echtpaar Philips-Van Lennep. De inrichting van het landgoed draagt de sporen van Anton, die allerlei tuinen liet aanleggen, en van Frits, die van het landgoed een herbergzaam thuis voor zijn grote gezin maakte.

3. Stapeling van landschappen

Landgoed De Wielewaal heeft een verleden als heideontginning en die voorgeschiedenis is bepalend voor de structuur en het grondplan van De Wielewaal. Op sommige plekken zijn restanten van de heide nog aanwezig, net als een ven en beken uit die periode. De Postdijk en de Oirschotsedijk waren oude routes over de heide heen. De bosontginning leverde een fijnmazig orthogonaal padenstelsel op, met laanbeplanting van eiken en bospercelen, waarop dennen, sparren ('masthout') en loofhout werden geplant. Vanwege de natte omstandigheden stonden de bomen op rabatten, met een afwisselend patroon van greppels en kleine wallen met daarop de bomen. De structuur van de ontginning is herkenbaar en operationeel gebleven. Met de komst van de familie Philips ontstonden er nieuwe landschappen, die in de bosplantage werden uitgespaard. Anton Philips maakte van het landgoed een wandelpark, vol verrassende tuinen. Frits Philips bouwde zijn huis op De Wielewaal en ontwikkelde het landgoed tot zijn thuishaven, waar hij ruim zeventig jaar zou wonen. Ten slotte is er op de Wielewaal ook sprake van een oorlogslandschap. Hoewel de oorlogsschade aan de gebouwen is weggepoetst, zijn er vooral in het westelijk deel van het landgoed nog tientallen bomkraters, als stille getuigen van de bombardementen op het vliegveld.

4. Besloten binnenwerelden

Landgoed De Wielewaal is in het productiebos uitgespaard. Het bestaat uit tuinen en een landschap in het bos. Het zijn binnenwerelden, die geen contact met buiten maken. De randen van De Wielewaal vormen een doorlopende bosrand, een filter naar de buitenwereld. Anton Philips verfraaide het landgoed met tuinen: open plekken in het bos, met een bijzondere inrichting. Hij maakte een doolhof, een rotstuin, een sterrenbos, een pinetum, cederpark, arboretum, 't nieuwe werk, een rosarium en nog veel meer. Bijzondere plekken ontstonden door het plaatsen van een stenen bank of een beeld op een sokkel (de Romeinse keizer). Frits Philips transformeerde (waarschijnlijk met de landschapsarchitect Tersteeg) enkele boskamers tot een grote, geschakelde landschappelijke structuur. Hierin kwam huis De Wielewaal te staan. Vanuit het huis zijn er lange zichtlijnen, die allemaal binnen de beslotenheid van het bos blijven. Er ontstond een landschap in het bos, met het arboretum, de 'mall' naar het sterrenbos en het cederpark. De tuinen rondom het huis werden met allerlei architectonische en landschappelijke overgangselementen op dit landschap aangesloten.

5. Ingetogen luxe

Opvallend aan de Wielewaal is wat er ontbreekt: overdaad, decadentie en opsmuk. De Wielewaal is sober in zijn inrichting, gebouwd zonder balzaal, wijnkelders, oranjerie, grotten of folly's. De Wielewaal is en blijft een productiebos, maar vol verrassingen – gemaakt om in te wandelen en later om in te wonen. In de soberheid zit ook een voorbeeldfunctie van (met name) Frits Philips en zijn vrouw Sylvia Philips-Van Lennep, zowel naar het gezin als naar de omgeving toe. Jaarlijks werden honderden leveranciers en Philips-medewerkers uitgenodigd om in de bloeitijd van de rododendrons een wandeling te komen maken op het landgoed.

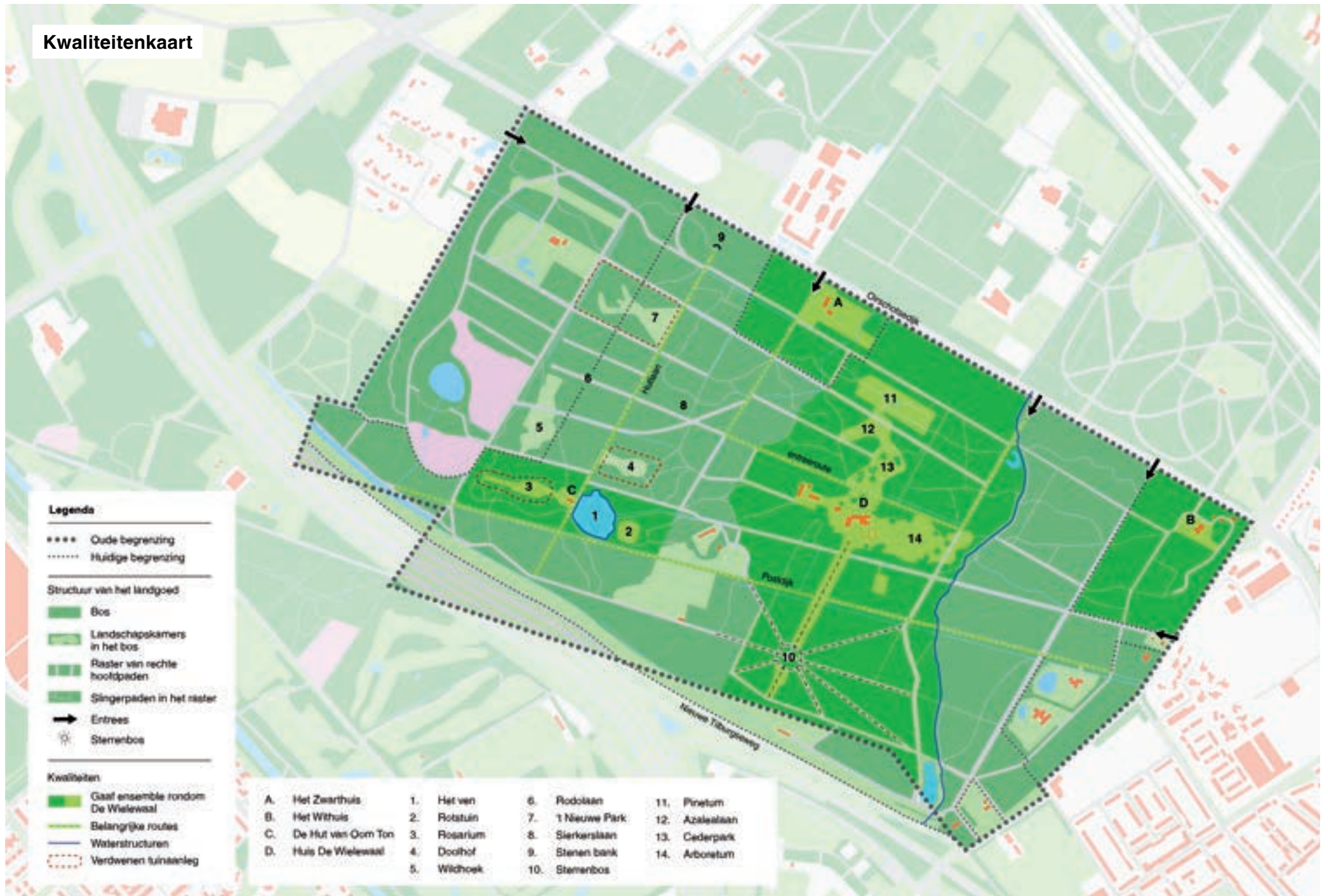
6. Gradueel en organisch

Door de stapeling van landschappen en de aanleg van tuinkamers heeft De Wielewaal zich organisch en gradueel ontwikkeld tot het landgoed dat het nu is. Het repertoire van landschapsarchitect Tersteeg was bepalend en dat liet ruimte voor steeds weer nieuwe routes, andere boskamers of nieuwe tuinen, die met groene of gebouwde overgangselementen op hun context werden aangesloten. Onderdelen van De Wielewaal laten zich gemakkelijk vervangen door andere, zolang de bosranden intact blijven en de landschappelijke inbedding van het hoofdhuis, met de mall naar het sterrenbos, het arboretum en cederpark, en daarbij het azalealaantje en het pinetum, gerespecteerd wordt.

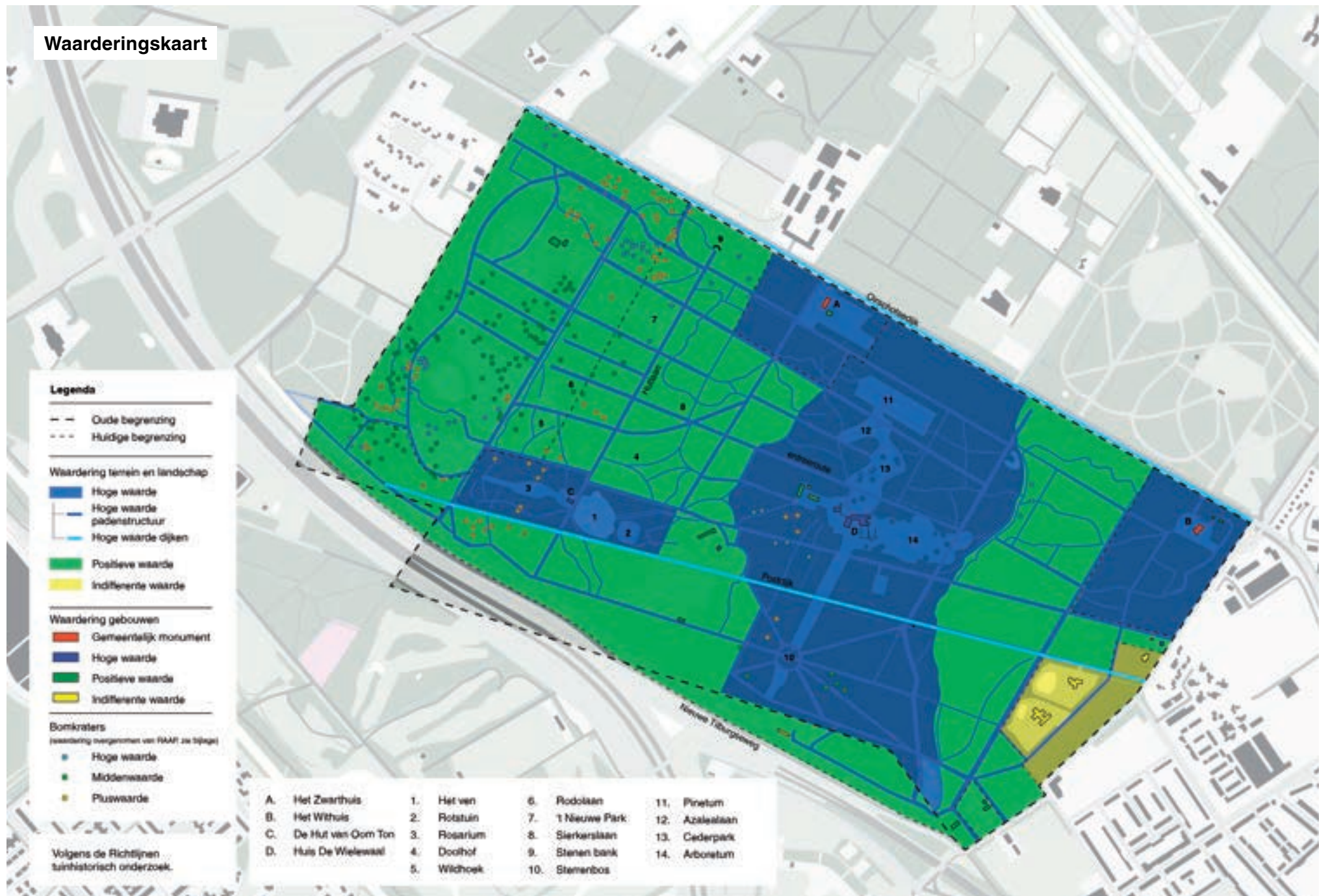
Ven bij de Hut van Oom Ton.

Kwaliteitenkaart

Waarderingskaart

Cultuurhistorische waardestelling

De cultuurhistorische waarde van De Wielewaal kan vanuit verschillende invalshoeken worden omschreven, zoals in de Richtlijnen Tuinhistorisch Onderzoek staat beschreven.

Algemeen historische waarden

De Wielewaal is van historische waarde als onderdeel van de groene contramal van Eindhoven. In landelijk Strijp, zoals het buitengebied ten noordwesten van de stad wordt genoemd, is de geschiedenis van de heidevelden, de bosontginning en de latere doorontwikkeling tot een woon- en ontspanningslandschap aan de rand van de stad zichtbaar gebleven. De Wielewaal vormt, door zijn afmetingen, het groene karakter en het extensieve gebruik een waardevol overblijfsel van het historische landschap waarin de stad Eindhoven is ontstaan en tot bloei gekomen.

Als landgoed van de familie Philips in Eindhoven, heeft De Wielewaal grote historische waarde voor Eindhoven en Nederland. Het is onderdeel van het uitgestrekte en gevarieerde cultuurlandschap van Philips in Eindhoven (zie hieronder). Er zijn weinig industriële families in Nederland te vinden, die zo sterk hun stempel op het sociale, economische en maatschappelijke leven van een stad drukten, als Philips op Eindhoven. De Wielewaal was voor de Philips gemeenschap en de stad Eindhoven een symbolische plek: het bos van de baas. Bijzonder hierbij was dat de familie Philips-Van Lennep De Wielewaal geregeld (op uitnodiging) openstelde voor personeel, leveranciers en andere relaties, om een wandeling te

maken en te genieten van de bloeiende rododendrons en ander groen.

De Wielewaal is van historische waarde als een groot en goed bewaard gebleven landgoed uit de twintigste eeuw, ontwikkeld door een fabrikantenfamilie. Het geeft op een nieuwe manier vorm aan het concept van een landgoed (nut en lust) en de vrijetijdsbeleving van de industriële elite. Bosbouw, natuurbeleving, wandelsport, familievermaak en (vanaf 1934) het buitenwonen werden gecombineerd en kregen ruimtelijk een uitwerking in een organisch gegroeid concept, waarin de invloed van landschapsarchitect Tersteeg bepalend was.

De Wielewaal is van algemeen historisch belang:

- als uitdrukking van een geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling (als herkenbaar gebleven heideontginning);
- als uitdrukking van een culturele, sociaaleconomische en/of geestelijke ontwikkeling (het cultuurlandschap van Philips in Eindhoven en omstreken);
- als uitdrukking van een technische of typologische ontwikkeling (het landgoed ontwikkeld vanuit het gedachtegoed van Tersteeg, ook wel de Architectonische Tuinstijl genoemd);
- vanwege de innovatieve waarde of het pionierskarakter (buitenplaatsen van de industriële elite en de manier waarop dit voor de Philipsgemeenschap werd ontsloten).

Ensemblewaarden

De Wielewaal is een waardevol element in het landelijk gebied om de stad Eindhoven, in deze flank 'landelijk Strijp' genoemd. Hierbinnen is het landgoed van grote waarde, als een aaneengesloten en gaaf bewaard gebleven bosontginning, met een orthogonaal padenstelsel, eikenlanen, een rabattenbos, boerderij het Zwarthuis en jachthuis het Withuis. De bomkraters uit de oorlog geven dit landschap (tegenwoordig) een toegevoegde (herinnerings) waarde.

De Wielewaal is ook een bijzonder en waardevol element binnen het twintigste-eeuwse cultuurlandschap van Philips, dat bestaat uit een patchwork van bedrijfslocaties, woongebieden, sportieve, culturele en educatieve voorzieningen, openbare ruimtes, parken en veel, heel veel bijzondere gebouwen. De Wielewaal sluit aan op andere groene elementen die door Philips werden ontwikkeld, zoals het Philips-De Jongh wandelpark, het Philips-Van Lennepark, sportcomplex de Herdgang, sportpark Tegenbosch (later herontwikkeld tot een groene woonbuurt), golfterrein Welschen en de Philips Fruittuin. In dit ensemble van groenvoorzieningen heeft De Wielewaal een centrale positie, waarbij het landgoed zich vooral manifesteert als een groene en besloten achtergrond.

De Wielewaal is in zichzelf, met een oppervlakte van 232 hectare, een waardevol ensemble met verschillende sferen, zones en tuinen. Het ensemble heeft een duidelijke

begrenzing (tegenwoordig met sloten, hekken en poorten) en wordt visueel van zijn omgeving afgeschermd door een dichtbegroeide, doorlopende bosrand. De Wielewaal heeft een sterke interne samenhang door de afwisseling van bosareaal, open ruimten, tuinaanleg in boskamers en gebouwen. Met de aanleg van villa's met tuinen in de randen zijn delen van het landgoed evenwel juridisch, ruimtelijk en typologisch van De Wielewaal vervreemd.

De Wielewaal heeft ensemblewaarde:

- vanwege de situering, verbonden met de geschiedenis van de omgeving (als belangrijk onderdeel van landelijk Strijp en de groene verbinding tussen stad en het buitengebied);
- als essentieel onderdeel van een groter geheel, dat cultuurhistorisch, tuinhistorisch en landschapshistorisch van nationale betekenis is (het cultuurlandschap van Philips en daarbinnen het ontspanningslandschap van voornamelijk parken en sportvoorzieningen);
- vanwege de wijze van ontginning, verkaveling, inrichting (de heideontginning, ingericht tot landgoed);
- voor het aanzien van de omgeving (het groene decor).

Tuinhistorische waarden

Het landgoed is van grote tuinhistorische waarde door de wijze waarop in de bosontginning eerst een privaat wandelpark (Anton Philips) en vervolgens een landhuis met omringende tuinen (Frits Philips) werd aangelegd. Het ontginningsbos veranderde met een reeks interventies in een wandelpark. Landschapsarchitect D.F. Tersteeg was hierbij als ontwerper en adviseur betrokken. Er ontstond een reeks boskamers met een bijzondere tuinaanleg (rosarium, rotstuin, doolhof, sterrenbos, arboretum,

cederpark, pinetum) en een stelsel van kronkelpaden dat de kamers onderling verbond. Samen met het oorspronkelijke orthogonale lanenstelsel en nieuw toegevoegde beplanting, zoals een grote hoeveelheid rododendrons, veranderde het productiebos in een uitbundig landgoed met een sterke gelaagdheid en diversiteit. Hoewel na de Tweede Wereldoorlog veel van de boskamers hun inrichting verloren en in gazons veranderen, bleef de opzet en structuur van het wandelpark herkenbaar en bewaard. Deze structuur en de nog resterende tuinen zijn van een grote tuinhistorische waarde, met name in het pinetum, het cederpark, het arboretum, het sterrenbos, bij het ven met de hut en in mindere mate de (vervallen) rotstuin.

Met de transformatie van De Wielewaal in de jaren dertig tot een bewoond landgoed, voegde (waarschijnlijk) Tersteeg een dimensie aan De Wielewaal toe: de ruimtelijke inbedding van een landhuis in het omringende park door het aaneenschakelen van tuinen. Hierbij ontstond een geleidelijke, getrapte overgang van het huis naar het landschap, met tuinen direct om het huis, een zone van gazons met vijvers en andere (gebouwde) elementen, alsmede grote open ruimtes waarmee vanuit het huis lange zichtlijnen op het omringende boslandschap ontstonden. Voor de graduele overgang van huis naar landschap zijn tal van gebouwde en groene overgangselementen gebruikt: muren en muurtjes, trappen, poorten, waterpartijen, borders en plantvakken, terrassen, struiken en bomen, etc. Ook beelden en banken kregen een plek. Door het omringende ontginningsbos, vormt de tuinaanleg van De Wielewaal een landschap op zichzelf, zonder visuele verbinding met de buitenwereld. Vanuit de omgeving is de tuinaanleg evenmin te ervaren. De landschappelijke

inbedding van huis de Wielewaal in zijn context is van hoge tuinhistorische waarde, door de getrapte wijze waarop het huis is geschakeld aan de grote open ruimten van het cederpark, het arboretum en de mall richting het sterrenbos. De ontworpen overgangen vanuit het huis, via de terrassen, borders en gazons naar de grote landschappelijke elementen zijn eveneens van hoge waarde – voor zover nog aanwezig (rondom de oudste kern van het huis). Via het aan dit systeem geschakelde azalealaantje kan ook het (eveneens redelijk gaaf bewaard gebleven) pinetum als een onderdeel van dit stelsel van tuinen worden gezien.

In de tuinen van De Wielewaal is de ontwerphouding van Tersteeg te herkennen in het rijke gebruik van bouwkundige middelen en de op sommige plekken bijna 'architectonisch' vormgegeven buitenruimtes. Op De Wielewaal kon hier een ruimtelijke dimensie aan worden toegevoegd, in de vorm van besloten vergezichten, tot wel 300 meter lengte. Zo kon de intimiteit van het woonhuis vloeiend overgaan in de uitgestrektheid van het landgoed. De tuinaanleg koppelt binnen aan buiten, het grote aan het kleine, het gebouwde aan het ongebouwde, en het stenige aan het groen. De wijze waarop het tuinhistorisch repertoire uit de interbellumperiode werd ingezet, is van hoge waarde en wordt versterkt door het gebruik van bijzondere boomsoorten en de rijke variatie in de toegepaste sortimenten. In het oeuvre van Tersteeg kan aan de Wielewaal een bijzondere plaats worden toegekend, vanwege de organische wijze waarop zijn ingrepen vorm kregen, de lange periode van zijn betrokkenheid en de relatie met ander werk dat hij uitvoerde, zowel voor de familie Philips, als voor de gemeente Eindhoven.

Binnen het landgoed is sprake van complementaire functies en samenhang, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van de moestuin, kwekerij, stallen en schuren, de differentiatie van boomsoorten en dergelijke. De vier belangrijke gebouwen hebben hierbij een grote toegevoegde waarde, zij stammen uit de opeenvolgende ontwikkelingsfasen van het landgoed: het Zwarthuis (boerderij van de ontginning), het Withuis (jachthuis bij de ontginning), de Hut van Oom Ton (het weekendgenot van Anton Philips) en De Wielewaal (het woonhuis van Frits Philips). Andere bouwwerken zijn hieraan ondersteunend, zoals de poorten, de portierswoning, de chauffeurswoning (woning van de jachttopziener), stallen en schuren en de tennisbaan.

De Wielewaal is tuinhistorisch van belang:

- voor de geschiedenis van de tuin- en landschapsarchitectuur (door de ontwikkeling van als wandelpark en vervolgens de aanleg van het huis De Wielewaal en zijn inbedding in het landgoed)
- voor het oeuvre van tuinarchitect D.F. Tersteeg
- vanwege de ideeën achter de aanleg (boskamers, thematische tuinen, de geschakelde tuinen en open ruimtes rondom huis De Wielewaal);
- vanwege de motieven van de opdrachtgevers (het wandelpark en de vredige woonstee);
- vanwege de afleesbaarheid van de historische gelaagdheid (heide, ontginning, privaat wandelpark, bewoond landgoed);
- vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp (pinetum, cederpark, arboretum,

mall/Sterrenbos, alsmede de tuinen rondom huis De Wielewaal);

- vanwege de ruimtelijke kwaliteit en compositorische waarde (rondom De Wielewaal, het pinetum en de omgeving van het ven);
- vanwege de samenhang van aanleg en gebouw (Hut van Oom Ton en huis De Wielewaal);
- vanwege de horticulturele traditie en gebruikte beplanting (pinetum, arboretum, rotstuint).

Waarden vanuit gebruikshistorie

Het landgoed is van betekenis als ontspannings- en woonoord voor de familie Philips. Hier kon Anton Philips zijn liefde voor de natuur en het buitenleven botvieren en vond zijn gezin ontspanning bij de zwemplas en in de naastgelegen blokhuut. Als verbijzondering van het wandelpark liet Anton Philips een reeks thematische tuinen in het bos aanleggen, die bezoekers konden verrassen.

De Wielewaal is eveneens van waarde, vanwege de bewoning gedurende zeventig jaar door het gezin van Frits Philips, 'meneer Frits', president-directeur van Philips en al sinds de oorlog een geliefde Philips-telg in Eindhoven en binnen de Philipsgemeenschap. De Wielewaal met de omringende tuinen getuigt van een belangrijke fase in de ontwikkeling van Philips als bedrijf en het familieleven dat daar innig mee was verbonden.

Ook de recente geschiedenis van De Wielewaal, na de verkoop van het landgoed in 2007, heeft alweer een

historische laag en nieuwe betekenis aan De Wielewaal toegevoegd. De succesvolle zakenman Marc Brouwers bracht met een bijna complete make-over het huis De Wielewaal niet alleen in technische zin naar een nieuwe tijd, hij schiep ook het perfecte decor voor een meer hedonistische levensstijl dan zijn voorgangers. Er ontstond zowel binnen als buiten ruimte voor fitness, ontvangsten en feesten, met als hoogtepunt de nieuwe historische kelder van 750 m², compleet met open haard en ingebouwde oldtimer. Bij de metamorfose van De Wielewaal veranderde ook het uiterlijk van het pand, waarbij evenwel respectvol met de historische verschijningsvorm en de 'look and feel' is omgegaan.⁶⁶

De Wielewaal is van waarde vanuit de gebruikshistorie:

- vanwege de ordening, samenhang of inrichting van de aanleg, passend bij een (historische) functie, bij het gebruik van of productie in aanleg (opeenvolging van heide, bosontginning, wandelpark en landgoed, die herkenbaar is gebleven);
- vanwege een (historische) functie, gebruik of traditie in de aanleg (zeldzaam gaaf en groots voorbeeld van een heideontginning in de nabijheid van Eindhoven, belangrijke plek in het cultuurlandschap van Philips tot en met de luxe woonomgeving uit het begin van de eenentwintigste eeuw);
- als herinnering aan een historische gebeurtenis of prominente bewoner/ opdrachtgever (het wandelbos van Anton Philips, de residentie van Frits Philips en de feestkelder van Marc Brouwers).

Architectonische waarde (exterieur en immaterieel)

Voor de typering van de waarde van Withuis en Zwarthuis is gebruik gemaakt van de monumentenomschrijving. De Hut van Oom Ton en De Wielewaal zijn alleen op hoofdlijnen en van buiten gewaardeerd; vooral gericht op hun contextuele en immateriële waarde. Gezien deze beperkte analyse, wordt hier volstaan met een waardering op hoofdlijnen. Voor een complete cultuurhistorische waardering (volgens de criteria van de RCE of de richtlijnen bouwhistorisch onderzoek) is een nader onderzoek op pandniveau nodig.

Zwarthuis en Withuis

Het Zwarthuis en het Withuis zijn allebei een gemeentelijk monument, vanwege hun betekenis als voorbeeld van landelijke bouwkunst en in relatie tot de ontginning van de heide in de negentiende eeuw. Daarnaast hebben beide huizen betekenis als onderdeel van Landgoed De Wielewaal en van het cultuurlandschap van Philips. De waarde is zichtbaar in de hoofdvorm, alsmede de materialen en de verschijningsvorm van de gevels.

De Hut van Oom Ton

De Hut van Oom Ton is van architectonische waarde, vanwege het ontwerp, de materialisatie en detaillering en de rol van architect K.P.C. de Bazel bij de totstandkoming. De hut werd na een brand in de jaren dertig in gewijzigde vorm teruggebouwd, maar behield daarbij zijn onderscheidende kenmerken. Het huis is van waarde, als bijzonder voorbeeld van een hut in de natuur en het gebruik van het bos met het ven voor recreatie door de familie Philips – alsmede door de simpele luxe uit de interbellum periode. Het ontwerp

is geïnspireerd op de Amerikaanse cabins, die Anton Philips op zijn verre reizen was tegenkomen. Vanwege de architectuur, de relatie met het ven (en vroeger ook met een rosarium aan de achterzijde) en het verband met Anton Philips en zijn gezin, is de Hut van Oom Ton van grote betekenis voor het landgoed. Daarnaast vormt de hut, in combinatie met het idyllische ven en de bosrand, een van de mooiste en meest herkenbare plekken van De Wielewaal; de perfecte ‘escape’ uit Eindhoven.

Huis De Wielewaal

Huis De Wielewaal is van architectonische waarde als voorbeeld van een luxe, sobere fabrikantenwoning uit de jaren dertig. Het ontwerpproces, waarbij architect Frans Stam en de opdrachtgevers Frits Philips en Sylvia Philips-Van Lennep, innig met elkaar samenwerkten vergde zeven jaar. Gedurende zeventig jaar vormde het huis het decor en het epicentrum van het gezinsleven van Frits Philips en zijn verwanten – deels in combinatie met De Laak, waar Anton Philips en Anna Philips-De Jongh resideerden. Huis de Wielewaal heeft een grote ensemblewaarde, in relatie tot de tuinen en het omringende landschap, zoals hierboven beschreven.

De ingrijpende verbouwing, vernieuwing en uitbreiding die na 2007 plaatsvond, heeft het De Wielewaal bijna volledig overschreven, met uitzondering van de buitenmuren van het oude hoofdhuis. De uitbreiding uit 1946 werd gesloopt en vervangen en via een bescheiden torenvolume verbonden aan een nieuwbouwwleugel, met een opvallende kelder. Het exterieur van het oorspronkelijke hoofdhuis uit 1934,

dat slechts een deel van het complex betreft, is van hoge waarde, vanwege de kenmerkende architectuur en in relatie tot de omringende tuin en het landschap eromheen. De vernieuwde vleugel en (in mindere mate) de laatste uitbreiding spelen hier in hoofdvorm en materialisatie in mee en ondersteunen de betekenis van het complex. Van het oorspronkelijke interieur van De Wielewaal resteert alleen nog het herenkamertje van Frits Philips: een klein aangebouwd kamertje aan de oostzijde, waar de mannen cognac dronken en sigaren rookten. Dit kamertje is van hoge waarde, als overblijfsel van de Philipstijd en door de gebruiksgeschiedenis. Uit de recente gebruiksgeschiedenis is vooral de historische Oostenrijkse wijn- en feestkelder met een ingebouwde Bentley van betekenis, als een voorbeeld van vroeg eenentwintigste-eeuwse luxe villabouw en als getuigenis van de derde grote ondernemer die landgoed de Wielewaal bezat. Opmerkelijk is het contrast tussen deze recente toevoeging en alle waarden waar de Wielewaal en haar bewoners de voorafgaande zeventig jaren voor stonden. Omdat het om een ondergrondse toevoeging gaat werkt het contrast in woonstijl niet verstorend voor de ensemblewaarden van De Wielewaal en omgeving; en voegt het onverwachte betekenis toe – zoals de boskamers van Anton Philips dat een eeuw eerder deden.

Woonhuis Warner Philips

De dienstwoningen en bedrijfsgebouwen op De Wielewaal, zoals de chauffeurswoning, de portierwoning en de loods achter de garage van het huis, zijn van ondersteunende waarde voor het landgoed. De later bijgebouwde

woonhuizen op De Wielewaal verhouden zich moeizaam tot de samenhang en ruimtelijke opbouw van het landgoed. Met name bij het cluster woningen aan de zijde van de Elburglaan bestaat het gevaar van ruimtelijke versnippering van het landgoed. Dat is anders bij het woonhuis dat Warner Philips en zijn vrouw Nel bouwden aan de andere zijde van De Wielewaal, bij Tegenbosch. Door de grote omvang van hun perceel bestond hier de mogelijkheid om het landgoed een nieuwe programmering te geven en er een tijdlaag toe te voegen. Dit kreeg een vertaling in een landschappelijke aanleg rondom het huis, met grote gazons en lange zichtlijnen, een hortensiatuin en verschillende boskamers met een bijzondere tuinaanleg. Daarnaast gaf het echtpaar, dat ooit in Noorwegen woonde, een eigen touch aan de omgeving van het ven in de zuidwesthoek, door op grote schaal berken aan te planten. Het zou aanbeveling verdienen om dit ensemble te onderzoeken op de architectonische, tuinhistorische en landschappelijke waarde – en op de toegevoegde waarde van de tijdslaag van de derde generatie Philips aan De Wielewaal als geheel.

Gaafheid en zeldzaamheid

Als landgoed heeft De Wielewaal met zijn lange gebruiksgeschiedenis en organische ontwikkeling een grote zeldzaamheid. Het cultuurlandschap van Philips in Eindhoven is uniek in Nederland en het landgoed is dat ook – zowel door de positie in het grotere geheel van het Philipslandschap, als door de omvang, opzet, het

langdurige gebruik en de opeenvolging van wandelpark en woonpark, met bijpassende landschapsinrichting onder leiding van landschapsarchitect D.F. Tersteeg. De Wielewaal voegt hiermee een eigen smaak toe aan de reeks landgoederen van industriëlen uit de twintigste eeuw, zoals landgoed Heijendaal in Nijmegen van de familie Jurgens (Unilever) of de Hoge Veluwe van het echtpaar Krölller-Müller.

Landgoed De Wielewaal is door de continuïteit van het gebruik redelijk goed bewaard, met name het padenstelsel, de bosvakken en de hoofdstructuur. Wel zijn veel tuinen in de boskamers uit de jaren tien en twintig verdwenen of overwoekerd, met name in de omgeving van de Hutweg. Huis De Wielewaal is zeer grondig verbouwd, maar behield zijn uitstraling. De open plekken of gazons bleven doorgaans wel herkenbaar. Na de dood van Frits Philips werd een deel van de beelden, banken en kunstwerken van het landgoed geveild. Wat betreft de levende collectie bomen, hebben droogte, letterzetter en (in bepaalde zones) verminderd onderhoud schade aangebracht. Tenslotte heeft de opdeling van het landgoed over meerdere eigenaren de integriteit van het geheel aangetast. Vanuit het oogpunt van gaafheid is het landgoed in verschillende zones in te delen, waarbij de omgeving van huis De Wielewaal het meest gaaf is bewaard gebleven en de (voormalige) tuinen rondom de Hutlaan alleen nog als open plekken in het bos herkenbaar zijn.

Aanbevelingen

De Wielewaal heeft een grote cultuurhistorische en tuinhistorische betekenis, zoals in de waardering uiteengezet. Dat betekent niet dat het landgoed in zijn huidige vorm en conditie kant en klaar is voor een toekomst als monument. Op De Wielewaal spelen vele (urgente) opgaven, waarbij het de uitdaging is om bestaande kwaliteiten en waarden op een liefdevolle en zorgvuldige manier mee te nemen in gewenste of noodzakelijke transformaties. Vanuit cultuurhistorie dient zich de ontwerpogave aan om kwaliteiten die zijn verdwenen of niet meer gaaf zijn te herstellen of opnieuw in te vullen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de boskamers, het erf rond De Wielewaal en de kunsttoepassing. Ook klimaatverandering, droogte en letterzetter leveren een ontwerpogave op: het is de vraag hoe voor het bos en de botanische collectie een duurzaam perspectief kan worden gecreëerd. De derde ontwerpogave (en de concrete aanleiding voor dit onderzoek) is om de noodzakelijke aanpassingen van het landgoed in verband met openstelling en publieke programmering op een voor De Wielewaal passende manier te ontwikkelen. Op basis van de kernwaarden en waardering zijn vanuit cultuurhistorie de volgende aanbevelingen voor toekomstige ontwikkelingen op De Wielewaal te formuleren:

Vertrek vanuit cultuurhistorie

De Wielewaal, met zijn omvang en rijke geschiedenis, is een (potentieel) topmonument in Nederland, met het huis De Wielewaal en de prachtige tuinen daaromheen als hoogtepunt. Het verborgen landschap en de thematische tuinen, zoals het pinetum, hebben een grote potentie voor een publieke toegankelijkheid. Het verhaal van de geschiedenis van deze plek en het cultuurlandschap van Philips verdient het om zichtbaar te blijven en doorverteld te worden, ook in een nieuwe setting als openbaar bezit. Bij ruimtelijke planvorming (visies, kaders, ontwerpogaven) ligt het voor de hand om de cultuurhistorische waarde als vertrekpunt en kompas te gebruiken.

Hou vast aan de essentiële kenmerken van de Wielewaal

Het landschap en de tuinen van De Wielewaal hebben vele transformaties doorstaan in het verleden, zonder dat de eigenheid van het landgoed onder druk kwam te staan (zoals beschreven op p. 77). Ook in de toekomst is een grote dynamiek voor te stellen, mits daarbij de cruciale kenmerken blijven bestaan. Dit zijn: een groene begrenzing, de orthogonale structuur van het ontginningsbos, de invulling van een wandelpark met boskamers, wandelpaden en verbijzonderingen in de groenaanleg, en de ruimtelijke inpassing van huis de Wielewaal in een door bos omsloten landschap.

Geef (opnieuw) invulling aan de kernwaarden van het landgoed

De Wielewaal leent zich niet om als thematuin of openluchtmuseum van de familie Philips te worden bevroren in de tijd en dat is ook niet wenselijk. De uitdaging is niet om terug te gaan naar de oplossingen van de vorige eeuw, maar de toenmalige ontwerpideeën en concepten relevant te maken voor de ambities die de stad nu voor het landgoed heeft. Het gaat er om de nieuwe ontwikkelingen een vanzelfsprekende plek te geven binnen de logica en de structuur van het erfgoed. In de kernwaarden is de betekenis van De Wielewaal op hoofdlijnen omschreven. Vanuit de huidige opgaven kunnen de kernwaarden opnieuw ingevuld worden, waarmee de Wielewaal zijn relevantie voor de toekomst dubbel bevestigd: als erfgoed en identiteitsdrager, en als bouwsteen van de stad die Eindhoven wil zijn.

Herstel de Wielewaal als wandelpark met thematische tuinen

Anton Philips en Dirk Tersteeg transformeerden het (in de woorden van Frits Philips) wat saaie ontginningsbos in een aantrekkelijk wandelpark door de toevoeging van thematische kamers (zoals de rotstuijn of het rosarium), slingerpaden en een rijke en gevarieerde beplanting (rododendrons, bijzondere bomen en struiken). Veel van deze aanleg bestaat niet meer, alhoewel de structuur van

het wandelpark goed herkenbaar is gebleven. Vanuit de wensen en ambities van het heden kunnen de boskamers opnieuw worden ingericht, binnen de structuur en logica van de historische aanleg. Voor bijvoorbeeld de rotstuin of het doolhof zou dat in de vorm van reconstructie of een nieuwe interpretatie kunnen. Bij 't nieuwe werk, de moestuin of het rosarium is een compleet eigentijdse invulling evengoed een optie.

Herstel de eenduidigheid van het landgoed

De Wielewaal is duidelijk omgrensd, maar de precieze omvang van het landgoed is niet in de historie afgebakend: het landgoed ontstond uit een pragmatische samenvoeging en soms afsplitsing van stukken heideontginning. Alleen de grens aan de Oirschotsedijk is een belangrijk historisch gegeven vanwege de toegangspoorten en de zichtbaarheid van het Withuis en het Zwarthuis. Door het afsplitsen van villakavels binnen het landgoed is tegenwoordige een onduidelijke indeling ontstaan. Voor de toekomst verdient het aanbeveling om de ruimtelijke begrenzing van het landgoed aan te passen aan de eigendomssituatie, mits de continuïteit van de beboste omranding wordt gewaarborgd. Dat geldt zowel naar de omgeving van het landgoed als rondom de boskamers en open ruimtes rondom De Wielewaal: er moet genoeg groen omheen zitten. Mogelijk

kan worden geanticipeerd op latere verwerving van belendingen.

Herstel de afstemming van interieur en buitenruimtes van huis De Wielewaal

In aanleg was de buitenruimte rondom huis De Wielewaal een getrapte overgang van het interieur, via een erf met terrassen en tuinen, naar een zone met gazons en daarachter de grotere landschappelijke elementen van cederpark, arboretum en mall met sterrenbos. Herstel de getrapte en geleidelijke overgang van het interieur naar tuinen en terrassen, vervolgens een zone met gazons en daarachter de grote landschappelijke elementen. Gebruik het repertoire van Tersteeg voor de overgangselementen (geleding van voorgrond, middenschaal en grote schaal en de inzet van muurtjes, trappen, hagen, borders, hoogteverschillen, etc.). Herstel de vormgegeven relaties (interieur-tuin-landgoed) in luxe soberheid.

Koester de historische gelaagdheid van het landgoed

De eerdere ontwikkelingsfase van heide en het ontginningsbos zijn op De Wielewaal herkenbaar gebleven. vanuit de kwaliteit van het bos, met daarin een wandelpark en de ruimtelijke inbedding van De Wielewaal is de structuur van het landgoed vastgelegd. Zorg dat

toekomstige veranderingen deze structuur zichtbaar houden er een nieuwe invulling en programmering aangeven. Maak het oorlogserfgoed van De Wielewaal (voornamelijk bomkraters) herkenbaar op het terrein.

Borg de cultuurhistorische kwaliteit

- Overweeg de aanwijzing van landgoed De Wielewaal tot een gemeentelijk monument, een beschermd gezicht of een beschermd landschap, gezien de historische en tuinhistorische betekenis. Het gaat daarbij in eerste instantie om het landhuis, met de aangrenzende tuinen (cederpark, pinetum, arboretum, mall, sterrenbos) en het omliggend bosareaal.
- Onderzoek de mogelijkheid om huis De Wielewaal aan te wijzen als monument of karakteristiek pand. Het gaat om de uiterlijke verschijningsvorm van het kernhuis (uit 1934), het interieur van het herenkamertje en de ensemblewaarden van het complex (morfologische opbouw, silhouet, eenduidige beeldkwaliteit en materiaalkeuze), alsmede de aansluiting op de omringende buitenruimtes.
- Onderzoek de mogelijkheid om de De Hut van Oom Ton als monument aan te wijzen, op basis van nader bouwhistorisch onderzoek.

Cultuurhistorische waarderingskaart De groene zoom van Eindhoven - landschapselementen
RAAP-rapport 3258, kaartbijlage 2b, blad 1

Cultuurhistorische waarderingskaart De groene zoom van Eindhoven - reliëf
RAAP-rapport 3258, kaartbijlage 2c, blad 1

Eindnoten

- 1 Keunen en Van der Veen (RAAP) 2017
- 2 Van Kempen, Eversdijk en Bax (BRO) 2004; Andela 2005 (A), Andela 2005 (B) en Keunen en B.J. van Snippenburg (RAAP) 2019.
- 3 Van Kempen, Eversdijk en Bax 2004 (BRO); Keunen en van de Veen 2017 (RAAP)
- 4 Keunen en van de Veen 2017, 59
- 5 BRO 31-33
- 6 Keunen en van de Veen 2017, 61
- 7 Ramaer 1930
- 8 Van Kempen, Eversdijk en Bax 2004, 33.
- 9 Keunen en van de Veen 2017, 59
- 10 RAAP, 59
- 11 Algemeen Handelsblad, 12 mei 1869
- 12 Bijvoorbeeld: Bouman 1956, Metze 2004, Philips 1976 en Wennekes 1986
- 13 Eindhovens Dagblad, 24 december 1921.
- 14 Eindhovens Dagblad, 19 december 1921.
- 15 Bouman 1956, 41
- 16 Bouman 1956, 55
- 17 'Ontstaan van de parklaan', eindhovenfotos.nl (geraadpleegd 19 oktober 2022)
- 18 Bouman 1956, 56.
- 19 Metze 2004, 75
- 20 Wennekes 1986, 24
- 21 Metze 2004, 355f
- 22 Peter Nagelkerke, Vincent van Hogh in Eindhoven, 2013. (www.vincentvangogheindhoven.nl)
- 23 rkd.nl, geraadpleegd 12 februari 2023
- 24 De Maasbode, 13 juni 1914
- 25 Eindhovens Dagblad, 14 januari 1928
- 26 Interview Frits Philips jr. en David van Lennip 27 Wennekes 1986, 307
- 28 Boumans 1956, 79.
- 29 Metze 2004, 187
- 30 Metze 2004, 187
- 31 Bouwman 1956, 131-132
- 32 Bouman 1956 206
- 33 Bouman 1956 206
- 34 Zijlstra 1986, 187-206
- 35 'Tuinarchitect D.F. Tersteeg zestig jaar, een onderhoud met den a.s. jubilaris', De Gooi- en Eemlander, 3 februari 1936
- 36 'Tuinarchitect D.F. Tersteeg zestig jaar, een onderhoud met den a.s. jubilaris', De Gooi- en Eemlander, 3 februari 1936
- 37 'Tuinarchitect D.F. Tersteeg zestig jaar, een onderhoud met den a.s. jubilaris', De Gooi- en Eemlander, 3 februari 1936
- 38 D.F. Tersteeg, 'Tuinkunst', Het Huis Oud en Nieuw 5 (1907) , 71-81 (geciteerd uit Zijlstra 1986, 188)
- 39 Zijlstra 1986, 192
- 40 Bouman 1956, 79.
- 41 Bouman 1956, 79.
- 42 Sotheby's 2006
- 43 D.F. Tersteeg, 'Tuinkunst', Het Huis Oud en Nieuw 5 (1907) , 71-81 (geciteerd uit Zijlstra 1986, 188)
- 44 Keunen en van de Veen 2017, 62.
- 45 Van Kempen, Eversdijk en Bax (BRO) 2004, 45
- 46 Metze 2004, 202
- 47 Document aanwezig in De Wielewaal, geraadpleegd 2 maart 2020.
- 48 Brief van Frans Stam aan ir. F.A. Philips, d.d. 13 september 1939, aanwezig in De Wielewaal (2 maart 2020)
- 49 Philips 1976, 92-94
- 50 Van kempen, Eversdijk en Bax (BRO) 2004, 39.
- 51 Metze 2004, 459
- 52 Ir. Frits Philips' privé-zwembad in beschermd reservaat, De Waarheid, 25 januari 1975
- 53 Eindhoven praat over bouwverlof ir. Philips, NRC Handelsblad, 8 september 1978
- 54 Gesprek met Warner Philips, 6 februari 2020
- 55 'Wal om landgoed van Philips roept vragen op', De Volkskrant, 9 juni 1977
- 56 Frits Philips bouwt villa's op eigen landgoed De Wielewaal, Cobouw, 4 november 1998
- 57 www.cornelisvandeveen.nl/supervisor (geraadpleegd 13 april 2023)
- 58 Michel Theeuwen, 'Gemeente Eindhoven koopt lap grond voor 2,2 miljoen bij landgoed De Wielewaal', Brabants Dagblad, 9 december 2022
- 59 Gesprek met Warner Philips, 6 februari 2020
- 60 Gesprek met Warner Philips, 6 februari 2020
- 61 Gesprek met Warner Philips, 6 februari 2020
- 62 Sotheby 2006, 297
- 63 Gesprek met Warner Philips, 6 februari 2020
- 64 Tim Jansen, 'De waanzinnige wijnkelder van Quote 500 lid Marc Brouwers heeft onder meer een Rolls Royce en open haard', Quote, 7 augustus 2021
- 65 Metze 2004, 75
- 66 'Resideren in het landhuis van "meneer Frits"', The Art of Living, januari 2018 (<https://theartofliving.nl/landhuis-de-wielewaal-frits-philips>).

Literatuur

- G.M. Andela, Cultuurhistorisch waardevolle parken en plantsoenen in Eindhoven, Rotterdam 2005 (A)
- G.M. Andela, Licht op groen, parken en plantsoenen in Eindhoven, Eindhoven 2005 (B)
- P.J. Bouman, Anton Philips, de mens – de ondernemer, Amsterdam 1956.
- L.J. Keunen en S. van der Veen (RAAP), De Groene zoom van Eindhoven, een cultuurhistorische waardenkaart van het buitengebied van Eindhoven, alsmede enkele groene delen van de bebouwde kom, Weesp 2017.
- L.J. Keunen en B.J. van Snippenburg (RAAP), Het landschap onder de stad, een cultuurhistorisch onderzoek naar de relictten van het pre-stedelijk landschap in het stedelijk gebied van de gemeente Eindhoven, Weesp 2019.
- Kempen, H. van, C. Eversdijk & M. Bax, Projectgegevens cultuur- en landschapshistorische analyse Landelijk Strijp. BRO 2004.
- Marcel Metze, Anton Philips (1874-1951). Ze zullen weten wie ze voor zich hebben, Amsterdam 2005.
- Frits Philips (Leo Ott), Frits Philips, 45 jaar met Philips, Rotterdam 1976.

- Johan Christophel Ramaer, 'Jhr. Mr. Michaël Alexander Joseph van Beken Pasteel', in: P.J. Blok en O.C. Molhuysen, Nieuw Nederlandsch biografisch Woordenboek, deel 8 (1930).
- Sotheby's, The Frits Philips Collection, auction catalogue (AM10125 'Philips'), 2006.
- Frans Stam, Landhuis de Wielewaal, Eindhoven, Het Landhuis, 28 augustus 1935, 549-551.
- D.F. Tersteeg, 'Tuinarchitectuur', Buiten 1 (1907) 1, 3-5.
- D.F. Tersteeg, Album, 7 februari 1936, Naarden [WUR]
- Marieke Tiekink, D.F. Tersteeg (1876-1942), de analyse van zijn beroepspraktijk, Wageningen 1997.
- Wim Wennekes, 'Gerard en Anton Philips [1858-1941 en 1874-1951]. Fantasie is een van de belangrijkste dingen, die de mens doen slagen in het leven', in: De aartsvaders, grondleggers van het Nederlandse bedrijfsleven', Amsterdam 1986, 283-338.
- Bonica Zijlstra, Nederlandse Tuinarchitectuur tussen 1850 en 1940, waard om beschermd te worden, deel I, Amsterdam 1986.
- Bonica Zijlstra en Lucienne van Ek, Nederlandse Tuinarchitectuur 1850-1940, Zutphen 1991.

Colofon

Dit onderzoek werd uitgevoerd door SteenhuisMeurs in opdracht van Gemeente Eindhoven.

Projectteam SteenhuisMeurs:
Dr. ir. Paul Meurs, Vita Teunissen MSc MA

Adviseur landschapsontwerp: Paul Achterberg

Afbeeldingen: SteenhuisMeurs, tenzij anders vermeld.

SteenhuisMeurs BV, Paterswolde
Hoofdweg 255 9765 CH Paterswolde
050 3080100
www.steenhuismeurs.nl

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SteenhuisMeurs. Let op: Op de afbeeldingen in deze rapportage kunnen auteursrechten van toepassing zijn. Wij zijn niet aansprakelijk voor schade die voortkomt uit het ongeoorloofd gebruik van het beeldmateriaal in deze uitgave.

Wij hebben ons best gedaan om alle rechthebbenden met betrekking tot het beeldmateriaal in dit rapport te achterhalen. Als u denkt dat uw materiaal zonder voorafgaande toestemming is gebruikt, neem dan contact met ons op.

© SteenhuisMeurs BV, Paterswolde

